

विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना

२०८२-२०९१

पुर्चौडी

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

हाँट बैतडी

सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

पुर्चौडी

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

हाँट, बैतडी

वैशाख, २०८२

© पुर्चौडी नगरपालिका, नगर कार्यपालिकाको कार्यालय, हाँट, बैतडी

मुद्रण प्रति :

विषयसूची

परिच्छेद १ : परिचय

- १.१ वर्तमान अवस्था
- १.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण

परिच्छेद २ : दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

- २.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधार
- २.२ दूरदृष्टि
- २.३ लक्ष्य
- २.४ उद्देश्य
- २.५ रणनीति
- २.६ कार्यनीति
- २.७ अपेक्षित उपलब्धि
- २.८ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण
- २.९ लक्ष्य निर्धारण

परिच्छेद ३ : शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र

- ३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा
- ३.२ आधारभूत शिक्षा
- ३.३ माध्यमिक शिक्षा
- ३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम
- ३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

परिच्छेद ४ : अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र

- ४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन
- ४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास
- ४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण
- ४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम
- ४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता
- ४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास
- ४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

परिच्छेद ५ : अन्य उपक्षेत्र

- ५.१ उच्च शिक्षाको प्रबन्ध
- ५.२ मातृभाषामा शिक्षा
- ५.३ सार्वजनिक पुस्तकालय
- ५.४ नैतिक शिक्षा

परिच्छेद ६ : सुशासन तथा व्यवस्थापन

- ६.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

६.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

परिच्छेद ७ : लगानी र श्रोत व्यवस्थापन

७.१ वर्तमान अवस्था

७.२ उद्देश्य

७.३ रणनीति

७.४ प्रमुख उपलब्धि

७.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

७.६ योजनाको वार्षिक बजेट तर्जुमा प्रक्रिया

७.७ योजना कार्यान्वयनका लागि वार्षिक रणनीति कार्यान्वयन योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन

परिच्छेद ८ : अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

८.१ वर्तमान अवस्था

८.२ उद्देश्य

८.३ रणनीति

८.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

८.५ प्रमुख क्रियाकलाप र परिमाणात्मक लक्ष्य

सन्दर्भ सामग्री

मन्तव्य

शिक्षा सामाजिक रूपान्तरणको मूल आधार हो । गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी, सर्वसुलभ र समावेशी शिक्षाले मात्रै समृद्ध समाज निर्माणको ढोका खोल्न सक्छ । यसै सन्दर्भमा, पुर्चौडी नगरपालिकाले आगामी १० वर्षका लागि लक्षित गर्दै तयार गरेको **विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८२-२०९१)** हाम्रो पालिकाको शैक्षिक क्षेत्रको सुधार, विकास र दीर्घकालीन रूपान्तरणको महत्वपूर्ण दस्तावेज हो ।

यस योजनाले हाम्रो नगरपालिकाका सबै बालबालिकालाई विद्यालय शिक्षाको पहुँचमा ल्याउने, गुणस्तरीय सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउने, शिक्षक व्यवस्थापन सुधार गर्ने, विद्यालय प्रशासनलाई सक्षम बनाउने र शैक्षिक पूर्वाधारको सुदृढीकरण गर्ने लक्ष्य लिएको छ । साथै, योजना निर्माण प्रक्रियामा सरोकारवालाको सहभागीता, तथ्याङ्कको प्रयोग, नीति अनुरूप रणनीतिहरूको विकास र स्थानीय सन्दर्भमा आधारित दृष्टिकोणलाई उच्च प्राथमिकता दिइएको छ, जुन सराहनीय छ ।

म विश्वासका साथ भन्न सक्छु कि यो योजना कार्यान्वयन भएमा पुर्चौडी नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमै उदाहरणीय उपलब्धिहरू हासिल गर्न सक्नेछ । त्यसकारण हामी पालिका तहमा रहेको स्रोत, साधन र क्षमताको अधिकतम उपयोग गर्दै योजना कार्यान्वयनमा प्रतिबद्ध रहनेछौं ।

अन्तमा, यो महत्वपूर्ण योजना निर्माणमा संलग्न रहनु भएका शिक्षा शाखा, विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, अभिभावक, विद्यार्थी प्रतिनिधि, स्थानीय जनप्रतिनिधि, विशेषज्ञहरू, सहयोगी संस्थाहरू युरोपियन युनियन, युनिसेफ, सामुदायिक विकास केन्द्र डोटी र सम्पूर्ण सरोकारवालाप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । योजना कार्यान्वयनमा समेत सबैको निरन्तर सहयोग रहनेछ भन्ने अपेक्षा राख्दछु ।

(दिपक बहादुर बम)

नगर प्रमुख

पुर्चौडी नगरपालिका

हाँट, बैतडी

दुई शब्द

शिक्षा मानव विकासको केन्द्रविन्दु हो । यसले व्यक्तिको ज्ञान अभिवृद्धि गर्नुको साथै चेतना, मूल्य र समावेशिताको विकास मार्फत समाजमा न्याय, समानता र समृद्धिको आधार निर्माण गर्न सहयोग पुऱ्याउछ । पुर्चौडी नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रको सुधार र समावेशी विकासलाई मध्यनजर गर्दै तयार पारेको **विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८२-२०९१)** पालिकाको उज्यालो भविष्यको खाका कोर्न कोसेढुङ्गा साबित हुनेछ ।

यस योजनाले हाम्रो पालिकाको सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँचमा पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको छ । विशेष गरी, आर्थिक, सामाजिक वा भौगोलिक हिसाबले पछाडि पारिएका वर्ग, दलित, जनजाति, अपाङ्गता भएका बालबालिका तथा लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक समुदायका लागि शिक्षा पहुँचको सुनिश्चिततामा केन्द्रित छ । यो योजना महिला सशक्तिकरण, विपद जोखिम न्यूनीकरण, बालमैत्री वातावरण, समावेशी शिक्षा, पाठ्यपुस्तक र शिक्षण विधिको प्रयोग तथा लैङ्गिक समानता प्रवर्द्धन गर्ने मुख्य माध्यमका रूपमा भूमिका खेल्ने विश्वास गर्दछु ।

हामीले शिक्षालाई सेवा मात्र नभई दिगो विकासको रणनीतिक लगानीको रूपमा बुझ्न आवश्यक छ । यो योजनाले शिक्षा प्रणालीको समग्र सुधार, स्थानीय तहको स्वामित्व, अभिभावकहरूको सक्रिय सहभागीता र विद्यार्थीको समुचित विकासलाई सुनिश्चित गर्नेछ ।

पारितोषिक र प्रेरणादायी नतिजा ल्याउनको लागि हामी सबै जनप्रतिनिधि, शिक्षक, अभिभावक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, सामाजिक संस्था र नागरिक समाजको साझा उत्तरदायित्व रहनेछ । यस योजनाको पूर्ण कार्यान्वयन गर्न मैले गर्नुपर्ने सहयोगमा कुनै कमी नरहने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु । अन्तमा, योजना निर्माणमा योगदान पुऱ्याउनु भएका सबैप्रति आभार प्रकट गर्दै कार्यान्वयनका क्रममा निरन्तर सहकार्यको अपेक्षा व्यक्त गर्दछु ।

(मिना धानुक)

उप-प्रमुख

पुर्चौडी नगरपालिका

हाँट, बैतडी

भनाइ

स्थानीय सरकारको प्रमुख जिम्मेवारीहरूमध्ये शिक्षा क्षेत्रको सुधार र विकास सबैभन्दा प्राथमिक क्षेत्र हो । समावेशी, गुणस्तरीय र जीवनोपयोगी शिक्षाको विस्तार बिना सामाजिक न्याय, मानव विकास र समृद्धिको कल्पना गर्न सकिन्न । यसै सन्दर्भमा, पुर्चौडी नगरपालिकाले तयार पारेको **विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८२-२०९१)** स्थानीय सरकारको शिक्षा क्षेत्रमा गरिने दीर्घकालीन लगानीको स्पष्ट खाका हो ।

योजना निर्माणको क्रममा तथ्यमा आधारित विश्लेषण, विद्यालयस्तरको अवस्थाको सूक्ष्म मूल्याङ्कन, स्थानीय स्रोतको पहिचान, सामुदायिक अपेक्षा र राष्ट्रिय शिक्षा नीतिहरूको समायोजन गरिएको छ । विशेष गरी विद्यालयभित्रको व्यवस्थापन, शिक्षकको दक्षता अभिवृद्धि, विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सुधार, पहुँच विस्तार, पूर्वाधार विकास, विपद जोखिमन्यूनीकरण र समावेशिता योजना निर्माणको मूल आधार रहेका छन् ।

हामीले शैक्षिक प्रगतिको मूल्याङ्कन केवल विद्यार्थीको सङ्ख्यामा होइन, उनीहरूको सिकाइ गुणस्तर, विद्यालयको उत्तरदायित्व, र अभिभावक तथा समुदायको सहभागीतामा पनि गर्नुपर्छ । यस योजनाले शिक्षालाई सेवाभन्दा पनि मानव अधिकारको रूपमा व्याख्या गर्दै हरेक बालबालिकाको पूर्ण विकास सुनिश्चित गर्ने दिशामा अघि बढेको देखिन्छ ।

यो योजना कार्यान्वयन सफल बनाउन स्थानीय सरकारका सम्पूर्ण निकाय, शिक्षक, अभिभावक, सामाजिक सङ्घसंस्था र समुदायसँग सहकार्य र समन्वय अपरिहार्य हुनेछ । अन्ततः, यो योजना नीतिगत, प्रशासनिक र व्यावहारिक पक्षहरूलाई समेटेर शिक्षा क्षेत्रमै परिवर्तन ल्याउने गतिशील आधार बन्नेछ भन्ने विश्वासका लिइन्छ । यो योजना निर्माणमा योगदान पुऱ्याउने सबैप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

(बीर वहादुर नेपाली)

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

पुर्चौडी नगरपालिका

हाँट, बैतडी

कृतज्ञता

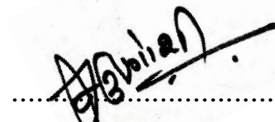
विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना निर्माण गर्नु भनेको भविष्य निर्माणको खाका तयार गर्नु हो । शिक्षाको पहुँच, गुणस्तर, समावेशीता र प्रासङ्गिकतालाई एकीकृत रूपमा सम्बोधन गर्दै तयार गरिएको **विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (२०८२-२०९१)** पुर्चौडी नगरपालिकाको शिक्षा सुधारको दिशामा एक ऐतिहासिक कदम हो ।

योजना निर्माण प्रक्रियामा हामीले विद्यालयस्तरमा गएर तथ्याङ्क सङ्कलन, अन्तरक्रिया, अवलोकन तथा प्रत्यक्ष सरोकारवालासँग छलफल गरी विद्यालयको वास्तविक आवश्यकता, नेपालको संविधान, राष्ट्रिय शिक्षा नीति, शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य र विभिन्न दस्तावेजहरूलाई आत्मसात् गर्दै यो योजना तयार पारिएको हो ।

यस योजनाले विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार सुधार, डिजिटल पहुँच विस्तार, शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि, सिकाइ नतिजाको सुधार, विशेष आवश्यकतायुक्त विद्यार्थीको पहुँच सुनिश्चितता, सामाजिक समावेशीता र बालमैत्री वातावरण निर्माण जस्ता महत्वपूर्ण पक्ष समेटेको छ । साथै, शैक्षिक अनुगमन, मूल्याङ्कन र पारदर्शीता, कार्यान्वयन प्रणाली निर्माणका उपायहरू पनि यसमा समावेश गरिएका छन् ।

हाम्रो शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले यो योजनालाई सशक्त रूपमा कार्यान्वयन गर्न कार्यतालिका, बजेट विनियोजन, स्रोत परिचालन र सहकार्यका संयन्त्रहरू विकास गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछ । योजना सफल कार्यान्वयनका लागि सबै विद्यालय, शिक्षक, अभिभावक, समुदाय, जनप्रतिनिधिहरू, राजनीतिक दलहरू, विभिन्न सङ्घसंस्थाहरू, पालिकाका शाखाहरू तथा सरोकारवाला निकायहरूको सहकार्य अनिवार्य हुनेछ ।

अन्तमा यो योजनाले समावेशी, सशक्त र दिगो शिक्षाको मार्ग तय गर्ने विश्वासका साथ, योजना निर्माणमा सहयोग गर्ने युरोपियन युनियन, युनिसेफ, सामुदायिक विकास केन्द्र डोटी, नगर कार्यपालिका, योजना निर्माण कार्यदल, विभिन्न शाखा प्रमुखहरू, विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरू, शिक्षक, पत्रकार लगायत सबै सहयोगी निकाय तथा व्यक्तिहरूलाई हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

(सुरेन्द्रप्रसाद जोशी)

शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख
पुर्चौडी नगरपालिका
हाँट, बैतडी

परिच्छेद १

बैतडी जिल्लाको उत्तर पूर्व भागमा अवस्थित पुर्चौडी नगरपालिका जनसङ्ख्या र क्षेत्रफलका आधारमा जिल्लाको सबैभन्दा ठूलो नगरपालिका हो । मध्य पहाडी जिल्लाको रूपमा रहेका बैतडी जिल्लाकै धरातलीय विशेषता झल्काउने यस साविकका हाट, महादेवस्थान, न्वादेउ, भटना, कुवाकोट, भूमिराज, कोटिला, मल्लादेही, तल्लादेही र विजयपुर गरी १० वटा गा.वि.स. मिलेर बनेको छ । सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत बैतडी जिल्लाको कूल क्षेत्रफलको १३.०६ प्रतिशत भू-भाग ओगट्ने यस नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफल १९८.५२ वर्ग कि.मि रहेको छ भने जनसङ्ख्या ३८२८१ मध्ये महिला जनसङ्ख्या १९८५१ र पुरुष जनसङ्ख्या १८४३० रहेको छ । यस नगरपालिकाको जनघनत्व १९२ व्यक्ती प्रतिवर्गकिलोमिटर रहेको छ । २९°५२" देखि २९°६७" उत्तरी अक्षांश तथा ८०°६८" देखि ८०°७०" पूर्वी देशान्तरमा अवस्थित सुदूरपश्चिम प्रदेश बैतडी जिल्लाको सदरमुकाम देखि करिब ४० किलोमिटर उत्तर पूर्वमा रहेको यस नगरपालिकाको सिमाना पूर्वमा बझाङ जिल्ला, पश्चिममा दोगडाकेदार गाउँपालिका, उत्तरमा डिलासैनी गाउँपालिका, बझाङ जिल्लाको बुडल नगरपालिका र दक्षिणमा सुर्नया र सिगास गाउँपालिकासँग जोडिएको छ । यस को हावापानी समशीतोष्ण र शीतोष्ण रहेको छ । यस क्षेत्रको उच्च भागमा हिँउदको समयमा हिँउ पर्ने भएकोले ०° र गर्मीयाममा ३५° सम्म तापक्रम पुग्ने गर्दछ । यस क्षेत्रको अधिकांश भू-भाग वनजङ्गलले ओगटेको छ । यस क्षेत्रको महत्वपूर्ण भू-भागका रूपमा रहेको वन क्षेत्रमा सल्ला, बाज, उतिस, गुराँस, विभिन्न किसिमका जडीबुटीहरू तथा बुट्यानहरूको वन रहेका छन् ।

राताशिला मन्दिर, त्रिवेणी धाम, डिलासैनी भगवती मन्दिर, दडमेता समैजी मन्दिर, विणेश्वर मन्दिर, मालिका मन्दिर महादेव मन्दिर, काडा महादेव मन्दिर, गाडा भौनेली मन्दिर, भूमिराज मन्दिर, मेलमुडा मन्दिर, गोफाकेदार मन्दिर, भन्तोले मन्दिर, रौलाकेदार मन्दिर, केदार मन्दिर आदि यहाँका प्रमुख धार्मिक स्थल हुन् । साथै जमाडीगाड यस क्षेत्रको मुख्य नदी हो । कोटेलीगाड, बागागाड र लोलीगाड मिलेर त्रिवेणी धामबाट जमाडी नदी पश्चिम तिर बग्दछ । यस नगरपालिका भित्र क्षेत्री, बाहुन र दलित जातिको बसोवास रहेको छ । यस क्षेत्रका सबै बासिन्दाहरूले विसु पर्व, ओल्के संक्रान्ति, गौरा पर्व, ताका जात, दशैं, तिहार, गिरेगाडा जात्रा, नरहरी, शिवरात्री, होली, दनौच जात्रा मनाउने चलन रहेको पाइन्छ । पुर्चौडी नगरपालिकाको मुख्य भाषा पुर्चुणेली हो । यहाँका बासिन्दाहरूको मुख्य पेशा कृषि भए पनि नोकरी, सैनिक सेवा, वैदेशिक रोजगार, व्यापार व्यवसाय आदिमा पनि धेरै मानिसहरू संलग्न रहेको पाइन्छ । पुर्चौडी नगरपालिकाबाट निर्यात हुने वस्तुहरूमा जडीबुटी (अमला, सिमजडा, टिमु, तिते, हर्षो, दालचिनी, बोजो, घिउवा) धौलकाडा पत्थरखानीको स्लेट, खसी बाख्रा, राँगा, भैंसी, घिउ, भटमास, मकै, कोदो, आलु लगायत फलफूलहरूमा सुन्तला, मौसमी, आरु, नास्पाती, काफल, आदि पर्दछन् ।

वि.सं. २००४ मा स्थापना भएको डिलेश्वरी नमुना माध्यमिक विद्यालय यस क्षेत्रको मुख्य शैक्षिक केन्द्रको रूपमा रहेको छ । तत्कालीन अवस्थामा दार्चुला र बझाङ जिल्लाबाट समेत यस विद्यालयमा अध्ययन गर्न आउने गरेको तथ्य भेटिन्छ । यो विद्यालय जिल्लाभरिकै पुरानो विद्यालय हो । पुर्चौडी क्षेत्रको शैक्षिक जनशक्ति उत्पादनमा यस विद्यालयको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ ।

१.१ वर्तमान अवस्था

पुर्चौडी नगरपालिकालाई प्रशासनिक रूपमा १० वडामा विभाजन गरिएको छ । श.स. २०८१ सम्ममा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय १९ वटा, सामुदायिक आधारभूत विद्यालय (१-८) सम्मका ७ वटा, सामुदायिक आधारभूत (१-५) ४१ र संस्थागत आधारभूत (१-५) ३ वटा, सामुदायिक आधारभूत (१-३) ७ वटा विद्यालय गरी कूल जम्मा ७७ वटा विद्यालयहरू, ७ वटा प्रारम्भिक बाल कक्षा र १ वटा गुरुकूल शिक्षा सञ्चालनमा छन् । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा संघीय ५० र स्थानीय स्वयंसेवक सहजकर्ताको रूपमा ६७ गरी जम्मा ११७ जना बाल सहजकर्ता, प्राथमिक तहमा १२१

दरबन्दी ६२ राहत अनुदान कोटा गरी जम्मा १८३ कोटा, निम्न माध्यमिक तहमा १६ दरबन्दी र २६ राहत अनुदान कोटा गरी जम्मा ४२ कोटा, माध्यमिक तह (९-१०) सम्ममा ११ दरबन्दी र १४ राहत अनुदान कोटा गरी जम्मा २५ कोटा रहेका छन् । अंग्रेजी तथा गणित विज्ञान विषय शिक्षण गर्न शिक्षण सिकाइ अनुदानमा कार्यरत ४६ जना शिक्षकहरूमध्ये ११ जना नि.मा.वि. तह र ३५ जना मा.वि. तहमा कार्यरत रहेका छन् । विभिन्न सामुदायिक विद्यालयहरूमा संघीय कर्मचारीहरूको रूपमा विद्यालय सहायक १८ जना र विद्यालय सहयोगी ८६ जना कार्यरत रहेका छन् । यस नगरपालिकाले शिक्षक विद्यार्थीको अनुपातलाई मिलाउन र अपुग शिक्षकको व्यवस्थापन गर्न तथा विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरलाई अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले सामुदायिक विद्यालयहरूमा नगर शिक्षकका रूपमा मा.वि. तह (कक्षा ९-१०) मा ९ जना, नि.मा.वि. तह (कक्षा ६-८) मा २४ जना, प्रा. वि. तह (कक्षा १-५) मा ५८ जना गरी जम्मा ९१ जना कार्यरत रहेका छन् ।

यस नगरपालिकामा कक्षा १ देखि ८ सम्म स्थानीय विषयको पाठ्यक्रमको निर्माण, सामुदायिक विद्यालयहरूमा अपुग शिक्षकहरूको व्यवस्थापन, शिक्षा क्षेत्रलाई व्यवस्थित गर्न शिक्षासँग सम्बन्धीत कार्यविधि निर्माण र कक्षा ११-१२ को शिक्षा समेत निःशुल्क गरिएको छ ।

साक्षरताको अवस्था:

यस नगरपालिकालाई नेपाल सरकार शिक्षा विकास तथा समन्वय ईकाई बैतडीबाट साक्षर नगरपालिका घोषणा गरिएको भए पनि नेपालको जनगणना २०७८ को तथ्याङ्क अनुसार यहाँको साक्षरताको अवस्था तलको तालिकाबाट स्पष्ट हुन्छ ।

तालिका १

साक्षरता प्रतिशत

लिङ्ग	साक्षरता प्रतिशत
महिला	६२.७
पुरुष	८०.९
जम्मा	७१.४

स्रोत: नेपालको जनगणना २०७८

नेपालको जनगणना २०७८ अनुसार यस नगरपालिकामा जम्मा ७१.४ प्रतिशत साक्षर जनसङ्ख्या रहेको छ । जसमध्ये महिलाको साक्षरता पुरुषको तुलनामा कम रहेको छ ।

वर्तमान शैक्षिक संस्थाको विवरणको अवस्था:

तालिका २

शैक्षिक संस्थाहरूको तहगत विवरण: २०८१

यस नगरपालिकामा हाल प्रारम्भिक बालविकास देखि विद्यालय तह सम्मको पठनपाठन हुन्छ । विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ:

कक्षा १-३	कक्षा १-५	कक्षा १-८	कक्षा १-१०	कक्षा १-१२	जम्मा	गुरुकुल विद्यालय	क्याम्पस	बालविकास केन्द्रहरु	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरु
७	४४	७	१०	९	७७	१	१	७	३

स्रोत: IEMIS पुर्चौडी नगरपालिका, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, बैतडी ।

तालिका ३

वडागत शैक्षिक संस्थाहरुको विवरण २०८१

वडा नं.	सामुदायिक विद्यालयका बालविकास	विद्यालयहरुको सङ्ख्या			कैफियत
		सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा	
१	५	३	२	५	
२	९	९	०	९	
३	१०	१०	०	१०	
४	७	७	०	७	
५	११	१०	१	११	
६	१०	९	०	९	
७	७	५	०	५	
८	८	८	०	८	
९	५	५	०	५	
१०	८	८	०	८	
जम्मा	८१	७४	३	७७	

स्रोत: पुर्चौडी नगरपालिका, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, बैतडी ।

तालिका ४

सम्पूर्ण विद्यालयहरुमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुको कक्षागत विवरण २०८१

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा	कैफियत
बालविकास	७३६	९४५	१६८१	
कक्षा १	६३७	६७०	१३०७	
कक्षा २	४९५	४५८	९५३	
कक्षा ३	४४०	४०६	८४६	
कक्षा ४	४४९	४०६	८५५	

कक्षा ५	५१९	४३७	९५६	
कक्षा १-५	२५४०	२३७७	४९१७	
कक्षा ६	४९८	४०१	८९९	
कक्षा ७	४८०	४५७	९३७	
कक्षा ८	४७०	४८३	९५३	
कक्षा ६-८	१४४८	१३४१	२७८९	
कक्षा ९	४६१	४६४	९२५	
कक्षा १०	५१३	५६३	९७६	
कक्षा ९-१०	९७४	९२७	१९०१	
कक्षा ११	३६४	३९७	७७७	
कक्षा १२	२७७	३११	५८८	
कक्षा ११-१२	६४१	७०८	१३४९	
जम्मा	६३३९	६२९८	१२६३७	

स्रोत: IEMIS, CEHRD, 2081, पुर्चौडी नगरपालिका, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, बैतडी

तालिका ५

सामुदायिक विद्यालयहरुमा कार्यरत शिक्षक, कर्मचारी तथा बालविकास सहजकर्ताको विवरण: २०८१

क्र.स.	तह/पद	स्वीकृत स्थायी दरवन्दी	राहत/ अनुदान	शिक्षण सिकाइ अनुदान	स्वयंसेवक	जम्मा
१.	बालविकास शिक्षक	५०			६७	११७
२..	आधारभूत शिक्षक (१- ५)	१२१	६२		५८	२४१
३.	आधारभूत शिक्षक (६- ८)	१६	२६	११	२२	७५

४.	माध्यमिक शिक्षक (९-१०)	११	१४	३५	९	६९
५.	माध्यमिक शिक्षक (११-१२)	२	७			९
६.	विद्यालय सहायक	१८				१८
७.	विद्यालय सहयोगी	८६				८६
८.	सा.सि.के.सहजकर्ता (CLC)	३				३
	जम्मा	३०७	१०९	४६	१५६	६१८

स्रोत: पुर्चौडी नगरपालिका, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, बैतडी ।

तालिका ६

सामुदायिक विद्यालयमा रहेका शिक्षक दरबन्दी तथा शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको विवरण: २०८१

क्र.स.	तह	शिक्षक दरबन्दी विवरण					विद्यार्थी सङ्ख्या	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात
		स्वीकृत दरबन्दी	राहत/अनुदान	शिक्षण सिकाइ अनुदान	स्वयंसेवक	कूल जम्मा		
१	बालविकास	५०			६७	११७	१६८१	१:१५
२	आधारभूत (१-५)	१२१	६२		५८	२४१	४९१७	१:२१
३	आधारभूत (६-८)	१६	२६	११	२२	७५	२७८९	१:३७
४	माध्यमिक (९-१०)	११	१४	३५	९	६९	१९०१	१:२८
५	माध्यमिक (११-१२)	२	७			९	१३४९	१:१५०

स्रोत: IEMIS 2081 CEHRD, पुर्चौडी शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, बैतडी ।

तालिका ७

आधारभूत तहका विद्यार्थीहरूको औसत सिकाइ उपलब्धि विवरण:

शैक्षिक सत्र	कक्षा १-३	कक्षा ४-५	कक्षा ६-८	औसत
२०८०	२.३५	२.३९	२.२२	२.३२

स्रोत: IEMIS 2081 CEHRD पुर्चौडी नगरपालिका, शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा, बैतडी।

हाल सञ्चालित मुख्य कार्यक्रमहरू

यस नगरपालिकाले शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ। विद्यालयको भौतिक संरचना निर्माण गरी आन्तरिक तथा बाह्य वातावरण सुदृढ गर्दै बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धी वृद्धि गर्न तथा समग्र नगरपालिकाको शैक्षिक सुधारका लागि देहायका कार्यक्रमहरूका माध्यमबाट प्रयासरत छ।

१. स्वयम् सेवक शिक्षक नियुक्तिद्वारा अपुग शिक्षकको व्यवस्थापन:

यस नगरपालिकामा विद्यालय सङ्ख्याका आधारमा शिक्षक दरबन्दीको पर्याप्तता नभएका कारण शिक्षक पदपूर्ति गर्नका लागि कार्यविधि तयार गरी स्थानीय तह अन्तर्गतका विद्यालयहरूमा स्वयम् सेवक दरबन्दी कायम गरिएको छ। यस अन्तर्गत बालविकास केन्द्रमा ६७ जना, प्रा. वि. तहमा ५८ जना, नि. मा. वि. तहमा २२ जना र मा. वि. तहमा ९ जना गरि जम्मा १५६ जना स्वयम् सेवक शिक्षक व्यवस्थापन गरिएको छ।

२. शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि:

नगरपालिकाभित्र रहेका विद्यालयहरूका सबै तहका शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न कार्यशालाहरू सञ्चालन गरिएको छ।

३. विद्यालयको गुणस्तर सुधार:

नगरपालिकाभित्र रहेका सबै विद्यालयहरूको गुणस्तर सुधारका लागि विद्यालय तथा पालिका स्तरमा शिक्षक, अभिभावक तथा विद्यार्थीबीच अन्तरक्रिया तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूका लागि विद्यालय व्यवस्थापन सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिएको छ।

४. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको व्यवस्थापन:

केही सामुदायिक विद्यालयहरूमा WIFI जडान तथा सञ्चालन, माध्यामिक तह तथा निम्न माध्यमिक तहका विद्यालयहरूमा ICT Lab सहितको सूचना प्रविधि कक्षको व्यवस्था गरिएको छ।

५. परीक्षामा नयाँ व्यवस्थापन:

शैक्षिक सुधार तथा विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई वास्तविकतामा लैजान आधारभूत तह (कक्षा ८) को परीक्षालाई माध्यमिक शिक्षा परीक्षाको मोडेलमा व्यवस्थापन गर्ने गरिएको छ।

६. विद्यालयको लेखा प्रणाली:

विद्यालयहरूको लेखा प्रणालीलाई व्यवस्थित तथा चुस्त र दुरुस्त पार्न विद्यालयमा लेखाको काम गर्ने शिक्षक तथा कर्मचारीलाई लेखा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्रदान गरिएको छ।

७. छात्रवृत्ति:

यस नगरपालिका क्षेत्रमा रहेका विपन्न, गरिव तथा आमाबुबा विहिन बालबालिकाको लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्थापन गरिएको छ ।

कार्यक्रमहरूका अतिरिक्त हाल तीनै तहका सरकारहरूद्वारा कार्यान्वयनमा रहेका केही कार्यक्रमहरू :-

१. मासिक रुपमा प्र.अ. बैठक सञ्चालन
२. बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताका लागि क्षमता विकास तालिम
३. विद्यालयमा भौतिक विकास निर्माण (भवन,पुस्तकालय,फर्निचरसहित कक्षा कोठा,पुस्तकालय,फर्निचरसहित कक्षा कोठा,ज्ञान प्रयोगशाला,ICT प्रयोगशाला,WASH सहितको शौचालय मर्मत तथा सम्भार)
४. शैक्षिक सामग्रीका लागि अनुदान वा खरिद
५. कक्षाकोठा व्यवस्थापन अनुदान
६. छात्रवृत्ति र प्रोत्साहन अनुदान
७. प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान
८. शिक्षण सिकाइ सुधार अनुदान
९. विद्यालय तथा कक्षा अनुगमन निरीक्षण/सुपरिवेक्षण
१०. लेखा तथा जिन्सी व्यवस्थापन तालिम
११. शिक्षण सिकाइ अनुदान
१२. राष्ट्रपति रनिड शिल्ड प्रतियोगिता सञ्चालन तथा खेलकुद र अतिरिक्त क्रियाकलाप सञ्चालन
१३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र
१४. साक्षरता र निरन्तर शिक्षा कक्षा
१५. आइ.सि.टि जडान
१६. दिवा खाजा (प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा ५ सम्म)
१७. सरकारी र विभिन्न गैरसरकारी सङ्घसंस्थाबाट आयोजना तथा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरू
१८. अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम
१९. विद्यार्थी मनोपरामर्श कार्यक्रम
२०. विद्यार्थी, शिक्षक, प्र.अ, विद्यालयका पदाधिकारी र जनप्रतिनिधिहरूका बिचमा शैक्षिक छलफल तथा अन्तर्क्रिया
२१. नमुना विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन
२२. विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधारको विकास

शैक्षिक सुधारका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने पक्षहरू

१. प्रधानाध्यापक, शिक्षकहरूको क्षमता विकास तथा कार्यसम्पादन करार,
२. शिक्षण पेशामा दक्ष जनशक्ति आकर्षण,
३. न्यूनतम मापदण्ड पूरा नगरेका बालविकास केन्द्रको गुणस्तर सुधार,
४. सबै बालबालिकाको प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
५. आधारभूत तहका विद्यालयको न्यूनतम आवश्यकताहरू पूरा गर्ने,
६. आधारभूत तहमा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने,
७. विद्यालय छोड्ने, कक्षा दोहोर्‍याउने दर घटाउने,
८. सबै विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री तथा सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने,

९. आधारभूत र माध्यमिक तहमा बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिमा वृद्धि गर्ने,
१०. विद्यालय तहको शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउने,
११. सबै विद्यालयमा सूचना, प्रविधि तथा सञ्चारको पहुँच विस्तार गर्ने,
१२. माध्यमिक तहमा प्राविधिक शिक्षाको पहुँच, विस्तार तथा गुणस्तरमा अभिवृद्धि गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई सर्वसुलभ बनाउने ।
१३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने ।

१.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण

१. गुणस्तरीय शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
२. बालमैत्री, अपाङ्ग/वातावरणमैत्री तथा उत्थानशील विद्यालयको स्थापना गर्ने,
३. विद्यालय शिक्षाका असमानताहरू हटाउने,
४. विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर र सान्दर्भिकताको अभिवृद्धि गर्ने,
५. विद्यालय शिक्षामा प्रभावकारी रूपमा उत्तरदायी शासन तथा व्यवस्थापन प्रणालीको स्थापना गर्ने,
६. आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य तथा निःशुल्क गर्ने राष्ट्रिय लक्ष्य पूरा गर्ने,
७. नक्साङ्कनका आधारमा विद्यालय स्थापना, समायोजन तथा पुनर्वितरण गर्ने ।

परिच्छेद २

दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१. सन्दर्भ

शिक्षामा आम नागरिकको पहुँच वृद्धि गर्न तथा शिक्षालाई व्यावसायिक तथा प्रतिस्पर्धी बनाउनका लागि शिक्षासँग सम्बन्धीत विभिन्न नीति, नियम तथा परियोजना सञ्चालन भएका छन्। नेपालको वर्तमान संविधानले आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेसँगै शैक्षिक योजना प्रणालीमा पनि विकेन्द्रीकरणको अभ्यास भइरहेको छ। संविधानतः शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा सुनिश्चित गर्नुका साथै प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक तहको शिक्षालाई निःशुल्क गरेको छ। अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम निःशुल्क शिक्षाको हक प्रदान गरेको छ। संविधानको अनुसूची-८ ले स्थानीय तहको अधिकार सूचीको ८ नं मा आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षा स्थानीय तहको क्षेत्राधिकारमा राखेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (ज) अनुसार शिक्षाका २३ वटा अधिकार स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ। पुर्चौडी नगरपालिकाको स्थानीय सरकारले अधिकार कार्यान्वयन गर्न तथा शिक्षाको विकासमार्फत समृद्ध नगरपालिका निर्माणको सुनिश्चितताका लागि यो नगर शिक्षा योजना निर्माण गरिएको हो।

अबको शिक्षा योजनाले भविष्यका पिँढीहरूको आकाङ्क्षा र चाहनाहरूको सम्बोधन गरी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पहिचान भएका कुशल नागरिक उत्पादनमा सहयोग पुऱ्याउने छ। केन्द्रीकृत योजनाबाट स्थानीय आवश्यकता सम्बोधन गर्न नसक्ने भएकाले स्थानीय तहमा आवश्यकता अनुसार योजना निर्माण गर्न र स्थानीय तहहरूको योजनाको आधारमा सङ्घीय शिक्षा योजना बनाउन यस योजनाले सहयोग पुऱ्याउनेछ। विगतका योजनाका उपलब्धिको रक्षा गर्दै भविष्यमा शिक्षालाई समयानुकूल, प्रतिस्पर्धी, नवप्रवर्तनात्मक, मूल्य उन्मुख, देशप्रेमी नागरिक उत्पादनमा सहयोग पुऱ्याउन यो योजना औचित्यपूर्ण हुने छ।

देहायका प्रमुख आधारहरू लिइ यस नगरपालिकाको स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण गरिएको हो :

१. नेपालको संविधान, २०७२
२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
३. शिक्षा ऐन, २०२८ संसोधन सहित
४. शिक्षा नियमावली, २०५९ संसोधन सहित
५. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५
६. राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६
७. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७९-२०८९
८. सिकाइ आपुरण तथा द्रुत सिकाइ योजना २०७६,
९. दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाँचा, २०७६
१०. सुदूरपश्चिम प्रदेशको ५ वर्षे आवधिक योजना

११. विभिन्न समयमा नेपाल सरकार तथा सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकारबाट बजेट तथा कार्यक्रममा प्रस्तुत नीति कार्यक्रमहरू तथा मार्ग निर्देशनहरू,
१२. नगर सभामा पेश भएका नीति तथा कार्यक्रमहरू,
१३. निर्वाचनका क्रममा जनप्रतिनिधीहरूबाट गरिएका प्रतिबद्धताहरू ।

शिक्षाको सुधारका लागि वि.सं. २०९१ (सन् २०३४) सम्म प्राप्त गर्ने उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी यस खण्डमा नगर शिक्षा योजनाको दूरदृष्टि (Vision), ध्येय (Mission), लक्ष्य (Goal), उद्देश्यहरू (Objectives), रणनीतिहरू (Strategies) तथा प्रमुख उपलब्धि सूचक (Key Indicators) प्रस्तुत गरिएका छन् ।

२.२ दूरदृष्टि

गुणस्तरीय शिक्षाको माध्यमबाट सम्मुन्नत र आत्मनिर्भर समाजको निर्माण ।

२.३ लक्ष्य: गुणस्तरीय शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गरी आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरणमा योगदान पुऱ्याउन सक्ने स्वस्थ, सभ्य, सक्षम र योग्य नागरिक तयार पार्ने ।

२.४ उद्देश्य

१. नगरपालिका भित्रका सबै बालबालिकाहरूको पोषण, स्याहार, मनोरञ्जन सहितको प्रारम्भिक बालशिक्षा निःशुल्क तथा अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
२. सबै विद्यालयमा आधारभूत पूर्वाधार, दक्ष जनशक्ति र सञ्चार प्रविधिको व्यवस्था मिलाइ गुणस्तरीय शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्नु,
३. पाठ्यक्रमले तोकेका सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नु,
४. बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी सिकाइ वातावरणमा सुधार ल्याउनु,
५. अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइका अवसर प्रदान गर्नु,
६. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास एवम् विस्तार गरी उत्पादनमुखी र सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्नु,
७. अनुभवी तथा तालिम प्राप्त शिक्षकहरूमार्फत शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप व्यवस्थापन गर्नु ।

२.५ रणनीति

१. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको संस्थागत क्षमता विकास गर्ने,
२. उत्प्रेणामूलक कार्यक्रमहरूमार्फत बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने,
३. विद्यालय नक्साङ्कन गरी आवश्यकताका आधारमा विद्यालय समायोजन र स्थापना गरी सबै बालबालिकाहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,
४. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको मापदण्डबमोजिम विद्यालय शिक्षामा गुणस्तर कायम गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
५. शिक्षा सरोकारवालाहरू सबैको सहयोग, सहकार्य र समन्वयमा शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गर्ने,
६. शिक्षामा गुणस्तर कायम गर्न शैक्षिक सुपरीवेक्षण र मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने,
७. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण, प्रबोधीकरण र कार्यान्वयनका माध्यमबाट पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकता र प्रयोगमा अभिवृद्धि गर्ने,

८. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाई सिकाइ उपलब्धिलाई मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गर्ने,
९. आवश्यक भौतिक तथा शैक्षिक स्रोत साधन उपलब्ध गराइ विद्यालयमा विभेदरहित, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र लैङ्गिकमैत्री सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने,
१०. विद्यालयमा आकर्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्न सिकाइमैत्री कक्षाकोठा स्थापना गर्ने,
११. विद्यालयमा सरसफाई तथा स्वच्छता कायम गर्न आवश्यक पर्ने पूर्वाधार निर्माण गर्ने,
१२. वैकल्पिक सिकाइका माध्यमबाट औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित भएका बालबालिकाहरूलाई सिकाइको अवसर प्रदान गर्ने,
१३. कमजोर सिकाइ उपलब्धी भएका बालबालिकाहरूका लागि अतिरिक्त कक्षाको व्यवस्था गर्ने,
१४. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको सुदृढीकरण गरी साक्षरता तथा आयआर्जनमा आधारित शिक्षाको विस्तार गर्ने,
१५. सिकाइ र सिपलाई आबद्ध गरी साक्षरोत्तर शिक्षा तथा जीवनोपयोगी सिकाइका अवसरहरू प्रदान गर्ने,
१६. माध्यमिक विद्यालयहरूमा डिजिटल शिक्षण सामग्री र प्रविधिको प्रयोग गरेर शिक्षण पद्धतिमा नवीनता ल्याउने,
१७. नगरपालिका भित्रका कम्तीमा ३ वटा विद्यालयहरूको प्राविधिक तथा व्यावसायिक क्षमता विकास गरी प्राविधिक शिक्षामा विस्तार गर्ने,
१८. शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको लागि क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
१९. विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई उत्प्रेरित गर्दै पेसाप्रति जवाफदेही बनाउने ।

२.६ कार्यनीतिहरू

१. विद्यालय नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालय स्थापना, समायोजन र विस्तार गरिनेछ,
२. कम्तीमा एक वडामा एक नमुना प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र र एक नमुना विद्यालयको विकास गरिनेछ,
३. विद्यालय शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्नका लागि विद्यालय भर्ना तथा स्वागत कार्यक्रम, निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, स्थानीय उत्पादनमा आधारित विद्यालय दिवा खाजा, शैक्षिक सामग्री र निःशुल्क तथा गुणस्तरीय स्यानिटरी प्याड वितरण र व्यवस्थापनका साथै अभिभावक शिक्षा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ,
४. विद्यालय बाहिर रहेका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षाको मूल धारमा ल्याउने अभियानलाई निरन्तरता दिँदै सेवा क्षेत्रभित्रका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षामा प्रवेश गराइनेछ,
५. प्रत्येक विद्यालयहरूमा पुस्तकालय, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशालाको विस्तार गरी गुणस्तरीय शिक्षण सिकाइको अनुकूल वातावरण निर्माण गरिनेछ,
६. स्थानीय पाठ्यक्रममा फर्त भाषिक तथा सांस्कृतिक विविधताअनुरूप शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गरिनेछ,
७. प्रत्येक विद्यालयहरूमा लैङ्गिक सम्पर्क शिक्षकको व्यवस्था गरी लैङ्गिकमैत्री सिकाइ वातावरण तयार गरिने छ,
८. विद्यार्थीहरूको सिकाइलाई गतिशील बनाउन अभिभावक, शिक्षक र विद्यार्थीहरू सहभागी हुने गरी विद्यालय स्तरमा अन्तरक्रिया तथा कार्यशालाहरू आयोजना गरिनेछ,
९. विद्यार्थीहरूमा रहेका प्रतिभाहरूको पहिचान गर्न तहगत अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरिनेछन्,
१०. गुणस्तरीय शिक्षा प्रवर्द्धनका लागि सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र गैर सरकारी संस्थाको साझेदारीमा कार्यक्रम लागु गरिनेछ,
११. पालिकास्तरीय वार्षिक शैक्षिक कार्यपात्रो र शिक्षा नीति तयार गरी कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिइनेछ,
१२. शैक्षिक सत्रको प्रारम्भदेखि निर्धारित पाठ्यक्रमको कार्यान्वयनमा जोड दिन पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,

१३. स्थानीय मूल्य-मान्यता, परम्परागत ज्ञान र प्रविधि, यौनिक शिक्षा, सामाजिक तथा सांस्कृतिक पहिचानको संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न स्थानीय पाठ्यक्रमलाई आवश्यकता अनुसार संशोधन गरी कार्यान्वयन गरिनेछ,
१४. सरोकारवालाहरूको सहभागितामा स्थानीय शैक्षिक सामग्रीहरू निर्माण गरी कक्षाकोठामा प्रयोगमा ल्याउन प्रोत्साहन गरिनेछ,
१५. शैक्षिक संस्थाहरूको नियमित सुपरीवेक्षण गरी सुधारका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गरिनेछ,
१६. नतिजामा आधारित मूल्याङ्कनका आधारमा पुरस्कार र दण्डको नीति अवलम्बन गरिनेछ,
१७. शिक्षाको गुणस्तर मापनका लागि परीक्षा बाहेकका अन्य मूल्याङ्कनका साधनहरू प्रयोगमा ल्याइनेछ,
१८. नगरपालिकाभिन्न सञ्चालित शिक्षण संस्थाहरूबीच समन्वय तथा सहकार्य गर्ने वातावरण निर्माण गरिनेछ,
१९. कमजोर भौतिक संरचना भएका विद्यालयहरूलाई प्राथमिकता दिई भौतिक संरचना निर्माण र मर्मत सम्भार कार्यलाई निरन्तरता दिइनेछ,
२०. विद्यार्थीहरूलाई खेल, योगाभ्यास र सह क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि प्रत्येक विद्यालयमा खेलमैदान निर्माणमा जोड दिइनेछ,
२१. विद्यालयमा आवश्यक पर्ने न्यूनतम संरचनाहरूको स्थापना तथा विकास गरिनेछ,
२२. संघीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा विभिन्न गैर सरकारी संस्थाहरूसँगको समन्वय तथा सहजीकरणमा विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास र शैक्षिक विकासमा प्राथमिकता दिइनेछ,
२३. विपदको बेलामा पनि सिकाइलाई निरन्तरता दिनका लागि वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण कार्यविधि तयार गरी प्रभावकारी रूपमा लागु गरिनेछ,
२४. विशेष शिक्षा आवश्यक भएका बालबालिकाहरूका लागि विशेष कक्षा सञ्चालन गरिनेछ,
२५. कक्षाकोठामा शिक्षण सिकाइका सन्दर्भ सामग्रीहरूको प्रयोग गर्न जोड दिइनेछ,
२६. औपचारिक शिक्षाबाट बञ्चित भएका बालबालिकाहरूका लागि वैकल्पिक सिकाइका माध्यमहरूमार्फत सिकाइको अवसर प्रदान गरिनेछ,
२७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षा प्रणालीको विकास गरिनेछ,
२८. प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूका लागि क्षमता विकास र मन्टेश्वरी तालिम सञ्चालन गरिनेछ,
२९. शिक्षक तथा कर्मचारीहरूका लागि सेवा प्रवेश तालिम सञ्चालन गरिनेछ,
३०. शिक्षकको शैक्षिक क्षमता अभिवृद्धि गर्न समय समयमा शिक्षक तथा विद्यालय कर्मचारीहरूलाई तालिम, कार्यशाला, अभिमुखीकरण कार्यक्रम, बैठक, अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछन्,
३१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको पहुँचमा विस्तार गरिनेछ,
३२. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि गरी सामाजिक परिचालनका कार्यक्रममा सहभागि गराइनेछ,
३३. नगरपालिका स्तरमा अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न बाल सञ्जालहरूलाई सक्रिय गराइनेछ,
३४. विद्यालयमा नेतृत्व विकास, पारदर्शिता, जवाफदेहिता कायम गर्न विद्यालयका प्रधानाध्यापक, शिक्षक, विद्यालय कर्मचारी र सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ,
३५. कार्य सम्पादनका आधारमा प्रत्येक वर्ष उत्कृष्ट विद्यालय र शिक्षक छनौट गरी पुरस्कृत गरिनेछ,
३६. विपन्न तथा जेहेन्दार विद्यार्थीको पहिचान गरी लक्षित छात्रवृत्ति, शैक्षिक सामग्री उपलब्ध गराइ उनीहरूको शैक्षिक निरन्तरतामा जोड दिइनेछ,

३७. प्रारम्भिक तहका बालबालिकाको पठन सीप अभिवृद्धि गर्न अभिभावकहरूको संलग्नतामा नगर स्तरीय शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
३८. माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूलाई राष्ट्र, समाज र समुदाय प्रति आस्थावान रहन र उत्तरदायित्व बोध गर्नका लागि अनिवार्य रूपमा स्काउट, रेडक्रस जस्ता मानवीय हितका कार्यहरू गर्ने संस्थाहरूको गतिविधिमा संलग्न गराइनेछ,
३९. शिक्षा क्षेत्र योजना कार्यान्वयनको अवस्था पहिचान गरी आवधिक प्रतिवेदन तयार गरि नगरसभामा पेश गरिनेछ,
४०. शिक्षकको पेशागत सहयोग र विद्यालय सुपरिवेक्षण कार्यका लागि नगरपालिकास्तरमा रोष्टरहरूको विज्ञ समूह गठन गरी परिचालन गरिनेछ,
४१. स्थानीय शिक्षा ऐन, नियमावली, कार्यविधि र मापदण्ड तयार गरी लागु गरिनेछ,
४२. आधारभूत तह कक्षा ५ र ८ को परीक्षालाई मर्यादित र स्तरयुक्त बनाउन नगरपालिकाभरी एउटै मापदण्डको प्रश्नपत्र तयार गरी पायक पर्ने विद्यालयमा परीक्षा केन्द्र कायम गरी सञ्चालन गरिनेछ,
४३. भरिका सबै आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालय (६-१२) मा अनिवार्य रूपमा किशोरकिशोरी मैत्री सूचना केन्द्र क्रमशः स्थापना गरिनेछ,
४४. आधारभूत तह (१-५) मा शिक्षक र विद्यार्थी अनुपातको आधारमा विद्यार्थी सङ्ख्या कम वा बढी भएका विद्यालयहरूमा बहुकक्षा बहुस्तर (MGML) सिकाइ प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ,
४५. दलित, द्वन्दपीडित अति विपन्न समूहका र जोखिममा रहेका बालबालिकाहरूलाई सुविधा प्रदान गरिनेछ,
४६. नगरपालिका भित्रको कुनै एउटा माध्यमिक विद्यालयमा त्रेललिपी र साङ्केतिक भाषामा पढाइ गर्ने व्यवस्था गरी त्यस सम्बन्धी अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई आवासीय सुविधा उपलब्ध गराइनेछ,
४७. नगरपालिका भित्रका विद्यालयहरूमा सडक यातायात, विद्युत र निःशुल्क ईन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराई ई-लाइब्रेरी र ई-लर्निङलाई प्रोत्साहन गरिनेछ,
४८. स्थानीय पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धित पाठ्यपुस्तक तथा स्रोत सामग्री र शैक्षिक सामग्री तयार गरिनेछ,
४९. उत्पादनमा आधारित हरित विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ,
५०. प्रत्येक माध्यमिक विद्यालयमा किशोरीमैत्री आराम कक्ष स्थापना गरिनेछ ।

२.७ अपेक्षित मुख्य उपलब्धि

योजनाको अन्त्य वि.सं. २०११ सम्ममा निम्नानुसारको मुख्य उपलब्धि हासिल हुनेछ :

१. सबै बालबालिकाहरूका लागि विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भएको हुनेछ,
२. आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षामा गुणस्तर कायम भएको हुनेछ,
३. पाठ्यक्रमले तोकेका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल भएका हुनेछन्,
४. बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी सिकाइ वातावरणमा सुधार भएको हुनेछ,
५. अनौपचारिक शिक्षा र जीवनोपयोगी सिकाइका लागि विभिन्न अवसरहरूको सुनिश्चितता भएको हुनेछ,
६. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ,
७. सबै तह र विषयका शिक्षकहरूको क्षमता विकास भएको हुनेछ,
८. विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ,
९. आधारभूत विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ सक्षमतासहित आधारभूत तह पूरा गरेका हुनेछन्,

१०. माध्यमिक विद्यालय उमेर समूहका सबै बालबालिका विद्यालयमा भर्ना भई गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गरेका हुनेछन्,
११. आवश्यकतामा आधारित अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनोपयोगी सिकाइका अवसरहरू सबैका लागि सुनिश्चित भई साक्षर र आत्मनिर्भर समाजको निर्माण भएको हुनेछ,
१२. विद्यालय शिक्षा पद्धतिमा सुशासन कायम भई योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन नतिजामुखी भएको हुनेछ,
१३. तालिम प्राप्त र अनुभवी शिक्षकहरूबाट सिकारुमैत्री शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापका माध्यमबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुनेछ,
१४. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तर सुनिश्चित भएको हुनेछ,
१५. विपद्का समयमा बालबालिकाहरूले सुरक्षित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित भएको हुनेछ,
१६. आवश्यकताअनुसार विद्यालयहरू तथा बालविकास केन्द्रहरू विस्तार एवम् समायोजन भएका हुनेछन्,
१७. सबै विद्यालयको वातावरण भेदभावरहित र बालमैत्री भएको हुनेछ,
१८. आधारभूत तह (१-५) मा शिक्षक र विद्यार्थी अनुपातको आधारमा विद्यार्थी सङ्ख्या कम भएका विद्यालयहरूमा बहुकक्षा बहुस्तर (MGML) सिकाइ प्रक्रिया अबलम्बन गरिएको हुनेछ,
१९. दलित, द्वन्दपीडित, अति विपन्न समूहका र जोखिममा रहेका बालबालिकाहरूलाई सुविधा प्रदान गरिएको हुनेछ,
२०. कुनै एउटा माध्यमिक विद्यालयमा त्रेललिपी र साङ्केतिक भाषामा पढाई गर्ने व्यवस्था गरी त्यस सम्बन्धी अपाङ्गता भएका विद्यार्थीहरूलाई आवासीय सुविधा उपलब्ध गरिएको हुनेछ,
२१. नगरपालिका भित्रका विद्यालयहरूमा सडक यातायत, विद्युत र निःशुल्क ईन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराई ई-लाइब्रेरी र ई-लर्निङलाई व्यवस्थित गरिएको हुनेछ,
२२. स्थानीय पाठ्यक्रमसँग सम्बन्धीत पाठ्यपुस्तक तथा स्रोत सामग्री र शैक्षिक सामग्री तयार गरिनेछ,
२३. उत्पादनमा आधारित हरित विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको हुनेछ,

२.८ मुख्य कार्य सम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

यस योजनाका अपेक्षित मुख्य कार्य सम्पादन सूचक (परिमाणात्मक नतिजा) तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	सूचक	सूचक तहको	आधार वर्ष २०८१	२०८५	२०८८	२०९२	सूचकको स्रोत	तथ्याङ्कको स्रोत
१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा								
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	९३.८	९५.२५	९७.५०	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	९२.४		९२.७			
		राष्ट्रिय	८६.२	८९.५	९४.०	९९.०		
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा	स्थानीय	९४	९६	९८	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	८०.४		९१.१	९९.६		
		राष्ट्रिय	६८.६	७३.०	८५.०	९५.०		

	१ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका (%)							
२. आधारभूत शिक्षा								
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	स्थानीय	९२.४	९४	९७	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	९७		९८.९	१००		
		राष्ट्रिय	९६.९	९७.५	९९.०	१००		
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय	११८	११३	११०	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	१२७.८		१२३	१०३.७		
		राष्ट्रिय	१२१.९	११५.०	१०७.०	१०५.०		
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर (%)	स्थानीय	९०.९२	९३.५	९६.५	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	९६.८		९९.८	९९.५		
		राष्ट्रिय	९७.१	९९.०	९९.५	१००		
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	१२१.४	११७	११०	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	१३८.४		१२०.५	११२.७		
		राष्ट्रिय	११९.२	११५.०				
२.५	आधारभूत तह कक्षा ५ को खुद प्रवेश दर (%)	स्थानीय	९०.४५	९३.५	९६.५	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९८.३					
२.६	आधारभूत तह कक्षा ५ को कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय	१०६	१०४	१०२	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	११३	११०	१०७	१०५		
२.७	आधारभूत तह कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर (%)	स्थानीय	९२.४	९४.६	९६	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	९३					
२.८	आधारभूत तह (कक्षा ५) पूरा गर्ने दर (%)	स्थानीय	९१२	९५	९८	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	८५.८	९३.१	९५.५	९९.५		
२.९	आधारभूत तहमा (कक्षा १-५) मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका (%)	स्थानीय	२१	१७	१२	५	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	२२.२	२०.०	१५.०	१०.०		
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क	स्थानीय	१०६.८५				IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	०.९८		१	१		
		राष्ट्रिय	१.०६			१.०१		
२.११		स्थानीय	९०.७०	९४.७०	९८	१००	IEMIS	IEMIS

	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)		प्रदेश	९५.९		९९.२	१००		
			राष्ट्रिय	९३.४	९९		१००		
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)		स्थानीय	१२९.५	१२४	११८	११०	IEMIS	IEMIS
			प्रदेश	१२५.३		११८	११५.७		
			राष्ट्रिय	११०.४					
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर (%)		स्थानीय	९१.२	९४	९७	१००	IEMIS	IEMIS
			प्रदेश	७५		७८.५	८२.३		
			राष्ट्रिय	७९.३			९५		
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर (%)		स्थानीय	८६	९०	९५	१००	IEMIS	IEMIS
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	७२.७			९५		
२.१५	आधारभूत तह (कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक		स्थानीय	१.०७	१.०६	१.०५	१.०४	IEMIS	IEMIS
			प्रदेश	१.०५		१.०३	१.०२		
			राष्ट्रिय	१.०१	१.०१				
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	८१.७७	८४	९०	IEMI S	IEMIS	
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
		गणित	स्थानीय	७५.७	८०.१	९०	IEMI S	IEMIS	
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	७६	८२	९१	IEMI S	IEMIS IEMIS IEMIS	
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	४५	५२	६०	७०		
		गणित	स्थानीय	७२.२	८०	८८	IEMI S		
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	२८.३	४०	६०	७०		
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	७१	७९	८७	IEMI S		
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय						

२.१८	कक्षा ८ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	८८.८७	९२	९५	IEMI	IEMIS IEMIS IEMIS	
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	६८.५	७०	७५	७५		
		गणित	स्थानीय	९२	९४	९६	IEMI		
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	५३.५	६०	६५	७०		
		विज्ञान	स्थानीय	९१	९४	९७	IEMI		
			प्रदेश						
			राष्ट्रिय	४३.८	५०	६०	७०		
१.१९	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या (%)	स्थानीय	२४.७१	२७	३०	३३	IEMIS	IEMIS	
		प्रदेश							
		राष्ट्रिय	४३.७	४५	५०	५०			
३. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)									
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर (%)	स्थानीय	६१.२१	६८	७२	८०	IEMIS	IEMIS	
		प्रदेश	५९.१		६८.५	८३.९			
		राष्ट्रिय	४७.६		६५				
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	८३	८७	९२	९५	IEMIS	IEMIS	
		प्रदेश	८५.५		१०७.५	१३०.४			
		राष्ट्रिय	७१.४			९९			
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक (कक्षा ९-१२)	स्थानीय	०.९	०.९५	०.९७	१.००	IEMIS	IEMIS	
		प्रदेश	०.९४		०.९५	१			
		राष्ट्रिय	१.०२	१	१	१			
३.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या (%)	स्थानीय					IEMIS	IEMIS	
		प्रदेश	१६.४		२५	३०			
		राष्ट्रिय	२०.६	२२	२७	३३			
४. जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा									
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	६२.९२	६५	७५	९०	IEMIS	IEMIS	
		प्रदेश	७१.२	७५	८२	८७			
		राष्ट्रिय	५८		९५				
४.२		स्थानीय	७१.३८	८०	९०	१००	IEMIS	IEMIS	

	साक्षरता दर (५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	प्रदेश	७६.३		७८	१००		
		राष्ट्रिय	८२	८९	९५	१००		
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	स्थानीय	९७.०७	९८	९९	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	९४.२		९५	१००		
		राष्ट्रिय	९२		९९			
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	स्थानीय	०.६८	०.७०	०.८०	०.९०	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	०.६५			०.८०		
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिम								
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति (%)	स्थानीय					IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	३१	४०	५०	७५		
६. सुशासन तथा व्यवस्थापन								
६.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	२१:१	२५:१	२८:१	३०:१	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	२४:१		३०:१	३०:१		
६.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३७:१	३४:१	३०:१	३०:१	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	३०:१		३०:१	३०:१		
६.३	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	२५:१	२७:१	२९:१	३०:१	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	३३:१	३१:१	३०:१	३०:१		
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	३६:१	३८:१	४०:१	३०:१	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	४०:१		३०:१	३०:१		
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	स्थानीय	५३:१	५४:१	५५:१	५६:१	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	४१:१	३५:१	३०:१	३०:१		
६.६	विद्युत पुगेका विद्यालयको प्रतिशत	स्थानीय	२२	३०	५०	७५	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	४५.७		६७.३	१००		
		राष्ट्रिय						
६.७		स्थानीय	५.१९	२०	५०	७५	IEMIS	IEMIS

	इन्टरनेट पुगेका विद्यालयको प्रतिशत	प्रदेश	१८.८		३५.४	७६.७		
		राष्ट्रिय						
६.८	खानेपानीको पहुँच पुगेका विद्यालयको प्रतिशत	स्थानीय	६०	७५	९०	१००	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	७८.२		८८.८	१००		
		राष्ट्रिय						
६.९	शौचालयको पहुँच पुगेका विद्यालयको प्रतिशत	स्थानीय	१००				IEMIS	IEMIS
		प्रदेश	७८.२		८८.४	१००		
		राष्ट्रिय						
७. शिक्षामा लगानी								
७.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट (%)	स्थानीय	४३	४८	४९	५०	रातो किताब	रातो किताब
		प्रदेश	३.९		१५	२०		
		राष्ट्रिय	१०:६८	१५	१७	२०		
७.२	प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)	स्थानीय	२३	३०	४०	५०	IEMIS	IEMIS
		प्रदेश						
		राष्ट्रिय	१८	२१	२१			
८. अन्य								
८.१	विद्यालयको नियमित अनुगमन दर	स्थानीय	१ पटक	२ पटक	२ पटक	२ पटक	अभिलेख	प्रतिवेदन
८.२	सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सङ्ख्या	स्थानीय	३	३	३	३	अभिलेख	प्रतिवेदन
८.३	बालबालिकालाई प्रदान गरिने छात्रवृत्तिको पहुँच	स्थानीय	१००%	१००%	१००%	१००%	अभिलेख	प्रतिवेदन
८.४	बालमैत्री तथा अपाङ्ग/मैत्री विद्यालय (प्रतिशतमा)	स्थानीय	१०	२०	३०	४०	अभिलेख	प्रतिवेदन
८.५	पुस्तकालय, प्रयोगशाला, ICT प्रयोगशाला भएका विद्यालय (प्रतिशतमा)	स्थानीय	२५	४०	५५	७०	अभिलेख	प्रतिवेदन
८.६	विद्यालय सुधार योजना प्रभावकारी कार्यान्वयन गरेका विद्यालय सङ्ख्या	स्थानीय	५०	६०	७०	८०	अभिलेख	प्रतिवेदन

परिच्छेद ३

विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरु

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

नेपालमा प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रमको सुरुवात सन २००४ सालमा काठमाडौं स्थापना भएको मन्टेश्वरी स्कूलबाट भएको पाइन्छ । यस उमेर समूहका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण (शारीरिक, बौद्धिक, सामाजिक, संवेगात्मक एवम् भाषिक पक्षहरूको समुचित) विकासका लागि स्वास्थ्यकर्मी, बाल विकास शिक्षकहरू, अभिभावक एवम् बालबालिकालाई लक्षित गरिएको नीति तथा कार्यक्रम समेतलाई प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम भन्ने जनाउँदछ । राष्ट्रिय योजना आयोगबाट "प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति (२०७७-२०८८)" ले प्रारम्भिक बाल्यावस्थालाई गर्भावस्थादेखि आठ वर्षसम्मको उमेर भनी परिभाषित गरेको छ । बालविकासको मुख्य उद्देश्य गर्भावस्थादेखि पूर्व बाल्यावस्थासम्मका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि अति आवश्यक तत्वहरू राम्रो स्वास्थ्य, पर्याप्त पोषण, सुरक्षा तथा संरक्षण उत्प्रेरणा तथा सिकाइ एवम् संवेदनशील स्याहार उचित पालनपोषणका अवसरहरू प्रदान गर्नु हो । दिगो विकासका १७ ओटा लक्ष्यहरू मध्ये ११ ओटा लक्ष्यहरू प्रत्यक्ष रूपमा प्रारम्भिक बालविकाससँग सम्बन्धीत रहेकोले सबै नीति तथा कार्यक्रमले ती लक्ष्यहरूलाई प्राप्त गर्न आपसी समन्वय र सहकार्यमा काम गर्ने वातावरण बन्नुपर्ने देखिन्छ । नेपालको संविधान २०७२, को धारा-३९ मा बालबालिकाको हक अन्तर्गत उपधारा (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ । शिक्षा ऐन, २०२८ आठौं संशोधनले बालविकास शिक्षालाई विद्यालयको संरचना भित्र कायम गरेको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले चार वर्ष उमेर पूरा भएका बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकासको अवसर प्रदान गरिने छ भनि उल्लेख गरेको छ साथै नेपालको सोही योजनामा पनि प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमलाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अंगको रूपमा विकास गरी सबै बालबालिकाका लागि अनिवार्य गरिनेछ भन्ने रणनीति लिएको पाइन्छ ।

प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा विद्यालय जाने उमेर पूर्वका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गरी आधारभूत शिक्षाका लागि तयार गराउने कार्यक्रम शिक्षा हो । सर्वाङ्गीण विकास अन्तर्गत बालबालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक सामाजिक र संवेगात्मक विकास पर्दछन् । कुनै एक पक्षको विकास कमजोर हुँदा व्यक्तिको व्यक्तित्व विकासमा बाधा पर्न सक्ने भएकाले बालबालिकामा उल्लेखित सबै पक्षको विकासमा ध्यान दिनु आवश्यक छ । त्यसैले प्रारम्भिक बालविकास शिक्षा कार्यक्रमले बालबालिकालाई लेखपढ गराउने वा अक्षर तथा अङ्क चिनाउने कार्यमा जोड दिने भन्दा बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गर्नका साथै आधारभूत शिक्षाको लागि तयार गराउन सहयोग गर्नुपर्दछ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाका कार्यक्रमहरू विभिन्न समयावधिमा सुरु गर्ने भएतापनि चार वर्ष उमेर पुगेका बालबालिकाका लागि एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने कुरा प्रचलित ऐन कानूनमा उल्लेख गरिएको छ । अतः यस शिक्षालाई विशेष प्राथमिकतामा दिन आवश्यक भएकोले नगरपालिकाको दश वर्षीय शिक्षाक्षेत्र योजनाको मुख्य अङ्गको रूपमा राखिएको छ ।

३.१.१ वर्तमान अवस्था

यस पालिका अन्तर्गत जम्मा ८१ वटा बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन । संस्थागत विद्यालय तथा नीजि क्षेत्रबाट सञ्चालित विद्यालयमा प्रारम्भिक बालविकास ३ वर्षे शैक्षिक कार्यक्रमको रूपमा सञ्चालनमा छ भने सामुदायिक विद्यालयहरूमा १ वर्षको प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको कार्यक्रम सञ्चालनमा छ । यी सबै शैक्षिक संस्थाहरूमा कूल १६८१ जना बालबालिकाहरू अध्ययनरत छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको खुद भर्नादर ९३.३८ प्रतिशत रहेको छ । कक्षा १ मा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहितको भर्नादर ९४ प्रतिशत रहेको छ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा लैङ्गिक समता सुचक १.२८ रहेको छ । प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा कार्यरत शिक्षकहरू ११७

जना रहेका छन । वर्तमान यस अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका समस्या र चुनौतीहरू देखिन्छन् ।

समस्याहरू:

१. सबै प्रारम्भिक बालविकास उमेर (३-४ वर्ष) समूहका सबै बालबालिकालाई बालविकास केन्द्रमा समावेश गर्न नसक्नु,
२. प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताहरूको तलब न्यून हुनु,
३. बालविकास सहजकर्ताहरूको लागि गुणस्तरीय तथा प्रविधि मैत्री तालिम सञ्चालन हुन नसक्नु,
४. बालविकास केन्द्रका कक्षाकोठाको पर्याप्त भौतिक व्यवस्थापन तथा सिकाइ बालमैत्री हुन नसक्नु,
५. बालविकास केन्द्रमा पर्याप्त मात्रामा शैक्षिक सामग्रीहरू र सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धी सामग्रीको व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।

चुनौतीहरू:

१. प्रारम्भिक बालविकास उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन,
२. प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताहरूको पारश्रमिक न्यूनतम जीवन निर्वाहमुखी बनाउने र प्रारम्भिक बाल शिक्षामा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय र सहकार्यलाई सुदृढ बनाउन,
३. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूको न्यूनतम मापदण्ड पूरा गर्न,
४. बालविकास सहजकर्ताहरूको लागि गुणस्तरीय तथा प्रविधि मैत्री तालिम सञ्चालन गर्न,
५. सबै बालबालिकाहरूको लागि आवश्यक स्वास्थ्य, खोप, पोषण, सरसफाई तथा शुद्ध पिउने पानी जस्ता एकीकृत सेवाहरू उपलब्ध गराउन,
६. बालविकास कक्षाहरूमा सिकाइ सामग्री तथा सूचना तथा सञ्चार सामग्रीयुक्त बनाउन,
७. जोखिम र विपदमा परेका अति विपन्न बालबालिकाका लागि आपतकालीन सेवा सुनिश्चित गर्न,
८. भर्ना भएका बालबालिकाहरू कक्षामा नियमित उपस्थितिको सुनिश्चित गर्न,
९. बालमैत्री शैक्षिक सामग्रीसहितको कक्षाकोठा व्यवस्थापन गर्न ।

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका अवसरहरू देखिन्छन् ।

१. संविधानमा बालबालिकाको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरिएको,
२. शिक्षा ऐन २०२८ ले बालविकास शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको रूपमा स्वीकार गरिएको,
३. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले बालविकास र शिक्षालाई प्राथमिकता दिएको,
४. नेपाल बालअधिकार महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भएको,
५. यस क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय सहकार्यको सम्भावना रहेको,
६. सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाहरू लगानी गर्न आकर्षित रहेको ।

३.१.२ उद्देश्य

१. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा सहभागितामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
२. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
३. सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गराउनु,
४. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षकहरूको पेशागत क्षमता विकास गर्नु ।

३.१.३ रणनीतिहरू

यस योजनाका प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सम्बन्धी उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छनः

१. चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकासमा भर्ना गर्ने,
२. प्रारम्भिक बालविकासको न्यूनतम मापदण्ड, पाठ्यक्रम, प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्ड र ढाँचा अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने,
३. नमुना बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने,
४. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,
५. प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयबीच सहकार्य गर्ने,
६. बालविकास शिक्षकको क्षमता विकासका लागि विभिन्न तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ,
७. बालकक्षा व्यवस्थापन, कक्षा सजावट, प्रविधिमा आधारित शैक्षिक सामग्री, बाल उद्यानको व्यवस्थापन गर्ने,
८. बालविकास शिक्षामा भर्ना गर्दा जन्मदर्तालाई अनिवार्य गर्ने,
९. सबै बालविकास केन्द्रहरूमा आवश्यक पूर्वाधारसहित बालमैत्री तथा छापामय कक्षाकोठा व्यवस्थापन गर्ने,
१०. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपमा आधारित भई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा न्यूनतम सिकाइ कार्यघण्टा सुनिश्चित गर्ने,
११. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैरसरकारी सङ्घसंस्था निजीक्षेत्र र समुदायलाई जिम्मेवार बनाउने,
१२. अनाथ, असहाय, विपन्न र लक्षित वर्गका बालबालिकालाई बालविकास शिक्षाको पहुँचमा ल्याउन सहयोग गर्ने,
१३. एकीकृत सेवा जस्तै: खोप, पोषण, शिक्षा, संरक्षण तथा समुदायको सहभागितासहित प्रारम्भिक बालविकास केन्द्र सञ्चालनमा सहयोग गर्ने,

३.१.४ उपलब्धि, नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

उपलब्धि

१. चार वर्ष उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षामा भर्ना भएका हुनेछन्,
२. प्रारम्भिक बालविकास तहको कूल भर्नादर १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ,
३. प्रारम्भिक बालविकासको न्यूनतम मापदण्ड, पाठ्यक्रम, प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकास मापदण्ड र ढाँचा अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन भएको हुनेछ,
४. प्रारम्भिक बालविकास शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाहरू १०० प्रतिशत पुगेका हुनेछन्,
५. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा स्थानीय सरकार, परिवार, समुदाय, गैर सरकारी सङ्घ संस्था र विद्यालयहरू जिम्मेवार हुनेछन्,
६. सबै बालविकास केन्द्रहरूमा आवश्यक पूर्वाधारसहित बालमैत्री तथा छापामय कक्षाकोठा व्यवस्थापन भएका हुनेछन्,
७. नमुना बालविकास केन्द्र स्थापना भएका हुने छन्,
८. बालविकास शिक्षकको क्षमता विकासका लागि विभिन्न तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएका हुने छन्,

९. बालविकास केन्द्रहरुको प्रभावकारी सुपरीवेक्षण, नियमन तथा प्राविधिक सहायताको संयन्त्र स्थापना भएको हुनेछ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष (२०८१/०८२)	२०८२/	२०८३/	२०८४/	२०८५/
			०८३	०८४	०८५	०८६
१.	न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका बालविकास केन्द्रको सङ्ख्या	५	६	८	१०	१३
२.	नमुना बालबिकास केन्द्रको सङ्ख्या	३	४	५	६	७
३.	क्षमता विकास तालिम लिएका बालविकास शिक्षकको सङ्ख्या	५०	५५	६०	६५	७०
४.	बालविकास केन्द्रका बालमैत्री तथा छापामय कक्षाकोठा सङ्ख्या	३	६	९	१२	१५
५.	बालविकासमा महिला शिक्षक (प्रतिशतमा)	१००	१००	१००	१००	१००
६.	बालविकास शिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाहरु (प्रतिशतमा)	९४	९५	९६	९७	९८

३.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप अनुमानित बजेट

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	अनुमानित बजेट रु. लाखमा (पाँच वर्ष)						बाँकी वर्षको बजेट	कैफियत
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	जम्मा		
१	सहयोगी कार्यकर्ताहरूलाई बालमैत्री तालिम तथा शैक्षिक सामग्री निर्माण कार्यशाला	२	३	३.५	४	४.५	१७	१७	
२	न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका बालविकास केन्द्र निर्माण (छापामय)	१०	१२	१४	१६	१८	७०	७०	

	कक्षाकोठाको निर्माण समेत)								
३	प्रविधिमैत्री शैक्षिक सामग्रीहरूको व्यवस्थापन	२	४	६	८	१०	३०	३०	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ वर्तमान अवस्था

पुर्चौडी नगरपालिकामा शैक्षिक सत्र २०८१ मा आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा जम्मा ७७०६ जना विद्यार्थीहरू अध्ययनरत रहेका छन् । यहाँको वर्तमान अवस्था हेर्दा आधारभूत तह कक्षा १-८ मा खुद भर्ना दर ९०.७ प्रतिशत, कूल भर्ना दर १२९.५ प्रतिशत, प्रारम्भिक बालविकासको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकाको संख्या ९४ प्रतिशत रहेको छ । विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, सिकाइमैत्री र वातावरणमैत्री पूर्वाधार र सिकाइ सक्षमता भएका विद्यालयहरूको सङ्ख्या न्यून भएकोले सो सङ्ख्या बढाउनु पर्ने देखिन्छ । यस तहका सबै विद्यार्थीहरू स्थानीय उत्पादनमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएका छन् । आधारभूत शिक्षामा विद्यालय विद्यार्थी अनुपात १:२४ छ । आधारभूत तहमा विद्यालय छोड्ने र दोहोर्न्याउने दरलाई कम गर्नु आवश्यक छ । पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको लागि अध्यापन गर्ने शिक्षकहरूको क्षमता वृद्धि गर्नु अति आवश्यक छ । शिक्षण सिकाइ विधि सुधारका लागि सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई वर्तमान प्रविधिसँग जोड्नु पर्ने छ । उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा आधारभूत शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका समस्या र चुनौतिहरू देखिन्छन् ।

समस्या:

१. बसाईसराइका कारण विद्यालयमा भर्ना भएका बालबालिकालाई विद्यालयमा टिकाई राख्न नसक्नु,
२. विषयगत आधारमा आवश्यक शिक्षक दरबन्दी नहुनु,
३. सबै विद्यालयमा सुविधाजनक भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्न नसक्नु,
४. सबै विद्यालयमा विद्युत यातायात र ईन्टरनेटको पहुँच नहुनु,
५. अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना निर्माण हुन नसक्नु,
६. ब्रेललिपी र साङ्केतिक भाषामा पठनपाठन गर्ने विद्यालय र जनशक्तिको अभाव,
७. आधारभूत तह (६-८) अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था नहुनु ।

चुनौतीहरू:

१. आधारभूत शिक्षा निःशुल्क तथा अनिवार्य गर्न,
२. आधारभूत तहको शैक्षिक गुणस्तर सुधार गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको वृद्धि गर्न
३. खुद भर्ना दर शत प्रतिशत पुर्‍याउन, कक्षा दोहोर्न्याउने र छोड्ने दर शून्यमा झार्न,
४. लैङ्गिक समता कायम गर्न,
५. बालमैत्री अपाङ्गमैत्री, सिकाइमैत्री र वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न,
६. शिक्षकहरूको विषयगत र कक्षागत दरबन्दीको व्यवस्था मिलाउन,
७. पोषण, स्वास्थ्य तथा दिवा खाजा लगायत विद्यार्थी सहायता प्रणालीको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न,
८. विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा विकास गर्नु र आधारभूत तहको परीक्षा प्रणालीमा सुधार गरी परीक्षालाई विश्वसनीय र वैध बनाउन,

१. शैक्षिक सुशासन तथा जवाफदेहिताको प्रत्याभूति गर्न,
१०. ब्रेललिपी र साङ्केतिक भाषामा पठनपाठन गर्ने विद्यालय र जनशक्तिको व्यवस्था गर्न,
११. आधारभूत तह (६-८) अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था गर्न,

३.२.२ उद्देश्य

१. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी यस तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
२. आधारभूत शिक्षा पूरा गरेका सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु र सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गराउनु,
३. आधारभूत शिक्षामा शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
४. आधारभूत तहको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, सिकाइमैत्री, वातावरणमैत्री, भयरहित र सुरक्षित बनाउनु,
५. प्रतिस्पर्धात्मक शैक्षिक वातावरण सिर्जना गरी उत्पादनमुखी र सक्षम जनशक्ती उत्पादन गर्नु ।

३.२.३ रणनीतिहरू

१. विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने,
२. विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाको विवरण सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि विभिन्न प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
३. विद्यालय छोड्ने, कक्षा दोहोर्‍याउने दर घटाउने तथा खूद भर्ना दर, तह पूरा गर्ने दरमा वृद्धि गर्न बालबालिकाहरूको अवस्था पहिचान गरी लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
४. सामुदायिक विद्यालयमा नेपाल सरकारबाट प्राप्त दरबन्दीको मिलान तथा पुनर्वितरण गरी अपुग रहेका विद्यालयहरू विद्यार्थी सङ्ख्या र विषयगत आधारमा दरबन्दी थप गर्न नेपाल सरकार समक्ष पहल गर्ने,
५. विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक सङ्घका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास कार्यक्रम र अभिभावक शिक्षा सञ्चालन गर्ने,
६. विद्यालयमा खानेपानी, शौचालय र सरसफाइका संरचनाहरू तथा दिवा खाजा पकाउने भान्साकोठाहरू निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्ने,
७. आधारभूत तह उमेर समूहका विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई औपचारिक शिक्षा भित्र सहभागी गराउन वैकल्पिक शिक्षण सिकाइ कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
८. विद्यालयहरूमा प्रविधिमैत्री, सुरक्षित, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गरी सबै बालबालिकाका लागि सिकाइमैत्री वातावरण तयार गर्ने,
९. प्रत्येक बालबालिकालाई आत्म सम्मानपूर्वक सिक्ने वातावरण निर्माण गर्न सम्बन्धीत विद्यालयका शिक्षक र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई जिम्मेवार बनाउने,
१०. बालबालिकाको पढाइ सीपको विकास गर्न पढाइ मेला कार्यक्रमलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने,
११. आधारभूत तहमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक र प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति जवाफदेहि बनाउने,
१२. शिक्षकहरूका लागि शिक्षण विधि र प्रविधि सम्बन्धी क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
१३. कार्य सम्पादनका आधारमा शिक्षकहरूलाई प्रोत्साहन प्रदान गर्ने,

१४. आवश्यकताका आधारमा आधारभूत विद्यालयहरूमा भौतिक सुविधा विस्तारका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
१५. विद्यालयको नियमित सुपरिवेक्षण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रभावकारी बनाई शिक्षक तथा विद्यालयलाई आवश्यक प्राविधिक सहायता प्रदान गर्ने,
१६. स्थानीय भाषा, कला, संस्कृति, सभ्यताको जगेर्ना, जीवनोपयोगी सिप, व्यावहारिक सिप र मूल्यमा आधारित शिक्षाको विकास गर्न स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने,
१७. प्रत्येक विद्यालयमा विद्यालय सुधार योजना (SIP) निर्माण तथा अद्यावधिक गर्न लगाई सोको कार्यान्वयन गर्ने ।
१८. विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप सङ्कट तथा माहामारी तथा जलवायु परिवर्तन लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
१९. विद्यालयमा बाल उद्यान, फूलबारी, करेसाबारी, वृक्षारोपण आदिजस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
२०. आधारभूत तह (६-८) अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने ।

३.२.४ उपलब्धि, नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

उपलब्धि

१. आधारभूत शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
२. आधारभूत तहको खुद भर्नादर सत प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
३. आधारभूत शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
४. आधारभूत तहमा विद्यालय छोड्ने दर र कक्षा दोहोर्‍याउने दरमा कमी आइ कक्षा उत्तीर्ण दर सतप्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
५. विद्यालयहरूमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, सिकाइमैत्री, वातावरणमैत्री, भयरहित र सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास भएको हुने छ ।
६. बहिरा र दृष्टिविहिन विद्यार्थीहरूका लागि ब्रेललीपी र साङ्केतिक भाषामा अध्ययन गर्ने आवासीय सुविधा सहितको व्यवस्था गरिएको हुनेछ ।
७. आधारभूत तह (६-८) अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको हुनेछ ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष २०८१/०८२	२०८३/ ०८४	२०८२/ ०८३	२०८३/ ०८४	२०८४/ ०८५	२०८५/ ०८६
१.	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) खुद भर्नादर	९०.९२	९१	९२	९३	९३.५	९५
२.	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-८) को खुद भर्नादर	९०.७	९१.७०	९२.७०	९३.७०	९४.७०	९६
३.	न्यूनतम सिकाइ सबलीकरण मापदण्ड पूरा गरेका आधारभूत तहका विद्यालय (प्रतिशतमा)	९०	९२	९४	९६	९८	१००

४.	बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री, सिकाइमैत्री, वातावरणमैत्री, भयरहित र सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार भएका विद्यालय (प्रतिशतमा)	१०	२०	३०	४०	५०	६०
५.	बहिरा र दृष्टिविहिन विद्यार्थीहरूका लागि ब्रेललीपी र साङ्केतिक भाषामा अध्ययन गर्ने आवासीय सुविधा भएको विद्यालय सङ्ख्या	०	०	०	१	१	१
६.	आधारभूत तह (६-८) अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको विद्यालय प्रतिशतमा	०	०	०	१००	१००	१००

३.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा अनुमानित बजेट

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरु	अनुमानित बजेट रु लाखमा (पाँच वर्ष)						बाँकी ५ वर्षको बजेट	कैफियत
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	जम्मा		
१	भर्ना अभियान	१	१	१	१	१	५	५	
२	भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	
३	सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	४	४	४	४	४	२०	२०	
४	बिषयगत क्षमता विकास	१०	१०	१०	१०	१०	१००	१००	
५	परीक्षा व्यवस्थापन	१०	१०	१०	१०	१०	१००	१००	
६	सरोकारवालाहरु पदाधिकारीको क्षमता विकास	३	३	३	३	३	१५	१५	
७	छात्रछात्राहरुलाई व्यक्तिगत स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिमुखीकरण	३	३	३	३	३	१५	१५	

८	आधारभूत तह (६-८) अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवा खाजा	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	
---	--	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	--

३.३ माध्यमिक शिक्षा

नेपालको विद्यालय शिक्षाको संरचना मध्ये कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्षको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षाको तह भन्ने कुरा ऐन कानूनमा उल्लेख गरिएको छ । नेपालको संविधानले शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा परिभाषित गर्दै माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । माध्यमिक शिक्षाका धारहरू साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार हुन । यस तहमा एकलपथिय पाठ्यक्रमको नीति अवलम्बन गर्ने गरिएको छ । मानविय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन गर्न सक्ने, विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने, दैनिक जीवनमा भाषिक एवम् सञ्चारका साथै गणितीय सीपको प्रयोग गर्न सक्ने, श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने, प्राकृतिक एवम् सामाजिक घटनाको विश्लेषण गर्दै सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन गर्ने जस्ता सक्षमताहरू यस तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि तोकिएका छन । साथै विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन एवम् स्तर निर्धारणका लागि राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड अन्तर्गत कक्षा १० को अन्तिम परीक्षा प्रदेश स्तरबाट र कक्षा १२ को अन्तमा लिईने परीक्षा सङ्घबाट सञ्चालन हुने व्यवस्था छ । १६ औं योजनाले माध्यमिक शिक्षामा निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गरी शिक्षालाई गुणस्तरीय, जीवनोपयोगी र प्रविधिमैत्री बनाउने कुरामा जोड दिएको छ भने शिक्षा नीति २०७६ ले गुणस्तरीय माध्यमिक शिक्षामा सबैको निःशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्दै सिर्जनशीलता, रचनात्मकता, अध्ययनशीलता, सकारात्मक चिन्तन र सदाचार जस्ता गुण सहितको प्रतिस्पर्धी, सीपयुक्त एवम् उत्पादनशील जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । १६ औं योजनाले माध्यमिक शिक्षालाई वृत्ति विकास र उच्च शिक्षालाई उद्यम तथा रोजगार केन्द्रित, ” **पढ्दै कमाउदै र कमाउदै पढ्दै**” अवधारणा उल्लेख गरिएको छ । साथै यस योजनाले माध्यमिक शिक्षामा खोज अनुसन्धान विकासमा आधारित नविनतम व्यवहारिक प्रयोगात्मक, सीपयुक्त र जीवनोपयोगी शिक्षाको प्रवर्द्धन गरिने नीति लिइएको छ । उच्च शिक्षालाई आधारभूत शिक्षासँग जोड्ने मुख्य सेतु पनि माध्यमिक तहको शिक्षा नै हो ।

३.३.१ वर्तमान अवस्था

यस नगरपालिकामा शैक्षिक सत्र २०८१ सम्ममा कक्षा १-१२ सम्म सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयहरू ९ रहेका छन् । माध्यमिक तहको लैङ्गिक समता सुचकाङ्क ०.९८ रहेको छ । यस तहमा शैक्षिक सत्र २०८१ मा जम्मा ३०३७ जना विद्यार्थीहरू सामुदायिक विद्यालयहरूमा अध्ययनरत रहेका छन । यहाँको वर्तमान अवस्था केलाएर हेर्दा माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ को खूद भर्ना दर ६१.२१ प्रतिशत, कूल भर्ना दर ८३ प्रतिशत रहेको छ । यस पालिकामा एउटा नमुना माध्यमिक विद्यालय छ । विद्यालयहरूको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउन आवश्यक देखिन्छ । माध्यमिक तहमा विद्यालय छोड्ने र दोहोर्न्याउने दरलाई कम गर्नु अति जरुरी देखिन्छ । पाठ्यक्रमको सफल कार्यान्वयनको लागि सो तहमा अध्यापन गर्ने शिक्षकहरूको क्षमता वृद्धि गर्नु आवश्यक छ । शिक्षण सिकाइ विधि सुधारका लागि सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई वर्तमान प्रविधिसँग जोड्नु अति आवश्यक देखिन्छ । संविधानले माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क भनेको भएतापनि हाल माध्यमिक तहको शिक्षा पूर्ण रूपमा निःशुल्क गर्न सकिएको छैन । शिक्षक तथा कर्मचारीका लागि तालिम तथा अध्ययन भ्रमण, प्र. अ. को लागि नेतृत्व विकास सम्बन्धी तालिमहरू पर्याप्त रूपमा सञ्चालन गर्न सकिएको छैन । विभिन्न ढंगले विकास गरिएको व्यक्तिगत क्षमतालाई संस्थामा प्रयोग गर्न सकिएको अवस्था छैन । सूचना तथा सञ्चार

प्रविधिमा आधारित व्यवस्थापन प्रणालीलाई अझै लागु गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । राम्रो नेतृत्व भएको प्रध्यानाध्यापकको विद्यालय व्यवस्थापन प्रभावकारी भएकोले प्रधानाध्यापकहरुको नेतृत्व विकास सम्बन्धी तालिमहरु सञ्चालन गर्नु अति आवश्यक छ । माध्यमिक तहमा विषयगत शिक्षक तथा दरबन्दी पर्याप्त छैनन् । उल्लेखित विश्लेषणका आधारमा माध्यमिक शिक्षा क्षेत्रमा देहाय बमोजिमका समस्या र चुनौतिहरु देखिन्छन् ।

समस्या:

१. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क नहुनु,
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक माध्यमिक शिक्षाको विस्तार नहुनु,
३. कक्षा १० उत्तीर्ण गरेका विद्यार्थीहरुको कक्षा ११ मा भर्नादर नबढ्नु,
४. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको पहुँच विस्तार नहुनु,
५. सिकाइको गुणस्तर सुधार गरी सिकारुको सिकाइमा सुधार नहुनु,
६. शिक्षकको पेशागत वृत्ति विकास नहुनु,
७. विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन नहुनु,
८. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीच रहेको शैक्षिक गुणस्तरको अन्तर कम नहुनु,
९. विद्यालय शिक्षामा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा तथा विशिष्टिकृत भूमिका सुस्पष्ट ढंगले परिभाषित नहुनु,
१०. विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक तथा शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित नहुनु,
११. कक्षा ८, १० र १२ मा उत्कृष्ट अंक ल्याउने विद्यार्थीहरुका लागी प्रोत्साहनको व्यवस्था नहुनु,
१२. द्वन्द्व पीडित, सहिद परिवार, दलित, अति विपन्न विद्यार्थीहरुका लागी प्रोत्साहनको व्यवस्था नगरिनु,
१३. विद्यालयहरुमा खेलकुद, गीत सङ्गीत, नृत्य तथा योग प्रशिक्षकको व्यवस्था नहुनु,
१४. विद्यालयमा ईन्सुनिनेटरको व्यवस्था नहुनु,
१५. बालकलबहरु सक्रिय तथा बाल संञ्जालहरुका लागी अभिमुखिकरण र क्षमता अभिवृद्धि तालिम नहुनु,
१६. बालविवाह नियन्त्रण नहुँदा विद्यालय छाड्ने दर बढ्नु,
१७. कक्षा १० सम्मका विद्यार्थीका लागी दिवाखाजाको व्यवस्था नहुनु ।

चुनौती:

१. माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा पूर्ण रुपमा निःशुल्क गर्ने,
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक माध्यमिक शिक्षाको विस्तार गर्ने,
३. कक्षा १० उत्तीर्ण गरेका विद्यार्थीहरुको कक्षा ११ मा भर्नादर बढाउने,
४. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको पहुँच विस्तार गर्ने,
५. सिकाइको गुणस्तर सुधार गरी सिकारुको सिकाइमा सुधार ल्याउने,
६. शिक्षकको पेशागत वृत्ति विकास गर्ने,
७. विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्थापन गर्ने,
८. सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयबीच रहेको शैक्षिक गुणस्तरको अन्तर कम गर्ने,
९. विद्यालय शिक्षामा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा तथा विशिष्टिकृत भूमिका सुस्पष्ट ढङ्गले परिभाषित गर्ने,

१०. विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक तथा शैक्षिक गुणस्तर सुनिश्चित गर्ने,
११. कक्षा ८, १० र १२ मा उत्कृष्ट अङ्क ल्याउने विद्यार्थीहरूका लागि प्रोत्साहनको व्यवस्था गर्ने,
१२. द्रन्द पीडित, सहिद परिवार, दलित, अति विपन्न विद्यार्थीहरूका लागि प्रोत्साहनको व्यवस्था गरिने,
१३. विद्यालयहरूमा खेलकुद, गित संगित नृत्य तथा योग प्रशिक्षकको व्यवस्था गर्ने,
१४. विद्यालयमा ईन्सुनिनेटरको व्यवस्था गर्ने,
१५. बालक्लवहरू सक्रिय तथा बाल संञ्जालहरूका लागि अभिमुखिकरण र क्षमता अभिवृद्धि तालिम गर्ने,
१६. बालविवाह नियन्त्रण नहुदा विद्यालय छाड्ने दर बढ्नु,
१७. कक्षा १० सम्मका विद्यार्थीका लागि दिवाखाजाको व्यवस्था गर्ने ।

३.३.२ उद्देश्यहरू

- १ माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार तथा गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु,
- २ कक्षा १० सम्म दिवाखाजाको व्यवस्था गरी खुद भर्नादर तथा टीकाउ दर बढाउनु,
- ३ विद्यालय शिक्षाको शासकीय र व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार गरी विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउनु,
- ४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको क्षेत्र विस्तार गरी स्वरोजगार, उद्यमशील र देश निर्माणको लागि योग्य र मूल्यमा आधारित जनशक्ति उत्पादन गर्नु,
- ५ उच्च शिक्षा अध्ययनका लागि प्रोत्साहन व्यवस्था गरी योग्य तथा स्वःपहिचान सहितको जनशक्ति उत्पादन गर्नु,
- ६ माध्यमिक तहको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, सिकाइमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु,
- ७ खेलकुद, गीत, सङ्गीत तथा नृत्य र योग प्रशिक्षकको व्यवस्था गर्नु,
- ८ बाल संञ्जालहरूलाई सक्रिय गरी बालविवाह न्युनीकरण गर्नु ।

३.३.३ रणनीतिहरू

१. जोखिममा परेका विपन्न, दलित तथा अन्य विद्यार्थीको सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्न सिकाइ सामग्री लगायतको सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
२. कक्षा दोहोर्‍याउने र अनुत्तीर्ण हुने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्यालाई क्रमशः न्युनीकरण गर्न उपचारात्मक शिक्षण अपनाइनेछ ।
३. प्राथमिकताको आधारमा विद्यालयमा आवश्यक न्यूनतम भौतिक व्यवस्था, भवन, शौचालय, खानोपानीको व्यवस्था गर्न प्रदेश तथा सङ्घीय सरकारहरूसँग पनि समन्वय गरिने छ ।
४. भौतिक निर्माणको कार्यलाई आफ्नो विद्यालय आफैँ बनाऔं भन्ने नारा तय गर्दै लागत सहभागितालाई प्राथमिकता दिइनेछ ।
५. आन्तरिक विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रयोग मार्फत मूल्याङ्कनलाई सिकाइ सुधारको औजार बनाइनेछ ।
६. शिक्षक विद्यार्थी मार्फत शैक्षिक सामग्रीको विकास तथा विस्तार गरिनेछ ।
७. शिक्षकलाई शिक्षण सुधार योजना अनिवार्य गरिनेछ ।
८. विद्यार्थी केन्द्रित शिक्षण तथा परियोजना कार्यलाई शिक्षणमा प्राथमिकता दिइनेछ ।
९. लागत सहभागिताको आधारमा हरेक विद्यालयमा प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइलाई उच्च प्राथमिकता प्रदान गरिनेछ ।

१०. शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउने समय सम्बन्धी कार्याविधि कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

११. माध्यमिक तहमा साधारण धारको अतिरिक्त प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारलाई समेत सञ्चालन गरिनेछ ।

३.३.४ उपलब्धि, नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

उपलब्धि

१. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।
२. निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भइ खुद भर्नादर र टिकाउ दर वृद्धि भएको हुनेछ ।
३. कक्षा छोड्ने र कक्षा दोहो-याउने दरमा कमी आएको हुनेछ ।

नतिजाहरु

१. न्यूनतम सिकाइ उपलब्धी वृद्धि भएको हुने ।
२. शिक्षाको लागि आवश्यक जनशक्ति तयार हुने ।

प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	इकाइ	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८१/ ८२	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४ /८५	२०८५ /८६
१	माध्यमिक तह (९-१२) को खुद भर्नादर		६१.२१	६३.५	६५.५	६६.५	६८	७०
४	विषयगत सिकाइ उपलब्धीमा सुधार	प्रतिशत	कक्षा १० र १२ को राष्ट्रिय परीक्षा परिणाममा ७० प्रतिशत भन्दा बढी विद्यार्थी न्यूनतम सिकाइ स्तरमा पुग्ने					
५	प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारको पहुँच विस्तार	प्रतिशत	कक्षा ९-१२ मा प्राविधिक धारमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको प्रतिशत २५ प्रतिशत पुग्ने					
६	कक्षा छोड्ने र दोहोर्वाउने दरमा कमी	प्रतिशत	विद्यालय छोड्ने दर २ प्रतिशत भन्दा कम र कक्षा दोहोर्वाउने दर ३ प्रतिशत भन्दा कम पुग्ने					
७	शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि	पटक	माध्यमिक तहका सबै शिक्षकलाई वर्षमा कम्तीमा १ पटक विषयगत वा प्रविधिमूलक तालिममा सहभागी गराइने					
८	प्रविधियुक्त सिकाइ प्रवर्द्धन		७५ प्रतिशत विद्यालयमा ICT उपकरणको प्रयोगमार्फत शिक्षण-सिकाइ गरिने					
९	विद्यालय सुधार योजना को प्रभावकारी कार्यान्वयन		१०० प्रतिशत माध्यमिक विद्यालयमा अद्यावधिक SIP निर्माण गरि कार्यान्वयन गरिएको हुने					
१०	सुरक्षित, समावेशी र सिकाइमैत्री वातावरण		सबै विद्यालयमा बालमैत्री, लैङ्गिक समावेशी तथा सुरक्षित पूर्वाधार सुनिश्चित गरिने					

३.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	आवश्यक बजेट अनुमानित (शुरुका ५ वर्षको)						बाँकि ५ वर्ष को बजेट २०८५-२०८९	कैफियत
		१	२	३	४	५	जम्मा		
१	भर्ना अभियान	२	२	२	२	२	८		सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार तथा सहयोगी संस्थाहरु
२	भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापन	५०	६०	७५	८५	१००	३७०	३७०	
३	सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	२	३	४	४	४	१७	१७	
४	बिषयगत क्षमता विकास	८	१०	१०	१०	१२	५०	५०	
५	परीक्षा व्यवस्थापन	८	१०	१०	१०	१२	५०	५०	
६	सरोकारवालाहरु पदाधिकारीको क्षमता विकास	३	३	३	३	३	१५	१५	
७	छात्रछात्राहरुलाई व्यक्तिगत स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिमुखीकरण	२	३	३	३	३	१४	१४	
८	विद्यार्थी/शैक्षिक सम्मेलन सञ्चालन	४	४	४	४	४	२०	२०	

३.४ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

शिक्षालाई उत्पादनसँग जोडी प्रयोगात्मक कार्यको माध्यमबाट ज्ञान हासिल गरी श्रम बजारमा बिकने नागरिक उत्पादन गर्ने काम प्राविधिक शिक्षाले गर्दछ। यो शिक्षा समाज र समग्र मुलुकको समृद्धिसँग जोडिएको हुन्छ। त्यसैले पनि हाम्रो जस्तो बसी बसी खानलाई पढ्नु पर्छ भन्ने मानसिकता बोकेका समाजमा गरिखाने शिक्षालाई प्राथमिकता दिएर

कार्यान्वयन नगर्दासम्म मुलुकको समुन्नति सम्भव देखिदैन । सरकारले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विकास र विस्तारलाई उच्च प्राथमिकता राखेर स्थानीय तहसम्म यसको पहुँच विस्तार गरी सिपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरेर स्वदेशमै रोजगारीको विकास गराउन सहयोग गर्नु पर्दछ । त्यसैले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास आजको आवश्यकता हो । प्राचीन कालदेखि नै अनौपचारिक रूपमा सिकेका सिपलाई उपयोग गर्दै व्यवसाय गरेको पाइन्छ । लिच्छवी काल, मल्लकाल तथा राणाकालमा विभिन्न कार्य गर्दै विदेशमा समेत नेपालमा उत्पादित सामग्री व्यापकता तथा तालिम लिनसमेत विदेश पठाउने कार्य गरेको थियो । राणाकालीन तथा शाहकालीन समयमा पनि कालीगडी व्यावसायले व्यापकता पाएको र वेलायतबाट कालीगडहरू झिकाइ नेपालीहरूलाई डकर्मी, सिकर्मी जस्ता तालिमहरू दिइएको थियो । औपचारिक रूपमा स्थापित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सुरुवात वि.सं. १९९९ सालमा स्थापित प्राविधिक तालिम शिक्षालय हाल इन्जिनियरिङ्ग कलेजबाट भएको थियो । नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई जीवनोपयोगी बनाउने उद्देश्यले विद्यालय तहमा व्यावसायिक सिप र ज्ञान सिकाउने प्रयास वि.सं. २००४ सालदेखि नै सुरु भएको हो ।

शिक्षालाई सिपसँग, सिपलाई रोजगारी र उत्पादनसँग र उत्पादनलाई बजारसँग जोड्न सक्ने शिक्षा प्रणालीको विकास र विस्तार गर्न आवश्यक छ । विद्यालय शिक्षाको अन्तिम तह माध्यमिक तहको शिक्षाले नागरिकलाई जीवन निर्वाह गरेर खाने सक्ने आधारभूत व्यावसायिक सिप र दक्षता सहितको श्रम शिक्षा दिन जरूरी छ । माध्यमिक तहको शिक्षाको उत्पादन कम्तिमा पनि स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्रोत साधनमा आधारित व्यावसायिक र उद्यमशीलताको माध्यमबाट श्रम गरेर जीवनयापन र आय आर्जनमा संलग्न भई आत्मनिर्भर र स्वावलम्बी बन्न सक्ने हुनुपर्छ । अहिलेको मुलुकमा जनसङ्ख्याको २८.६ % बहुआयामिक गरीबीको मारमा परेका छन । यसको प्रमुख कारण देशमा उपलब्ध मानव संसाधनको व्यवस्थापन र विकासका लागि योजनाबद्ध रूपमा काम हुन नसक्नुलाई लिन सकिन्छ ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले श्रम बजारको आवश्यकताको आधारमा सिप नक्साङ्कन गरी तोकिएको मापदण्डको आधारमा सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप प्रदायक संस्थाहरूको स्थापना गरिनेछ भन्ने कुरा अघि सारेको छ । त्यसरी नै प्रत्येक प्रदेशमा कम्तिमा एउटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकासका विषयगत प्रयोगशाला सहितका अनुसन्धानकेन्द्रहरू स्थापना गरिनेछ भनी उक्त नीतिमा उल्लेख गरिएको छ । नेपालको आवधिक योजनाहरूले पनि निजी क्षेत्र, गैरसरकारी क्षेत्र, स्थानीय निकाय र विकास साझेदारहरूसँगको सहकार्यमा शिक्षा र तालिमका अवसरहरू विस्तार गरिनेछ रणनीति लिइएको पाइन्छ । जीवनोपयोगी शिक्षा र सिपमूलक तालिमलाई मानवीय क्षमता र दक्षता अभिवृद्धि गर्ने सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणको आधारशिला मानिएको छ । राष्ट्रिय योजना आयोगले मुलुकलाई राष्ट्रिय श्रम बजारलाई लक्षित गरी प्राविधिक शिक्षा तथा तालिमका कार्यक्रमहरूको विस्तार गरी आवश्यकता भएका इन्सिच्युटहरू खोल्ने, शिक्षालय, तालिमकेन्द्रहरू स्थापना गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने नीति अख्तियार गरेको छ । प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरूमा द्वन्द पीडित, सहिद परिवार, पछाडि पारिएका वर्ग, आदिवासी, जनजाति, मुसलमान, महिला र पिछडिएका क्षेत्रलाई प्राथमिकता राखी प्राविधिक शिक्षा र घुम्टि तालिमहरू सञ्चालन गर्ने कार्यक्रम राज्यले अगाडि सारेको छ ।

३.४.१ वर्तमान अवस्था:

नेपालको संविधान धारा-३० मा रोजगारीको हकअन्तर्गत प्रत्येक नागरिकलाई रोजगारीको हक हुने, धारा ५१ को ज १ मा शिक्षालाई वैज्ञानिक प्राविधिक, व्यावसायिक, सिपमूलक, रोजगारमूलक एवम् जनमुखी बनाउँदै सक्षम, प्रतिस्पर्धी, नैतिक एवम् राष्ट्रप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने, यस्तै शिक्षा २०२८ (संशोधनसहित) ले विद्यालय शिक्षालाई प्रारम्भिक बालविकासदेखि कक्षा १२ सम्म परिभाषित गरी माध्यमिक शिक्षा ९-१२ मा प्राविधिक र व्यावसायिक धारको व्यवस्था गरेको छ । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले श्रमप्रतिको सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका रोजगार तथा

स्वरोजगारउन्मुख उत्पादनमुखी,उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गरिनेछ भन्ने उद्देश्य राखी थप एक वर्ष अवधिको प्राविधिक र व्यावसायिक धार तर्फ व्यवहारिक अभ्यास व्यवस्था गरेको छ । विद्यालयमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालन निर्देशिका २०६९(दोस्रो संशोधन) कार्यमूलक, व्यावहारिक, प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिप प्रत्याभूत गरी आधारभूत तहको शिक्षालाई अनिवार्य र निःशुल्क गरिनेछ र शिक्षालाई रोजगारीमूलक बनाउने सिप युक्त जनशक्ति उत्पादन गरिनेछ भन्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । पन्ध्रौं योजनाले पनि शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा शिपमुलक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विस्तार गरी लगानीमा वृद्धि गरी प्राविधिक शिक्षालाई हरेक स्थानीय तहसम्म सर्वसुलभ गरिनेछ कुरामा जोड दिएको थियो भने चालू आवधिक १६औं योजनामा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयबाट २०७८ मा प्रकाशित तथ्याङ्कलाई हेर्दा केही समय यता प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका कार्यक्रमहरूको सङ्ख्यात्मक रूपमा निकै विस्तार भएको छ । CTEVT को केन्द्रको संरचना र ७ ओटा प्रदेश कार्यालयहरू बाहेक ६१ ओटा आङ्गिक पोलिटेक्नक्स, २० ओटा साझेदारीमा सञ्चालित पोलिटेक्नक्स शिक्षालयहरू, ५६३ ओटा सामुदायिक विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा, ४२१ ओटा सम्बन्धन प्राप्त नीजि शिक्षालयहरू र ११४० ओटा छोटो अवधिका निजी तालिम प्रदायक संस्थाहरू देश भरी विस्तार गरिएका छन् ।

नेपालमा हाल विभिन्न १२ ओटा विषयगत मन्त्रालयहरूले प्राविधिक शिक्षा र सिपमूलक तालिमसँग सम्बन्धीत रोजगारमूलक तथा स्वरोजगार सिर्जना गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएका छन् । जसमध्ये पनि ६ ओटा मन्त्रालयहरू (कृषि तथा पशुपक्षि विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि र स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या मन्त्रालय, श्रम तथा रोजगार र उद्योग तथा वाणिज्य) ले मुख्यरूपमा प्राविधिक शिक्षा र तालिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको देखिन्छ ।

पुर्चौडी नगरपालिका अन्तरगत वडा नं १ मा सञ्चालित श्री डिलेश्वरी नमुना माध्यमिक विद्यालयलाई कक्षा ९-१२ प्राविधिक धार सञ्चालनको लागि सिफारिस गरी शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रमा पठाइए पनि हालसम्म त्यसको लागि केन्द्रबाट अनुमती प्राप्त भएको छैन । अनुमती प्राप्त हुने वित्तिकै कृषि तर्फको कोर्षहरू सो विद्यालयमा अध्ययन अध्यापन हुनेछन ।

समस्या:

१. आजको पुस्तालाई कामको संसारसित जोड्नु नसकिनु,
२. प्राविधिक शिक्षामा सबैको पहुँच विस्तार नहुनु,
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा गुणस्तर सुनिश्चित नहुनु,
४. व्यक्ति, संस्था र पद्धतिको विकास तर्फ कम ध्यान गई क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूको सञ्चालन नहुनु,
५. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा स्रोत साधनको व्यवस्थापन नहुनु,
६. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने विद्यालय सञ्चालन नहुनु,
७. शिक्षणको माध्यम अंग्रेजी भएकोले सबैलाई पहुँच योग्य नहुनु,
८. विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा On the Job Training को प्रभावकारीता कमजोर हुनु,
९. दिगो शिक्षक व्यवस्थापन गर्न नसकिनु,
१०. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास कम हुनु,

३.४.२ उद्देश्य

१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा विद्यार्थीको पहुँच अभिवृद्धि गर्नु,
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासमा अवसरको सृजना गर्न संयन्त्रको विकास गर्नु,

३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सिप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउनु,
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पढ्दै कमाउदै कार्यक्रममा अवद्ध गर्नु ।

३.४.३ रणनीतिहरू

१. नगरपालिकामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपको अवसर सृजना गरिनेछ ।
२. प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन भएका विद्यालय तथा शिक्षालयहरूको प्रभावकारिताको निरन्तर अनुगमन गरिनेछ ।
३. प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास गरिनेछ ।
४. प्राविधिक शिक्षामा अवसर दिन पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई समेट्न विशेष अवसर दिने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।
५. प्रयोगात्मक पक्षलाई बढी जोड दिनका लागि आवश्यक सामग्री तथा उपकरणहरूको व्यवस्था गरिनेछ ।
६. सुविधासम्पन्न प्रयोगशाला स्थापना र सञ्चालनका साथै फिल्डका कार्यमा जोड दिइनेछ ।
७. अपायक विद्यार्थीहरूका लागि छात्रावासको व्यवस्था गरिनेछ ।
८. प्रशिक्षक तथा सहायक प्रशिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिको लागि तालिम तथा प्रशिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ ।
९. उत्पादित जनशक्तिलाई रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्न पहिल गरिनेछ ।
१०. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका लागि सरोकारवालाहरूको सहभागीता र स्थानीय सरकारको अपनत्व लगानी वृद्धि गरिनेछ ।
११. आय आर्जन गरिने खालका क्रियाकलापको माध्यमबाट आत्मनिर्भर हुनको निमित्त संस्थागत क्षमता बढाउने ।
१२. नगरपालिकामा सञ्चालित प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपप्रदायक संस्थाहरूको सञ्चालनमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गरिनेछ ।
१३. विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि सम्बन्धीत संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
१४. On the-job training लाई उद्यमशीलतासित जोडिनेछ ।

३.४.५ उपलब्धि, नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

उपलब्धि:-

उत्पादनशील जनशक्तिले आवश्यकता अनुसारका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिपका क्षेत्रहरूमा पर्याप्त दक्षता हासिल गरी उत्पादनशील, रोजगारी स्वरोजगारी र जीविकोपार्जनका क्षेत्रबाट आर्थिक स्तर सुधार भएको हुनेछ ।

नतिजा

१. On-the-job training कार्यक्रम उद्यमशीलतासँग जोडिएको हुनेछ ।
२. खोज नवप्रवर्तन तथा उद्यमशीलतामा अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
३. प्रभावकारी अनुगमन र सहयोग प्रणालीको विकास सबै निकायहरूसँग समन्वय र सहकार्यको संस्कृति विकास भएको हुनेछ ।
४. उत्पादनशील, रोजगारी, स्वरोजगारी र जीविकोपार्जनका अवसरमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
५. पुर्चौडी नगरपालिका बाट उत्पादित जनशक्ति दक्ष र गुणस्तरीय जनशक्ति भएको हुनेछ ।

६. प्राविधिक शिक्षामा सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायको सहभागीता वृद्धि भएको हुनेछ ।
७. प्राविधिक शिक्षाको लागि उपयुक्त सुविधा सम्पन्न प्रयोगशाला तथा कक्षाकोठा निर्माण भएको हुनेछ ।
८. प्राविधिक शिक्षामा लगानी वृद्धि भएको हुनेछ ।
९. तालिम प्राप्त प्रशिक्षक तथा शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ ।
१०. प्राविधिक शिक्षामा थप अन्य विधा विस्तार भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलापहरू र लक्ष्य निर्धारण

क्र. सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					जम्मा	भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५			
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन	पटक			१	१	१	१	२	
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास	पटक			१	१	१	१		
३	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना, सञ्चालन तथा नियमन	पटक				१	१			
४	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरूको पहिचान, प्रमाणीकरण र प्रवर्द्धन कार्यक्रम	जना			५०	५०	५०	५०		
५	छोटा अवधिका सिपमूलक तालिम सञ्चालन	जना			५०	५०	५०	५०		
६	आर्थिक रूपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाति विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सिर्जना गरिनेछ	जना			५	१०	१०	१०		
७	प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गरिनेछ विद्यार्थीको लागि छात्रावास निर्माण	ओटा				१	१	२		
८	शिक्षालय तथा विद्यालयको अनुगमन र नियमन	पटक	२	२	२	२	२	२		
९	प्राविधिक धार तर्फका विद्यार्थीहरूलाई अन्तर जिल्ला भ्रमणको व्यवस्था गरिनेछ		१	१	१	१	१	१		
११	प्राविधिक तर्फका उत्कृष्ट विद्यार्थीलाई सिपमूलक कार्यक्रम/छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिनेछ				२	२	२	४		

३.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप तथा अनुमानित बजेट

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रू हजारमा					स्रोत	कैफियत
		कूल बजेट	२०८१	२०८२	२०८३	२०८४		
१	प्राविधिक धारका विद्यालय स्थापना र सञ्चालन				१००० ०	१००० ०	१००००	सङ्घीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकार
२	प्राविधिक धार सञ्चालन भएका विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार विकास				१००० ०	१००० ०	१००००	
३	बहुप्राविधिक शिक्षालय स्थापना, सञ्चालन तथा नियमन				१००० ०	१००० ०	१००००	
४	शिक्षक व्यवस्थापन				१००० ०	१००० ०	१००००	
५	छात्रवृत्ति कार्यक्रम				१०००	१०००	१०००	
६	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सिपहरूको पहिचान, प्रमाणिकरण र प्रवर्द्धन कार्यक्रम				२०००	२०००	२०००	
७	छोटा अवधिका सिपमूलक तालिम सञ्चालन				२०००	२०००	२०००	
९	आर्थिक रूपमा पछाडि परेका सिमान्तकृत, दलित अपाङ्गता, महिला जनजाति विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सिर्जना गरिनेछ				१०००	१०००	१०००	
१०	प्राविधिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीको लागि छात्रवास				५०००	१००० ०		
११	अनुगमान तथा नियमन				२००	२००	२००	

३.५. अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा

औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचनाभन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सिप र प्रक्रियाको प्रशोधन गर्ने जीवनपर्यन्त अर्थात आजीवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो । अनौपचारिक शिक्षा एवम् आजीवन शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समूहका लागि आफ्नो लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ । निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सिप र आमदानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ । साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वयात्मक रूपले विकास, योजना तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय सरकारहरूसँग सहकार्य गरिनेछ अनौपचारिक शिक्षा र औपचारिक शिक्षाको दोहोरो प्रवेशको अवसर प्रदान गरी प्राप्त ज्ञानको समकक्षता निर्धारण तथा प्रमाणीकरण गरिनेछ तथा निरक्षर र नवसाक्षरलाई जीवनपर्यन्त शिक्षा दिन सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत साक्षरता स्वयम् सेवक परिचालन गरिनेछ नीति लिएको छ ।

निरक्षर जनताहरूलाई साक्षर बनाउने र नव साक्षरलाई निरन्तर शिक्षा दिनु राज्यको दायित्व हो । अर्कोतिर उनीहरूका लागि आयमूलक र कार्यमूलक कार्यक्रम दिनु पनि आवश्यक देखिन्छ । जसलाई सार्थक बनाउनका लागि सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको अवधारणा कार्यान्वयनमा आएको छ । तर एकातिर सञ्चालनमा रहेका सिकाइ केन्द्रको व्यवस्थापन प्रभावकारी ढंगले हुन सकिरहेको छैन भने साक्षर भएकाहरू पनि निरन्तर शिक्षाको अवसर नपाउँदा पुनः निरक्षर बन्नु पर्ने अवस्था टड्कारो रूपमा रहेको देखिन्छ । राज्यले काम दिन नसक्दा र सामुदायिक सिकाइ केन्द्रले काम खोज्न नसक्ने कारणले गर्दा कतिपय सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू बन्द हुनेछ अवस्थामा छन् । दक्षिण कोरियाको इन्चोनमा भएको विश्व शिक्षा मञ्चको घोषणाअनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्रवर्धन गरिनेछ विषयमा नेपालले प्रतिबद्धता जाहेर गरेको छ । तसर्थ साक्षर, नवसाक्षर र कक्षा ५ पूरा नगरेका नागरिकहरूका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउनुपर्ने दायित्व राज्यमा रहेको छ ।

वि.सं. २००७ सालमा नेपालमा आधुनिक प्रजातान्त्रिक युग सुरु हुँदा कूल जनसङ्ख्या को झन्डै २ प्रतिशत मात्रै नागरिकहरू साक्षर थिए । प्रजातन्त्रको आगमनसँगै नेपालमा शैक्षिक जागरणको शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, उच्च शिक्षा, प्राविधिक शिक्षाको साथै अनौपचारिक शिक्षालाई के कसरी अगाडि बढाउनु पर्छ भन्ने बारेमा युगानुकूल सुझावहरू दिएको थियो । उक्त प्रतिवेदन प्रौढ साक्षरता कार्यक्रमलाई जोड दिन सिफारिस गरे पछि वि. सं. २०१३ सालदेखि योजनावद्ध रूपमा अनौपचारिक प्रौढ साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याइएको हो ।

विश्व-व्यापीकरण, तीव्र सहरीकरण र बसाइसराइ, सूचना-प्रविधिको क्षेत्रमा भएको क्रान्तिले विश्वको हरेक मुलुक र समाजमा तीव्र परिवर्तनहरू भइरहेका छन् । बालबालिका र युवाको लागि मात्र हैन प्रौढ र ज्येष्ठ नागरिकका लागि पनि निरन्तर सिक्किरहने व्यवस्था र वातावरणको जरुरत पर्दछ । संयुक्त राष्ट्रसङ्घको युनेस्को लगायत अन्य अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूले पनि दीगो विकासको लक्ष्य प्राप्तिको रणनीतिमा आजीवन सिकाइलाई महत्वकासाथ प्रस्तुत गरेका छन् । युनेस्कोले अघि सारेको परिभाषा र व्याख्या अनुसार आजीवन सिकाइको अवधारणा लोकतन्त्र, मानवीय र मानव मुक्तिको मूल्यमान्यतामा आधारित रहेको छ । सुखी र खुशी जीवनयापनका लागि सिक्ने प्रक्रिया जीवनभर चलिरहनु पर्छ । हरेक उमेर समूहका मानिसहरू सिकाइ प्रक्रियामा संलग्न भइरहनु पर्छ र घरपरिवार, कार्यथलो, विद्यालय, समुदाय र हरेक सामाजिक स्थानमा सिकाइ प्रक्रिया हुनसक्छ ।

आजीवन सिकाइ एउटा छुट्टै विधि होइन यो त समग्र शिक्षा प्रणालीलाई मार्ग निर्देशन गर्ने सिद्धान्त हो । बाल शिक्षा, आधारभूत शिक्षा हुँदै माध्यमिकदेखि उच्च शिक्षासम्म पुग्ने क्रममा हरेक व्यक्तिलाई आजीवन कसरी सिक्ने रहने भन्ने ज्ञान र सीप प्रदान गर्नु जरुरी हुन्छ । त्यसैले अतिरिक्त, अनौपचारिक र औपचारिक सबै माध्यमबाट आजीवन सिकाइको

अभ्यासलाई सुदृढ तुल्याउनु जरुरी छ । मानव जीवनलाई सहज, उन्नतर सुखी तुल्याउनु नै आजीवन सिकाइको मूल ध्येय हो ।

३.५.१ वर्तमान अवस्था

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुल्ला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतिको विकास गर्नु सबै प्रकारका आपाङ्गता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवन पर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ ।

आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएसँगै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ । देश संघीय संरचनामा रुपान्तरण भएपछि शिक्षा क्षेत्रको पुनःसंरचना हुँदा साविकको अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र, शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको एउटा शाखामा सीमित हुन पुगेको छ । प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालय र सो अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा अनुसन्धान शाखा रहे पनि उक्त शाखाको कार्यविवरणमा अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइसँग सम्बन्धीत विषय समावेश छैन। स्थानीय तहमा रहेको शिक्षा शाखाको कार्यविवरणमा यस सम्बन्धी विषय समावेश भए पनि यस विषयले प्राथमिकता प्राप्त गरेको देखिदैन । यसरी हेर्दा शिक्षा क्षेत्रको एउटा सिङ्गै पाटोको रुपमा रहेको अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइले न त व्यक्तिगत रुपमा न त संस्थागत र प्राणालीगत रुपमा नै क्षमता विकास गरिनेछ विषयले महत्व पाएको देखिन्छ । विगत १ दशक भन्दा बढी अवधिदेखि साक्षरतालाई अभियानका रुपमा सञ्चालन गर्दा समेत अझै १३ जिल्ला साक्षर घोषणा हुन बाँकी रहेका छन् । सबै युवाहरूका लागि खुल्ला तथा दूर शिक्षाको अवसर उपलब्ध गराउन सकिएको छैन । अनौपचारिक शिक्षा नीति र खुल्ला तथा दूर शिक्षा नीतिले परिकल्पना गरेको उपलब्धि हासिल गर्न सकिएको छैन । सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूलाई अपेक्षित रुपमा सुदृढीकरण गर्न सकिएको छैन । त्यसैगरी आश्यकता अनुरूप आजीवन सिकाइका अवसरहरू विस्तार गर्न सकिएको छैन । देश संघीय संरचनामा रुपान्तरण भए पश्चात अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको व्यवस्थापन (संरचना, लगानी, अपनत्व आदि) को जिम्मेवारी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको तर यसको मर्म अनुसार कार्यसम्पादन हुन सकेको देखिदैन आवधिक रुपमा शैक्षिक सर्वेक्षण गर्ने व्यवस्था गर्न नसकिएकाले साक्षरता सम्बन्धी तथ्याङ्कका लागि पनि राष्ट्रिय जनगणनाको प्रक्षेपणमा भर पर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । यस पुर्चौडी नगरपालिकामा हाल अनौपचारिक शिक्षा सञ्चालन गर्न ३ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहेको छ ।

समस्या:

१. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको सहज र सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित नहुनु,
२. साक्षरता, निरन्तर सिकाइ, आयमूलक सिपसँगै समय सापेक्ष सूचना प्रविधियुक्त कार्यमूलक सिकाइ लगायत आजीवन शिक्षा तथा समकक्षताको व्यवस्था नहुनु,
३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई समय सापेक्ष सिकाइ अवश्यकता सम्बोधन गर्न नसक्नु,
४. साक्षर व्यक्तिहरूलाई निरन्तर शिक्षाको कार्यक्रम दिन नसकिनु,
५. साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमलाई दैनिक व्यवहारसँग जोड्नु नसकिनु,
६. साक्षरता कार्यक्रममा सहभागी भएका व्यक्तिहरूले सिकेको ज्ञान र सीपलाई रोजगारसँग जोड्नु साथै सीपको प्रमाणपत्र रोजगारको अवसरसँग जोड्न नसकिनु,
७. साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरू गैर सरकारी र समुदायमा आधारित संस्थाहरूले सञ्चालन गर्न नसक्नु,

८. साक्षर नगरपालिका घोषणा गर्दा साक्षर भएको जनसङ्ख्या लगभग ९५ प्रतिशत रहेको तर उनीहरूका लागि निरन्तर शिक्षा र सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालनहुन नसक्दा पुनः पुरानै अवस्था आउने सम्भावना रहनु,
९. पुरुषको तुलनामा महिला निरक्षरता दर बढी हुनु,
१०. साक्षर भएकाहरू साक्षरता सीपको प्रयोग र अभ्यास नहुदा पुनः निरक्षर हुनु,

चुनौती:

१. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको सहज र सर्वसुलभ पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
२. साक्षरता, निरन्तर सिकाइ, आयमूलक सिपसँगै समय सापेक्ष सूचना प्रविधियुक्त कार्यमूलक सिकाइ लगायत आजीवन शिक्षा तथा समकक्षताको व्यवस्था गर्ने,
३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई समय सापेक्ष सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन गर्ने,
४. साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमलाई दैनिक व्यवहारसँग जोड्ने,
५. साक्षरता कार्यक्रममा सहभागी भएका व्यक्तिहरूले सिकेको ज्ञान र सीपलाई रोजगारसँग जोड्नु साथै सीपको प्रमाणपत्र रोजगारको अवसरसँग जोड्ने,
६. साक्षरता र निरन्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरू गैर सरकारी र समुदायमा आधारित संस्थाहरूले सञ्चालन गर्ने,
७. साक्षर नगरपालिका घोषणा गर्दा साक्षर भएको जनसङ्ख्या लगभग ९५ प्रतिशत रहेको तर उनीहरूका लागि निरन्तर शिक्षा र सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसक्दा पुनः पुरानै अवस्था आउने सम्भावना रहनु,
८. साक्षर भएकाहरू साक्षरता सीपको प्रयोग र अभ्यास नहुदा पुनः निरक्षर हुने सम्भावना रहनु।

३.५.२ उद्देश्य

१. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर र पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
२. आजीवन सिकाइ संस्कृति सापेक्ष अनौपचारिक शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइका लागि एकिकृत प्रणालीमा आधारित संस्थागत सुदृढीकरण गर्नु,
३. बालबालिकाको सिकाइका लागि अभिभावकहरूको सचेतनामा सुधार ल्याउनु,
४. नवसाक्षरहरूलाई जीविकोपार्जनका गतिविधिहरूको सहभागितामा वृद्धि गर्नु।

३.५.३ रणनीति:

१. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई सुदृढ गरिनेछ। यसका लागि स्थानीय आवश्यकता, माग र स्रोतका आधारमा स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालनमा ल्याउने,
२. स्थानीय सरकारको संयोजनमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, विकास साझेदार, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक, अन्य साझेदारहरू परिचालन गरी साक्षरता तथा साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गरिनेछ,
३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रका गतिविधिहरूलाई नियमित रूपमा अनुगमन गरी प्रभावकारी बनाउने।

३.५.४ उपलब्धि, नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

उपलब्धि तथा अपेक्षित नतिजाहरू

१. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र आजीवन सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास भएको हुनेछ।

२. पालिकाका सबै नागरिकको लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइको पहुँच विस्तार भएको हुनेछ ।
३. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू स्थानीय आवश्यकताअनुसार कार्यमूलक र सीपमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्षम भएका हुनेछ ।
४. नवसाक्षर जनसङ्ख्या आर्थिक गतिविधिमा संलग्न भई जीविकोपार्जनमा सुधार भएको हुनेछ ।
५. अभिभावकहरूको साक्षरता र सचेतना अभिवृद्धि भई बालबालिकाको सिकाइ वातावरण सशक्त भएको हुनेछ ।
६. सूचना प्रविधि तथा दूर सिकाइका माध्यमहरूबाट शिक्षा पहुँचमा रहेको असमानता न्युनीकरण भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	इकाइ	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८२ /८३	२०८३ /८४	२०८४ /८५	२०८५ /८६	२०८६ /८७
१	१५ वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहमा भाषिक तथा गणितीय साक्षरता दर (%)	प्रतिशत	६२.९२	६३	६४	६५	६६	६७
३	न्यूनतम एक सामुदायिक सिकाइ केन्द्र हरेक वडामा सञ्चालन हुने	केन्द्र	३	३	३	३	३	३
३	अभिभावक अभिमुखीकरण तथा सचेतना कार्यक्रममा सहभागिता	जना	८० प्रतिशत अभिभावकहरू					
४	सामुदायिक पुस्तकालय	सङ्ख्या		१	१	२	३	३

३.५.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट					बाँकी वर्षको	कैफियत	
		कूल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५			२०८६
१	अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षासम्बन्धी स्थानीय तहको मापदण्ड र निर्देशिकाहरूको विकास				१			२	सङ्घीय, प्रदेश र सरकार साथै

२	रेडियो, टिभी जस्ता आमसन्चारका साधनहरूको उपयोग गर्न बजेट अनुदान	१	१	१	१	१	१	५	विभिन्न सरकारी तथा गै.स.सं.हरु
३	समुदाय स्तरमा पुस्तकालय स्थापना र सन्चालन गर्ने			५	५	५	५	२०	
४	CLC परिचालकहरूको क्षमता अभिवृद्धि/	३	३	३	३	३	३	२०	
५	अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमहरूको अनुगमन	२	२	२	२	२	२	१०	

परिच्छेद-४
अन्तर-सम्बन्धीत क्षेत्रहरू

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रम सिकाइको योजना हो । सिकाइ पद्धतिलाई मार्ग दर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो । औपचारिक शिक्षा पद्धतिमा पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति प्राप्तिमा विद्यार्थीलाई सक्षम बनाउने दिशामा शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालित हुनु पर्दछ । पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षा अर्थात् ज्ञान सिप र अभिवृत्तिको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्वपरिवेश अनुकूल समायोजन हुन सक्रिय र सूचित नागरिक जीवन व्यतित गर्न रोजगारी प्राप्त गर्न पेशा तथा व्यवसाय छनौट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग गर्दछ । शिक्षाको परिवर्तित अवधारणाको विकास सँगसँगै स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा पनि विशेष जोड दिएको पाइन्छ । स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय भाषा, परम्परागत सिप, र दैनिक आवश्यकतामा आधारित हुन्छ । केन्द्रबाट तय हुने पाठ्यक्रमले स्थानीय संस्कृती, जनजीवन, भूगोल लगायतका पक्षलाई समेट्न सक्दैन भन्ने मान्यताका आधारमा स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणा आएको हो (विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६) । नेपाल जस्तो विविध भौगोलिक, सांस्कृतिक, भाषिक लगायतका परिवेशका कारण समाजको आवश्यकता र चाहना फरक फरक छन् । त्यसैले नेपालको सन्दर्भमा पाठ्यक्रम तयार पार्दा स्थानीय पाठ्यक्रमको अवधारणालाई आत्मसात गर्नुपर्ने खाँचो छ । स्थानीय आवश्यकताका विषयवस्तु त्यहीँका नागरिकको अपनत्व हुने गरी सरोकारवालाको स्थानीय ज्ञान, सिप र प्रविधिलाई समेटी विकास गर्ने पाठ्यक्रम नै स्थानीय पाठ्यक्रम हो । यसमा केन्द्रिय पाठ्यक्रमले समेट्न नसकेका विषयवस्तु हुनु पर्दछ । जसले स्थानीय ज्ञानको प्रस्फुटन गर्नुका साथै नवीनतम ज्ञान र सिपको मार्ग दर्शन पहिल्याउन सहयोग गर्दछ । स्थानीयस्तरमा रहेका मूल्य, मान्यता, कला संस्कृतिको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै आगामि पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न सहयोग गर्दछ । स्थानीय पाठ्यक्रमलाई शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको महत्वपूर्ण खुड्किलाका रूपमा पनि लिन सकिन्छ ।

नेपालमा केन्द्रीय तहमा पाठ्यक्रम निर्माण गर्दा स्थानीय आवश्यकता, परम्परा, भाषा र संस्कृति तथा जनजीविकाका अभ्यासहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न नसकिने हुँदा नेपाल सरकारले स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७१ र स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६ जस्ता महत्वपूर्ण निर्देशिका तथा पाठ्यक्रम प्रारूपको विकास गरेको छ । उक्त शिक्षाका दस्तावेजहरूले स्थानीय पाठ्यक्रमको आवश्यकता महसुस गरेको देखिन्छ । कुनै पनि योजनाको सैद्धान्तिक पक्ष जतिसुखै राम्रो भए पनि त्यसको व्यवहारिक पक्ष कमजोर हुँदा योजनाको कुनै तुक हुँदैन । स्थानीय पाठ्यक्रमले तय गरेका व्यवहारिक उद्देश्यहरू के-कति पुरा भए वा भएन भनि लेखाजोखा गर्न पाठ्यक्रमको अभिन्न अङ्गका रूपमा मूल्याङ्कनलाई महत्वपूर्ण पाटोको रूपमा लिनुपर्दछ । मूल्याङ्कनको अभावमा पाठ्यक्रमले गति लिन नसक्ने हुँदा मूल्याङ्कन र पाठ्यक्रम एउटा सिक्काको दुई वटा पाटो जस्तै हुन ।

४.१.१ वर्तमान अवस्था

प्रारम्भिक बालविकासदेखि माध्यमिक तह (कक्षा १२ सम्म) को पाठ्यक्रमको विकास शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गतको पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले गर्ने गरेको छ । विद्यालय तहको विद्यमान पाठ्यक्रम वि.सं. २०६३ तयार गरी वि.सं. २०७१ मा सामान्य परिमार्जन गरिएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपका आधारमा व्यवस्थित गरिएको भनिए पनि कक्षा ११ र १२ लाई विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा पूर्ण रूपमा समायोजन नगरी तत्कालीन उच्च माध्यमिक शिक्षा परिषद्ले तयार गरेको उच्च शिक्षाको तयारिउन्मुख पाठ्यक्रम नै कार्यान्वयनमा रहेकोमा हाल विद्यालय तहको पाठ्यक्रममा समायोजन गरिएको छ । यसै क्रममा वि.सं. २०७६ मा नयाँ पाठ्यक्रम प्रारूप तयार भई सो विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६

कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि. सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु भएको छ भने वि. सं. २०८० मा विद्यालय तहका सबै कक्षाहरूमा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भइरहेको छ । यसै अनुसार यस नगरपालिकाले नेपाल सरकारबाट स्वीकृत पाठ्यक्रम लागु गरेको छ । माध्यम भाषाका रूपमा प्राथमिक तह (कक्षा १-५) का लागि मातृभाषा वा नेपाली हुन सक्ने र अन्य तहको हकमा नेपाली वा अंग्रेजी हुन सक्ने व्यवस्था छ ।

विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि कक्षा १-३ एकीकृत पाठ्यक्रमको अवधारणा बमोजिम अन्तरसम्बन्धीत विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहारकुशल र जीवनोपयोगी सिपहरू समावेश गरी क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको छ । आधारभूत तहमा स्थानीय कला, संस्कृति, भेषभुषा, सिप, इतिहास, भाषा र परम्परामा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था वर्तमान पाठ्यक्रम प्रारूपले गरेपश्चात यस नगरपालिकाले २०७८ सालमा आधारभूत तह कक्षा १-८ मा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास गरी कार्यान्वयनमा रहेको छ ।

विद्यालय शिक्षाको मूल्याङ्कनका लागि आधारभूत तह कक्षा ८ को अन्तिम परीक्षा नगरपालिका स्तरीय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन हुने गरेको छ । साथै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार कक्षा १ देखि ३ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन र कक्षा ४ देखि ८ सम्म आन्तरिक ५० प्रतिशत र बाह्य ५० प्रतिशतका दरले मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गरिएको छ । कक्षा १० र १२ मा राष्ट्रिय तहमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डबाट सार्वजनिक परीक्षा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको योग्यता परीक्षण गरिदै आएको छ भने नमुनामा आधारित राष्ट्रिय उपलब्धि परीक्षण शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रबाट विभिन्न कक्षाहरूमा शिक्षा प्रणालीको गुणस्तरको लेखाजोखा गरिदै आएको छ । अधिकांश विद्यालय तहमा सञ्चालन गरिएका परीक्षाका प्रश्नहरूले प्रायजसो संज्ञानात्मक तहका तल्लोस्तरका क्षमता मात्र परीक्षण गरेको देखिन्छ । अधिकांश प्रयोगात्मक परीक्षाहरू प्रभावकारी हुन सकेका छैनन् । तसर्थ प्रयोगात्मक परीक्षालाई प्रभावकारी बनाउनलाई पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका प्रयोगात्मक सामग्रीहरूको उचित प्रयोग तथा व्यवस्थापनमा जोड दिनु पर्ने देखिन्छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रम बाहेक अन्य पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकासको कार्य पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले गर्दछ । सन्दर्भ सामग्रीको नाम दिई पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले स्वीकृति दिएका पुस्तकहरू पाठ्यपुस्तककै रूपमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णयानुसार अधिकांश संस्थागत र केही सामुदायिक विद्यालयले प्रयोग गर्ने गर्दछन् । बहुपाठ्यपुस्तकको नीति तय गरिए पनि औपचारिक रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याइएको छैन बजारमा विषयवस्तुमा गहिरो र विस्तृत अध्ययनमा सघाउने सन्दर्भ सामग्रीभन्दा पनि प्रश्नोत्तर, प्रश्नहरूको संकलन, गेस पेपर जस्ता सामग्री उत्पादन हुनाले विद्यार्थीको सिकाइ प्रक्रियामा नकारात्मक प्रभाव परेको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र सुरु भइ सक्दा सहज अवस्थामा मुद्रित पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको पहुँचमा पुऱ्याउनु एक प्रमुख समस्या हो । महामारी र विपद्को बेलामा विभिन्न विधि र माध्यम (अनलाइन, अफलाइन, मुद्रित आदि) आमनेसामने विधिमा मात्र भर पर्नु पर्ने तर दुर्गम भौगोलिक कठिनाइ, नेट इन्टरनेटको असुविधा लगायत मुद्रित सामग्रीको अभावले विपद्का बेला शिक्षा क्षेत्रमा नराम्रो प्रभाव पर्ने गरेको छ ।

स्थानीय पाठ्यक्रममा विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-८ मा अन्तर सम्बन्धीत विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहार कुशल तथा जीवन उपयोगी सीपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको, आधारभूत तहमा स्थानीय कला संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सीप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धीत गराइ सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको हरित विद्यालय स्रोत पुस्तिका, हरित विद्यालय कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका (२०७५) मा व्यवस्था भए बमोजिम यस नगरपालिकाको नीति तथा कार्यक्रममा हरित विद्यालयको अवधारणालाई समावेश गरिएको छ । उक्त अवधारणालाई कार्यान्वयन गर्न प्रत्येक विद्यालयलाई प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू समेट्ने कार्यनीति रहेको छ । केही विद्यालयहरूमा उक्त नीति कार्यान्वयनको अभ्यासमा रहेको छ ।

विश्व बजारमा प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने नागरिक तयार गर्ने उद्देश्यले स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकमा वित्तीय साक्षारता सम्बन्धी विषयवस्तुहरु समेटिएको छ । साथै उच्चशिलता, सञ्चार सिप, र संवेग व्यवस्थापन जस्ता जीवनोपयोगी सिपलाई पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएको छ ।

समग्रमा यस नगरपालिकामा गरिदै आएका असल अभ्यासहरु अन्तर्गत पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण गर्ने, स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समयानुकूल परिमार्जन गर्ने, विषय विज्ञद्वारा नमुना कक्षा प्रदर्शन गर्ने, प्रधानाध्यापक बैठक सञ्चालन गरी विद्यालयहरुका असल अभ्यासहरु आदान प्रदान गर्ने, उत्कृष्ट कार्यसम्पादन गर्ने विद्यालय र प्रधानापकलाई सम्मान गर्ने, परम्परागत स्थानीय कला, सिप, प्रविधि र संस्कृतिलाई संरक्षण र संवर्द्धन गर्नका लागि स्थानीय पाठ्यक्रमको माध्यमद्वारा विद्यालयहरुमा प्रयोगात्मक रुपमा विभिन्न कार्यक्रमहरु गरिदै आएका छन् ।

समस्याहरु:

१. सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता कम हुनु,
२. मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइसँग जोडन नसकिनु,
३. स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित पाठ्यपुस्तक पाठ्यसामग्री निर्माण नहुनु,
४. परिवर्तित पाठ्यक्रम बारे प्रबोधीकरण कार्यमा जोड नदिनु,
५. पाठ्यक्रम विकास गर्दा सिकारुको उमेर, क्षमता, रुची र तहलाई आधार मान्न नसकिनु,
६. हरित विद्यालय स्रोत पुस्तिका र हरित विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नसकिनु,
७. नवप्रवर्धनात्मक पाठ्यक्रमको विकास नगरिनु ।

चुनौती:

१. सरोकारवालाको अर्थपूर्ण सहभागिताको सुनिश्चितता गर्न,
२. मूल्याङ्कन पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइसँग जोड्ने,
३. स्थानीय पाठ्यक्रममा आधारित पाठ्यपुस्तक पाठ्यसामग्री निर्माण गर्ने,
४. परिवर्तित पाठ्यक्रमको प्रबोधीकरण कार्यमा जोड दिने,
५. पाठ्यक्रम विकास गर्दा सिकारुको उमेर, खक्षमता, खरुची र तहलाई आधार मान्ने,
६. हरित विद्यालय स्रोत पुस्तिका र हरित विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
७. नवप्रवर्धनात्मक पाठ्यक्रमको विकास गर्न ।

४.१.२. उद्देश्य

१. स्थानीय पाठ्यक्रमका माध्यमबाट स्थानीय समुदायको पेसा, व्यापार र व्यावसायको प्रचार-प्रसार तथा जानकारी प्रदान गर्नु,
२. विद्यालय तहमा तोकिएको पाठ्यक्रमलाई पूर्ण रुपमा कार्यान्वयन गर्नु,
३. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, पाठ्यसामग्री निर्माण, प्रयोग र कार्यान्वयन गर्नु,
४. सिकाइका लागि मूल्याङ्कन प्रणालीका रुपमा विद्यालय तहको मूल्याङ्कन प्रक्रियामा सुधार ल्याउनु,
५. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा शैक्षिक सामग्रीहरुको विकास तथा व्यवस्थापनमा क्षमता विकासमा सुधार ल्याउनु,
६. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम र राष्ट्रिय शिक्षा नीति बीच स्थानीय पाठ्यक्रम, स्थानीय शिक्षा नीतिको समञ्जस्यता कायम गर्नु,
७. स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भए नभएको नियमितरुपमा अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्नु ।

४.१.३ रणनीतिहरू

१. स्थानीय पाठ्यक्रमलाई समयसापेक्ष, सान्दर्भिक, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाइ समृद्ध नेपाल निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन प्रक्रियालाई अनुसन्धान तथा आवधिक मूल्याङ्कनमा आधारित बनाउने ,
२. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तक विकास प्रक्रियालाई बढी सहभागितामूलक बनाइ स्थानीय सरोकारवालामा अपनत्व विकास गरी जवाफदेही बनाउन सिकरुको उमेर, क्षमता, रुचीलाई आधार मानी विद्यालयमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम विकास गरी प्रभावकारी मूल्याङ्कनमा जोड दिनेछ ,
३. विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धीत शिक्षक तथा सरोकारवालालाई प्रभावकारी ढङ्गले प्रवोधीकरण गर्ने ,
४. स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री कार्यान्वयन भए नभएको अवस्थालाई नियमित रूपमा अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्ने ,
५. नवीनतम पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया बारे शिक्षक तथा सरोकारवालालाई तालिमको उचित व्यवस्था गरिनेछ ,
६. आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा हुने सार्वजनिक परीक्षालाई सुधार गर्ने ,
७. स्थानीय पाठ्यक्रमको विषय क्षेत्रमा विषयवस्तु छनौट गर्दा विषयवस्तुको क्रमलाई विचार गरी बढी उपयोगी हुने विषयवस्तु छनौट गरिने छ । जीवनोपयोगी र व्यवहार कुशल सीप समेत विकास गर्ने गरी पाठ्यक्रम विकास गर्ने,
८. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकारको क्षमता विकास गर्ने, पाठ्यक्रम पुनर्संगठन र कार्यान्वयनका लागि शिक्षकको क्षमता विकास गर्ने ,
९. स्थानीय पाठ्यक्रम लाई समय सान्दर्भिक परिमार्जन र सुधार गरिनेछ ,
१०. परियोजनामा आधारित, समूहकार्यमा आधारित र सिकाइ केन्द्रित अभ्यासलाई मूल्याङ्कनको आधार बनाउने ,
११. विपद, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई निरन्तरता दिने ,
१२. नवप्रवर्धनात्मक पाठ्यक्रमको विकास गरिने छ ।

४.१.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन भएको हुनेछ ,
- स्थानीय भेषभूषा, चालचलन, रीतिरिवाज, सामाजिक मूल्यमान्यताको संरक्षण हुनेछ ,
- पाठ्यक्रममा आधारित मूल्याङ्कन प्रक्रिया प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भएको हुनेछ ,
- विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुनेछ ,
- विपदको अवस्थामा पनि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप निरन्तर सञ्चालन भएको हुनेछ ,
- स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री निर्माण गरी कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	इकाइ	आधार वर्ष (२०८१/८२)	२०८२ /८३	२०८३ /८४	२०८४ /८५	२०८५ /८६	२०८६ /८७
१.	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेका विद्यालयहरूको सङ्ख्या	विद्यालय	१००	१००	१००	१००	१००	१००
२.	समयमै पाठ्यपुस्तक पाएका विद्यालयहरूको प्रतिशत		१००	१००	१००	१००	१००	१००
३.	शिक्षकहरूलाई पाठ्यक्रम/मूल्याङ्कन दिइएका विद्यालयहरूको सङ्ख्या		१००	१००	१००	१००	१००	१००
४.	प्रयोगात्मक विषयमा नमुना अभ्यास गर्ने विद्यालयहरूको सङ्ख्या							
५.	जलवायु परिवर्तन तथा उत्थानशिलता सम्बन्धी सामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या							

४.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (लाखमा)

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट लाखमा (वार्षिक)						बाँकी ५ वर्षको बजेट	स्रोत
		कूल बजेट	१	२	३	४	५		
१	राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०२७६ को कार्यान्वयन(तहगत पाठ्यक्रमहरूको विकास, परीक्षण र कार्यान्वयन, नमुना पाठ्यपुस्तकहरूको विकास, शिक्षक निर्देशिका र सन्दर्भ सामग्रीहरूको विकास गर्ने)		४	४	४	४	४	२०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानी य सरकार तथा गै.स.सं.
२	पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन(मूल्याङ्कन, सुधार र विद्यालयमा आधारित पाठ्यक्रम विकास र नमुना परीक्षण)		२	२	२	२	२	१०	
३	Digital सामग्रीहरूको कार्यान्वयन(विधुतीय अन्तरक्रियात्मक सामग्रीहरूको विकास र तिनलाई Online/Offline माध्यमबाट विद्यार्थी (अपाङ्गता भएका विद्यार्थी समेत) र शिक्षकको पहुँचसम्म पुऱ्याउने सुनिश्चित गर्ने, पाठ्यक्रम विकास केन्द्रबाट विकास गरिएका सबै सामग्रीहरूलाई विधुतीय प्रति बनाई तिनलाई e-library को विकास गरी सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने)		४	४	४	४	४	२०	
४	संस्थागत संरचनाको विकास र क्षमता अभिवृद्धि गर्ने (विशेज्ञहरूको परिचालन गरी स्थानीय तहहरूमा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने बिधि र पद्धति स्थापित गर्ने)	३	३	३	३	३	३	१५	

५	आधारभूत तहको पाठ्यक्रका लागि सबै शिक्षकहरूलाई ३ दिने अभिमुखीकरण प्रदान गर्ने	८	८	८	८	८	८	४०
६	आन्तरिक र बाह्य दुवै विधिका विद्यार्थी मूल्याङ्कन र तिनको कार्यन्वयनको मापदण्डहरू विकास गर्ने(जसमा:- नमुना सामग्रीहरू विकास गर्ने, कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनका मापदण्डहरूको विकास र तिनको बारेमा अभिमुखीकरण साथै विद्यार्थी प्रगतिको प्रतिवेदन र सुझाव सङ्कलन)	२	२	२	२	२	२	१२
७	प्राविधिक धारका विषयहरूको पाठ्यक्रम र सिकाइ सामग्रीहरूको विकास र कार्यन्वयन गर्ने(जसमा:-प्राविधिक धारका विषयगत समस्या तथा सवालहरू पत्ता लागउने, तिनलाई पाठ्यक्रममा समायोजन गर्ने र सोका आधारमा पाठ्यपुस्तक, सिका सामग्रीहरूको विकास, मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास र तिनको प्रबोधीकरण, वितरण, प्रयोग विषयहरू समावेश गर्ने)			५	५	५	५	२०
८	विद्यालय शिक्षा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र अन्य विषय क्षेत्रका निर्देशिका, बिधि र प्रक्रियाहरूको विकास र परिमार्जन गर्ने र तिनलाई एकीकृतगर्ने)			२	२	२	२	८
जम्मा बजेट (लाखमा)								

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकास

गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाहका लागि विभिन्न स्रोत साधनको आवश्यकता पर्छ । शैक्षिक सेवा प्रवाहका लागि चाहिने स्रोतमध्ये मानवीय स्रोत एक हो । विद्यालयमा परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्न सक्ने शैक्षिक नेता शिक्षक हो । शिक्षक योग्य, दक्ष,पेसाप्रति समर्पित प्रतिबद्ध,

विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुनुपर्छ । शिक्षकमा भएको पर्याप्त ज्ञान, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमुना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ । नेपालमा विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, समता, सान्दर्भिकता, सुशासन प्रवर्धन गर्नका लागि विगतमा सञ्चालित विभिन्न योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले शिक्षक व्यवस्थापन र शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धिलाई उच्च प्राथमिकता दिई विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको पाइन्छ ।

अहिले शिक्षक तयार पार्ने काम विभिन्न विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूले गरेका छन् । शिक्षक अध्यापन, अनुमति पत्रको वितरण, परीक्षा सञ्चालन, शिक्षक पदपूर्तिको लागि परीक्षा सञ्चालन तथा नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बढुवा सम्बन्धी काम शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक नियुक्ति गर्ने शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्यांकन गर्ने काम स्थानीय तहले गर्दै आएका छन् । शिक्षकको पेशागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र शिक्षक तयार गर्ने काम शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन शिक्षा तालिम केन्द्रहरू गर्दै आएका छन् ।

यति हुँदाहुँदै पनि शिक्षक तयारी कार्यलाई आवश्यकता र अनुसन्धानमा आधारित बनाउन सकिएको छैन। सरकारका विभिन्न निकाय र विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूको बीचमा शिक्षक तयारी गर्ने क्रममा प्रभावकारी सम्बन्ध र सहकार्य हुन सकिरहेको छैन । देशमा विभिन्न तरिकाबाट नियुक्ति गरिएका शिक्षकहरू स्थायी, अस्थायी, राहत अनुदान, शिक्षण सिकाइ अनुदान शिक्षक, प्राविधिक धारतर्फका शिक्षक, स्वयंसेवक, निजी स्रोतका शिक्षक आदि छन् । विभिन्न तरिकाबाट नियुक्ति भएका शिक्षकहरूको सेवाको शर्त र सुविधाहरू पनि फरक-फरक छन् । शिक्षकको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन पनि शिक्षक बढुवाको लागि मात्र भएको तर यसलाई विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्न सकिएको छैन ।

यस योजनामा शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने, शिक्षण पेशालाई आकर्षक र पहिलो रोजाइको पेशाको रूपमा अभिवृद्धि गर्ने, शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी र गुणस्तरीय बनाउने शिक्षकहरूको पेशागत विकासलाई अभिवृद्धि गर्ने, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जिम्मेवार बनाउने, विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दीको वितरण गर्ने, विषयगत शिक्षक पदको सञ्जाल निर्माण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिइनेछ । यसमा शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा तथा चुनौतीहरूको आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन तथा विकासलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित बनाउन कार्यक्रमका उद्देश्यहरू, रणनीतिहरू, कार्यक्रम कार्यान्वयनबाट हासिल हुने अपेक्षित नतिजा तथा क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छ ।

४.२.१ वर्तमान अवस्था:

शिक्षक सेवा आयोग नियमावली २०५७ (संशोधन सहित) अनुसार शिक्षक हुनको लागि अध्यापन अनुमति पत्र अनिवार्य हुनु पर्ने, स्थायी शिक्षकहरूका लागि शिक्षक सेवा आयोगले लिने परीक्षा उत्तीर्ण भएको हुनुपर्ने, बढुवाको निश्चित मापदण्ड पूरा गर्नुपर्ने व्यवस्था पेशाको सुरक्षाको कारणले शिक्षण पेशालाई समाजमा प्रतिष्ठित पेशाका रूपमा लिन थालिएको छ । नियमित रूपमा स्थायी नियुक्ति गर्ने कार्यको थालनीले शिक्षण पेशामा थप आकर्षण बढेको छ । वर्तमान अवस्थामा देशमा स्थायी अस्थायी, राहत, शिक्षण सिकाइ अनुदान, प्राविधिक धारतर्फका शिक्षक, स्वयंसेवक तथा निजी शिक्षकहरू छन् । विभिन्न किसिमका स्थायी, अस्थायी, राहत, स्वयंसेवक तथा अन्य निजी शिक्षकहरूको व्यवस्थापनको लागि सङ्घीय शिक्षा ऐन नियम, प्रदेश शिक्षा ऐन नियम तथा प्रचलित कानूनलाई आधार मानी उपयुक्त मापदण्ड तथा निर्देशिका बनाइ प्रयोगमा ल्याउनु आवश्यक देखिन्छ । यस नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयको कूल स्थायी शिक्षक दरबन्दी सङ्ख्या १४८ रहेको छ । त्यस मध्ये ११ जना माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०), १७ जना आधारभूत तह(कक्षा ६-८) र १२० जना आधारभूत तह (कक्षा १-५) रहेका छन् । त्यसै गरी राहत तर्फ माध्यमिक तहमा

२३ आधारभूत तह (कक्षा ६-८) २६ तथा प्राथमिक तह (१-५) मा ६१ गरी ११० जना राहतमा कार्यरत छन् । बालविकास सहजकर्तातर्फ ५० जना सङ्घीय अनुदानमार्फत र ६६ जना नगरपालिकाबाट गरी ११६ जना कार्यरत छन् ।

पेशागत रुपमा दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको सिकाइमा सुधार आउन सक्छ । यसका निम्ति शिक्षकलाई पेशागत विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुन आवश्यक छ । शिक्षकको पेशागत विकासका विभिन्न तौर तरिकाहरू छन् । शिक्षक तालिम कार्यशाला, सेमिनार, कन्फरेन्स, कार्यमूलक अनुसन्धान, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, अवलोकन भ्रमण, मेन्टोरिङ्ग आदिबाट शिक्षकमा पेशागत विकास सम्भव छ । शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरी कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइ सुधार ल्याउन नेपालमा विभिन्न परियोजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आए । सरकारले विभिन्न कार्यक्रममार्फत् शिक्षकहरूको लागि विभिन्न खालका तालिमहरूको सञ्चालन गरिरहेको छ । त्यसै गरी स्थानीय सरकारहरूले पनि विद्यालयका आवश्यकता अनुसार शिक्षकहरूको क्षमता विकासमा सहयोग गर्दै आएको छ ।

शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापनको पाटोमा पुर्चौडी नगरपालिकाले विभिन्न प्रयासहरू गर्दै आएको छ । यस क्रममा आ.व. २०७४/७५ देखि आधारभूत तह कक्षा १-५ को लागि ५२ जना, आधारभूत तह ६-८ को लागि २२ जना माध्यमिक तहमा ९ जना नगरपालिका स्वयंसेवक शिक्षकको रुपमा कार्यरत रही काम गरिरहेका छन् भने शून्य दरबन्दी वा राहत अनुदान प्राप्त नगरेका आधारभूत तह कक्षा ६-८ र माध्यमिक तह कक्षा ९-१० अंग्रेजी, गणित, विज्ञान शिक्षक अनुदान कोटामा ४१ जना कार्यरत छन् । यस पालिका अन्तर्गत भएका केही असल अभ्यासमा विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा शिक्षक दरबन्दी मिलान गर्नु, शिक्षकलाई ICT तालिम प्रदान गर्नु, विद्यालय कर्मचारीलाई IEMIS तालिम प्रदान गर्नु, आदि रहेका छन् ।

समस्या:

- शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको उचित व्यवस्थापन नहुनु ,
- शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रुपमा विकास गर्नु नसकिनु ,
- पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न र शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षणविधि तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विविधता नहुनु ,
- शिक्षकको पेशागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित नहुनु ,
- शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई आफ्नो पेशाप्रति जवाफदेही तथा उत्तरदायी बनाउन नसकिनु ,
- शिक्षकको पेशागत विकासको अवसर, विस्तार र प्रभावकारिता सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध नहुनु ,
- विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रुपमा विकास गरी उत्कृष्टलाई पुरस्कृत गर्न नसकिनु ,
- सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक नियुक्ति प्रक्रिया प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु ,
- शिक्षकले तालिममा सिकेका कुराहरूलाई प्रभावकारी रुपमा कक्षाकोठामा कार्यान्वयनमा नल्याउनु ,
- शिक्षकको पेशागत विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्न नसकिनु ,
- शिक्षक दरबन्दी मिलान कार्यलाई हरेक वर्ष स्वचालित रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन नसकिनु ।

चुनौतीहरू:

१. शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन गर्ने ,
२. शिक्षण पेशालाई रोजाइको पेशाको रुपमा विकास गर्ने ,

३. पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्न र शिक्षण सिकाइलाई विद्यार्थी केन्द्रित बनाउन शिक्षण विधि तथा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा विविधता ल्याउने ,
४. शिक्षकको पेशागत सहयोगको सुदृढ प्रणाली स्थापित गर्ने ,
५. शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई आफ्नो पेशाप्रति जवाफदेही तथा उत्तरदायी बनाउने ,
६. शिक्षकको पेशागत विकासको अवसर, विस्तार र प्रभावकारिता सुधार गर्ने गरी संस्थागत प्रबन्ध गर्ने ,
७. विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आवद्ध गर्ने कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा विकास गरी उत्कृष्टलाई पुरस्कृत गर्ने ,
८. सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापक नियुक्ति प्रक्रिया प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ,
९. शिक्षकले तालिममा सिकेका कुराहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कक्षा कोठामा कार्यान्वयन गर्ने ,
१०. शिक्षकको पेशागत विकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोड्ने ,
११. शिक्षक दरबन्दी मिलान कार्यलाई हरेक वर्ष स्वचालित रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

४.२.२ उद्देश्य

१. गुणस्तरीय सिकाइका लागि तहगत तथा विषयगत दक्ष शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु ,
२. विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा शिक्षकको पेशागत सहयोगको लागि स्थानीय तहमा एकद्वार प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु ,
३. शिक्षक दरबन्दी मिलानलाई अध्यावधिक गर्नु ,
- ४ शिक्षकका लागि स्थानीय स्तरमा तालिम तथा क्षमता विकास गर्नु ।

४.२.३ रणनीति:

१. शिक्षकको पेशागत विकासका लागि स्थानीय सरकारले स्पष्ट कार्यविधि बनाइ प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने छ ,
२. शिक्षक विद्यार्थी अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान, दरबन्दी पुनर्वितरण गर्ने ,
३. अनुसन्धानात्मक कार्यमा संलग्न शिक्षकहरूको दक्षता वृद्धिको लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू लागु गरिनेछ ,
४. शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणालीमार्फत शिक्षकलाई निरन्तर पेशागत सहयोग गरिनेछ ,
५. स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा आवश्यकता अनुसार अनुभवी शिक्षकबाट सहयोग तथा मेन्टरिङ्ग पद्धति विकास गरिनेछ ,
६. शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गरिनेछ ,
७. प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको वृत्तिविकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धीत गरिनेछ ,
८. शिक्षक नियुक्ति, सरुवा, तालिम तथा पेशागत विकासमा सहभागिता गराउँदा विद्यार्थीको सिकाइमा कम अवरोध हुने पद्धति विकास गरिनेछ ,
९. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्वीकृत गर्दै प्रविधिमैत्री व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाउने साथै IEMIS को सदृढीकरण गरिनेछ ,
१०. शिक्षकका लागि स्थानीय स्तरमा तालिम तथा क्षमता विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछन् ,
११. प्रत्येक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाउनका लागि **One Teacher One Laptop** को व्यवस्था गरिनेछ ।

४.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि:

- दरबन्दी मिलान सम्पन्न भइ तहगत, कक्षागत र विषयगत रुपमा शिक्षक व्यवस्थापन भएको हुनेछ ,
- शिक्षकहरुलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरु प्राप्त भएको हुनेछ ,
- सबै शिक्षकहरु सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोगमा दक्ष भएका हुनेछन् ,
- शिक्षण पेशा थप प्रतिस्पर्धी र सम्मानित भएको हुनेछ ,
- पेशागत विकासका प्रावधानहरुको विस्तार र सुदृढीकरण भइ स्थानीय तहमा शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली मार्फत निरन्तर पेशागत सहयोग प्राप्त हुनेछ ,
- शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधि तथा तौर तरिकाहरु र कार्य सम्पादनमा सुधार हुनेछ। शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण भएको हुनेछ ,
- शिक्षकको विद्यालय तथा कक्षाकोठा उपस्थितिमा वृद्धि तथा शिक्षकहरुको कार्यसम्पादनमा सुधार भएको हुनेछ ,
- प्रत्येक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक तथा कर्मचारीहरुलाई प्रविधिमैत्री बनाउनकालागी **One Teacher One Laptop** को व्यवस्था भएको हुने छ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६ /८७
१	तोकिएको योग्यता प्राप्त सहजकर्ताको सङ्ख्या	१००	१००	१००	१००	१००	१००
२	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००
३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्युनतम योग्यता तथा प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	१००	१००	१००	१००	१००	१००
४	सूचना तथा प्रविधि सम्बन्धी न्युनतम सक्षमता रहेका शिक्षक प्रतिशत	५०	६०	७०	८०	९०	१००
५	शिक्षक पेशागत सहयोग प्रणाली लागु भएका विद्यालय						

● ४.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु लाखमा					बाँकी वर्षको बजेट	कैफियत	
		कूल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५			२०८६
१	शिक्षक योग्यता र बितरणको अध्यावधिक मापदण्डका आधारमा शिक्षक व्यवस्थापन (पुनर्वितरण र समायोजन)		२	२	२	२	२	१०	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र सहयोगी गै.स.स. हरू
२	नयाँ नियुक्ति शिक्षकहरुलाई सेवा प्रवेश		१	१	१	१	१	५	
३	माध्यमिक शिक्षकहरुलाई गणित, विज्ञान र अंग्रेजी विषयको अध्ययन सामग्री विकाससम्बन्धी दिने		५	५	५	५	५	२५	
४	शिक्षकहरुलाई ICT मा आधारित तीन दिने		५	५	५	५	५	२५	
५	सबै प्रकारका शिक्षकहरु सञ्चालनका लागि प्रशिक्षक प्रशिक्षण (TOT)		६	६	६	६	६	३०	
६	प्रारम्भिक कक्षा सिका(EGLE) सम्बन्धी ५ दिने प्रशिक्षक प्रशिक्षण		२	२	२	२	२	५	
७	ECED सँग सम्बन्धीत बिभिन्न हरूको नयाँ मापदण्डका आधारमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्न प्रशिक्षक प्रशिक्षण		२	२	२	२	२	५	
८	विद्यालयमा आधारित अनुगमन र सहयोग प्रणाली अन्तर्गत प्र.अ.हरुका लागि		५	५	५	५	५	२५	

Teachers, Mentors सम्बन्धी ३ दिने								
जम्मा बजेट (लाखमा)								

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

सबै बालबालिकाका लागि विभेदरहित वातावरणमा क्षेत्रीय, धार्मिक, भाषिक, जातीय, लैङ्गिक, अपाङ्गता भएका, आर्थिक रुपमा विपन्न लगायतका भिन्नतालाई सम्मान गर्दै आफ्नो समुदायमा शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्ने शैक्षिक प्रक्रियालाई समावेशी शिक्षा भनिन्छ। बालबालिकाका सिकाइ आवश्यकता र क्षमता फरक-फरक हुनु प्राकृतिक यथार्थ हो। फरकपनलाई स्वभाविक रुपमा स्वीकार गर्नु सबैका लागि अनुकूल हुने सिकाइ पद्धति विकास गर्नु र सबै बालबालिकालाई सम्मानपूर्वक सिकाइको व्यवस्थापन गर्नु, समावेशी शिक्षाको अनिवार्य आवश्यकता हो। समावेशी शिक्षामा बालबालिकालाई उनीहरूको आवश्यकता र चाहना अनुसारको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गरी सहजतापूर्वक जीवनयापन गर्ने अवस्थाको सिर्जना गर्ने ध्येय राखिएको हुन्छ। शिक्षाको माध्यमबाट उनीहरूलाई राज्यको मूल प्रवाहमा समाहित गर्ने प्रयत्न गरिन्छ। बालबालिकालाई उनीहरूको क्षमता र चाहना अनुसारको शिक्षा प्रदान गर्ने प्रयास हुन्छ। सिकाइलाई सार्थक बनाउन समय सापेक्ष शिक्षण विधि र शैक्षणिक सामग्री प्रयोग गरिन्छ। उनीहरूलाई आत्मनिर्भर, स्वाबलम्बी, विवेकशील बनाउनु र देश तथा समाजप्रति अपनत्व महसुस गराउनु समावेशी शिक्षाको उद्देश्य हो। यसले सबै बालबालिकाहरू सिक्न सक्छन् भन्ने मान्यतालाई आत्मसाथ गर्दछ।

नेपाल सामाजिक, सांस्कृतिक रुपमा विविधता भएको मुलुक हो। यहाँ विभिन्न भाषिक र सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरूको बसोबास छ। नेपाली समाजको यो विविधतालाई एकातिर पहिचान तथा समस्याका रुपमा लिने गरिन्छ भने अर्कोतिर ऐतिहासिक रुपमा यही भिन्नताका आधारमा सामाजिक विभेद र बञ्चितकरणमा परेका समुदायहरू पनि छन्। उदहारणका लागि दलित तथा सीमान्तकृत समुदाय, नेपाली बाहेक अन्य मातृभाषी समुदाय, अल्पसङ्ख्यक सांस्कृतिक समुदायहरू ऐतिहासिक रुपमा सामाजिक, आर्थिक तथा शैक्षिक बञ्चितकरणमा पर्न गई अहिलेसम्म पनि यस्तो बञ्चितकरणको असर कुनै न कुनै रुपमा देखिने गरेको छ। भौगोलिक क्षेत्रगत आर्थिक स्तरगत तथा लैङ्गिक भिन्नताको प्रभाव पनि शैक्षिक पहुँच, सहभागिता र नतिजामा परिरहेको देखिन्छ। त्यसै गरी विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूमा शिक्षाको पहुँच पुर्याई सहभागी बनाउन थप प्रयास आवश्यक छ।

विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँच पुर्याई अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्ने र सिकाइ सुनिश्चित गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु पर्दछ। यस्ता बाधाहरूमा समुदाय तथा परिवेश अनुसार भिन्नता हुन सक्ने कुरालाई पनि ध्यान दिनु पर्दछ। कुनै बाधाहरू भौतिक तथा स्रोत सामग्रीसँग सम्बन्धीत हुन सक्दछन् भन्ने कुनै सांस्कृतिक, सामाजिक, मनोवैज्ञानिक हुन सक्दछन्। कतिपय बाधाहरू संरचनागत पनि सक्दछन्।

४.३.१. वर्तमान अवस्था:

नेपालको शिक्षामा बालिका तथा महिलाहरू र अपाङ्गता भएकाहरूका लागि केही विशेष प्रबन्ध स्वरूप वि.सं. २००४ सालमा छात्राहरूका लागि छुट्टै विद्यालय पद्मकन्या विद्याश्रमको स्थापना र वि.सं. २०२१ मा लेबोरेटरी स्कूलमा दृष्टिविहीन बालबालिकाका लागि एकीकृत विद्यालय शिक्षा प्रारम्भ भई हालसम्म सञ्चालित छ। त्यसैगरी वि.सं. २०२५ सालदेखि खगेन्द्रबहादुर बस्नेतको अगुवाईमा सुरु भएको नेपाल अपाङ्ग अन्धा सङ्घ नवजीवन गृहले २०२६ सालदेखि अपाङ्ग पुरुषहरूको लागि आवसीय व्यवस्था सुरु गरेकोमा २०३१ सालदेखि महिलाहरूका लागि पनि आवासीय प्रबन्धको सुरुवात भएको थियो। अपाङ्गता भएको व्यक्तिको स्याहार तथा शिक्षाको प्रबन्धसहित यो नेपाल अपाङ्ग अन्धा सङ्घ नवजीवन गृह केही पछि खगेन्द्र नवजीवन केन्द्रको रुपमा स्थापित भई हाल काठमाडौँको जोरपाटीमा सञ्चालन भईरहेको छ। शिक्षा नियमावली २०२८ अनुरूप २०३० सालमा विशेष शिक्षा परिषद

गठन भई अपाङ्गता भएकाहरूको शिक्षाको लागि सरकारबाट औपचारिक संस्थागत थालनी भएको पाइन्छ । बालबालिका तथा महिला शिक्षामा वि. सं. २०५० को दशकदेखि केही प्रोत्साहनमूलक कार्य प्रारम्भ भए पनि अपाङ्गता लगायत आर्थिक, सामाजिक, भाषिक, लैङ्गिक तथा भौगोलिक कारणले वञ्चितीकरणमा परेको बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिताको लागि वि.सं. २०५० को दशकदेखि केही योजनाबद्ध प्रयास सुरु भएको थियो ।

नेपालको संविधानको प्रस्तावनाले नेपाललाई समावेशी बनाउने अठोट गरेको छ। संविधानले आधारभूत तहको शिक्षालाई नागरिकको मौलिक हकको रूपमा लिदै आधाभूत तहको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क हुने र अपाङ्गता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकले कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने हक हुने व्यवस्था गरिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले पनि शिक्षामा समता र समावेशिता अभिवृद्धिका लागि विभिन्न नीतिहरू तय गरेको छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन, २०७४ र अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा नियमावली २०७७ ले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा आर्थिक सामाजिक रूपले पछाडि परेका समुदायलाई छात्रवृत्ति तथा नेपाल सरकारले तोकिएका बमोजिमका शैक्षिक संस्थाद्वारा निशुल्क रूपमा विद्यालय शिक्षा, उच्च शिक्षा र प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा उपलब्ध गराउने प्रावधान राखेको छ । विद्यालय शिक्षामा समता र समावेशीकरणका लागि सूचक सहितको एकीकृत समता र नीति २०७१ कार्यान्वयनबाट वञ्चितीकरणमा परेका बालबालिकाहरूलाई थप सहयोग सहितको शैक्षिक अवसरको व्यवस्था गरिएको छ । अपाङ्गता भएका बालबालिका, छात्रा, तथा दलित समुदायका बालबालिकाहरूलाई छात्रवृत्ति र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा प्राथमिकता एवम् आरक्षण कोटाको व्यवस्थाले यस समूहका बालिकबालिकामा शिक्षामा पहुँच र सहभागिता बढेको तथ्याङ्कले देखाएको छ। तापनि पहुँचमा सुधारको लागि सहभागिता र गुणस्तर सुधारमा अझै थुप्रै कार्यहरू गर्नुपर्ने देखिएको छ । यसै सम्बन्धमा दिगो विकासको लक्ष्य ४ ले समावेशिता, समतालाई विशेष जोड दिए अनुसार नेपालले राष्ट्रिय कार्य योजना तयार गरेको छ ।

विद्यालय शिक्षामा सबैको समतामूलक र समावेशी पहुँचका लागि उल्लिखित नीतिगत व्यवस्थाका साथै विभिन्न कार्यक्रमहरू पनि सञ्चालित छ । उदाहरणका लागि दिवा खाजा, पाठ्यपुस्तक सहित निःशुल्क शिक्षा, अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू, छात्रा तथा बालबालिकाहरूलाई लक्षित गरी आवसीय तथा गैर आवसीय छात्रवृत्तिले समतामूलक र समावेशी पहुँचका लागि योगदान गरेका छन्। यसै गरी समता तथा समावेशिताका लागि आधारभूत तहमा मातृभाषा तथा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइने नीति, विद्यालय तहमा महिला शिक्षकको नीतिको समावेशी व्यवस्था, विद्यालय नर्सको प्रारम्भ, पाठ्यक्रममा लैङ्गिक लगायत सांस्कृतिक धार्मिक जातीय संवेदनशिलतालाई विचार गरी विविधताको सम्मान गर्ने प्रयास गरिएको छ।

समग्रमा यस पालिका भित्र शैक्षिक समता र समावेशीकरणका लागि भएका असल अभ्यासहरूमा विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति, दलित छात्रवृत्ति, अपाङ्ग छात्रवृत्ति र दिवाखाजा व्यवस्थापन रहेका छन् ।

अवसर तथा चुनौती

१. लक्षित समूह महिला, दलित, कठिन भौगोलिक अवस्थामा रहका, जोखिममा परेका, आर्थिक रूपले विपन्न, द्वन्द्व प्रभावित र सामाजिक तथा आर्थिक कारणले वञ्चितीमा परेका व्यक्तिहरूको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याउने ,
२. सबै किसिमका अपाङ्गता भएकाहरूका लागि शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने ,
३. पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालगायत समस्त शैक्षिक प्रणालीमा विविधता, समता तथा समावेशिता अभिवृद्धि गर्ने ,
४. विद्यालयमा बालमैत्री , अपाङ्ग मैत्री, लैंगिक मैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने ।

४.३.२ उद्देश्यः

१. लक्षित वर्गको शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्नु ,

२. विद्यालयमा विभेदरहित वातावरणको सुनिश्चितता गर्नु,
३. विद्यालयका शैक्षिक गतिविधिहरूमा समता तथा समावेशिताको सुनिश्चितता गर्नु,
४. विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चित भएका व्यक्तिहरूलाई शिक्षाको मूल धारमा ल्याउनु।

४.३.३ रणनीति

१. घरधुरी सर्वेक्षण गरी बालबालिकाको अवस्था र आवश्यकता अनुसार शिक्षामा पहुँच र सहभागिताको प्रबन्ध मिलाइने छ,
२. विद्यालयमा लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री शैक्षिक वातावरण निर्माण गरी विशेष लक्षित समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षा उपलब्ध गराइने छ,
३. आवश्यकतामा आधारित वैकल्पिक शिक्षाद्वारा सम्पूर्ण बालबालिकाहरूको गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गरिने छ,
४. विद्यालयमा दिवा खाजासहित स्वास्थ्य, पोषण, सरसफाई र किशोरीहरू लक्षित महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी सेवायुक्त शिक्षा प्रदान गरिने छ,
५. आवश्यकतानुसार लक्षित वर्गलाई पोशाक, स्टेशनरी तथा सिकाइ सामग्रीका लागि छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइने छ,
६. विद्यालयद्वारा अभिभावकलाई शैक्षिक समता र समावेशीकरण सम्बन्धी सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिने छ,
७. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चितताका लागि समुदाय, सामुदायिक अध्ययन केन्द्र, गैरसरकारी संस्था, निजी क्षेत्र आदिलाई सक्रिय गराइने छ,
८. विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चित भएका लक्षित समुदायका व्यक्तिहरूलाई शिक्षाको मूल धारमा ल्याउन प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

४.३.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित भएको हुनेछ,
२. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको शिक्षाको गुणस्तर सुधार भएको हुनेछ,
३. विद्यालयमा विभेदरहित, अपाङ्ग मैत्री, लैङ्गिक मैत्री तथा बालमैत्री वातावरण सिर्जना भएको हुनेछ,
४. विद्यालय शिक्षाबाट वञ्चित भएका व्यक्तिहरूलाई शिक्षाको मूल धारमा समाहित भएका हुनेछन।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष २०८१/८२	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६ /८७
१	अपाङ्गता भएका बालबालिकाको शिक्षा सहभागिता प्रतिशत	२०	४०	६०	७०	८०	९०
२	समावेशी शिक्षासम्बन्धी शिक्षक प्रशिक्षण प्राप्त गर्ने शिक्षक प्रतिशत	१०	३०	५०	७०	९०	१००

३	समावेशी विद्यालय प्रतिशत	कम्तीमा ८० प्रतिशत पुऱ्याउने					
४	विद्यार्थीहरुको स्वास्थ्य जाँच	शैक्षिक सत्रको सुरुमा वर्षमा एक पटक					
५	विशेष विद्यालयको स्थापना	०	१	१	१	१	१

४.३.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु. लाखमा)

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु लाखमा					बाँकी ५ वर्षको बजेट	श्रोत	
		कूल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५			२०८६
१	ECD देखि आधारभूत तहसम्मका बिद्यार्थीहरुको अपाङ्गतासम्बन्धी स्वास्थ्य जाँच र परीक्षण		२	२	२	२	२	१०	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र सहयोगी गै.स.स. हरू
२	बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि विशेष शिक्षा प्रदान गर्न विशेष विद्यालयको स्थापना			५	५	५	५	२०	
३	श्रवण/बहिरा, बोलाइ कठिनाई भएका र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाकालाई विशेष शिक्षा			३	३	३	३	१२	
४	विशेष शिक्षा परिषदबाट सहयोग प्राप्त भई सञ्चालित शेष विद्यालयहरुमा शिक्षण सिकाइ सामग्री वितरण			२	२	२	२	८	
५	विशेष शिक्षा अन्तरगतका स्रोत कक्षाहरु सन्चञ्चालन र व्यवस्थापन			१	१	१	१	४	
६	श्रवण/बहिरा र बौद्धिक अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि साथै अन्य प्रकारका अपाङ्गता भएका बालबालिकाका लागि शिक्षण सिकाइ सामग्री, ब्रेल			१	१	१	१	४	

	किताब, श्रवण सामग्री र थप सामग्रीहरू बितरण							
७	पालिकाहरूकालाई विशेष शिक्षाबाट अन्तरगतका छात्रवास सुबिधा, छात्रवृत्ति र तथ्याङ्क प्रमाणीकरण			२	२	२	२	८
	जम्मा बजेट (लाखमा)							

४.४ विद्यालय दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

बालबालिकाको विकास तथा उमेरगत सिकाइसँग उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको राम्रो अवस्थाले बालबालिकालाई सिकाइमा सक्रिय सहभागिता बढाई उपलब्धि सुधार गर्न प्रोत्साहित गर्दछ। बालबालिकाहरूको राम्रो स्वास्थ्यका लागि सरसफाई तथा स्वच्छताको अभ्यास र प्रारम्भिक स्वास्थ्य जाँच तथा स्वास्थ्य सेवाहरू प्राप्ति र यस्ता आधारभूत स्वास्थ्य सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी सेवा तथा अभ्यास विद्यालयमा प्रदान गर्दा सेवाप्रवाहलाई तुलनात्मक रूपमा सहज प्रभावकारिता मितव्ययिता बनाउन सहयोग पर्दछ।

विद्यालय खाजा कार्यक्रम नेपालको संविधानको मुलभूत सिद्धान्तमा खाद्य सम्प्रभूतालाई मौलिक हकको रूपमा स्वीकारेको सन्दर्भमा नेपालको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति-२०७६ तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति-२०७६ एवम् बालबालिका सम्बन्धी अन्य कानुनले बालबालिकाको स्वास्थ्य पोषण तथा खाद्य सम्प्रभूता सम्बन्धी अधिकार स्थापित गरेको छ।

स्वास्थ्य पोषण तथा दिवाखाजा सेवा सम्बन्धी केही रणनीति तथा क्रियाकलाप योजना बालविकास तथा शिक्षा, आधाभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षा खण्डमा पनि समावेश गरिए पनि उल्लेखित उपक्षेत्रसँग अन्तरसम्बन्धीत विषयका रूपमा विद्यार्थीको विकास र सिकाइलाई सहयोग पुग्ने विद्यार्थी सहायता प्रणालीमध्ये एक महत्पूर्ण प्रणाली विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य तथा विद्यालय दिवा खाजा सहित पोषण सम्बन्धी योजनाको समग्र विषय यस खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ। यस खण्डमा विद्यालय दिवा खाजाको वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी चुनौतीहरू पहिचान गरिएका छन् भने चुनौतीहरूको सामना गर्नका लागि आवश्यक रणनीति उद्देश्य, नतिजा तथा मुख्य क्रियाकलापहरू समावेश गरिएको छ।

४.४.१ वर्तमान अवस्था

नेपालमा विभिन्न समयमा विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण र खानेपानी सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी केही कार्यक्रम तथा निर्धारित कक्षा तथा क्षेत्रका विद्यार्थीका लागि दिवा खाजा कार्यक्रमको वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा सबैका लागि शिक्षाको डकार बैठक सन् २००० ले सिफारिस गरेको ढाँचालाई मुख्य गरी चारवटा अङ्गहरू समावेश गरेको छ।

१. विद्यालय स्वास्थ्यसम्बन्धी नीतिहरू तय गर्नु,
२. सुरक्षित पानी तथा सरसफाइसहित सुरक्षित विद्यालय वातावरण सिर्जना गर्नु,
३. सिपमा आधारित स्वास्थ्य शिक्षकको प्रबन्ध गर्नु,
४. विद्यालयमा आधारित स्वास्थ्य तथा पोषण सेवा प्रदान गर्नु।

उल्लेखित बुँदाहरूलाई आधार मानी यस नगरपालिकाको वर्तमान अवस्थालाई विश्लेषण गरी दिवाखाजा स्वास्थ्य तथा पोषण सरसफाइ तथा स्वच्छताको अलग अलग समीक्षा गरी तिनीहरूको अन्तर सम्बन्ध उल्लेख गरी योजना तयार गरिएको छ।

दिवा खाजा

नेपालमा सन् १९७४ देखि छानिएका जिल्लाहरूका छानिएका विद्यालयहरूमा विश्व खाद्यकार्यक्रमको अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम प्रारम्भ भएकोमा विभिन्न चरण र मात्रामा हाल सञ्चालन गरी कर्णाली र सुदूरपश्चिम प्रदेशका ३ जिल्लाहरू बैतडी,

बाजुरा र दार्चुला जिल्लामा खाद्यान्न अनुदानमा दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालित छन् भने सन् २००८ देखि छानिएका प्राथमिक विद्यालय तथा समुदायमा प्रारम्भ गरिएको सरकारको नगद अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रमलाई विस्तार गरी आ.व. २०७८/२०७९ मा सामुदायिक पूर्वप्राथमिक देखि आधारभूत तहको कक्षा ६ सम्मका सबै विद्यार्थीहरूलाई दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएकोमा आ. व. २०८१/८२ देखि कक्षा ८ सम्म अध्ययनरत सबै विद्यार्थीहरूका लागि उक्त कार्यक्रम लागु गरिएको छ ।

नेपाल सरकारले प्रारम्भिक बालविकास देखि कक्षा ५ सम्मका सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत सबै बालबालिकाका लागि दिवा खाजाको प्रबन्धका लागि बजेट व्यवस्था गर्नु महत्वपूर्ण उपलब्धि रहेको छ । विद्यालय दिवा खाजाले विद्यार्थीमा नियमितता भई सिकाइ स्तरमा समेत प्रगति हुने अवस्था देखिएको हुनाले यस कार्यक्रमलाई महत्वका साथ निरन्तरता दिनु आवश्यक देखिएको छ । यस कार्यक्रमलाई विद्यार्थीको समग्र पोषणका अवस्थाको सुदृढीकरण गरी एकीकृत तथा सम्बन्धीत गर्नुपर्ने छ ।

विद्यालय स्वास्थ्य र पोषण

विद्यार्थीको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाले संज्ञानात्मक क्षमता, शैक्षिक उपलब्धि, गुणस्तरीय जीवनयापन तथा समाजका लागि विभिन्न पक्षमा योगदान गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पार्ने भएकाले स्वास्थ्य तथा पोषणको महत्वपूर्ण स्थान रहनेछ । नेपाल सरकार जनसङ्ख्या मन्त्रालयले तयार पारेको राष्ट्रिय पोषण रणनीतिमा १३ वटा स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी रणनीतिहरू तय गरेकोमा त्यसमध्ये एउटा रणनीति विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषणसँग सम्बन्धीत थियो । यसले विद्यालयका बालबालिकाहरूको कुपोषण घटाउने र विद्यार्थीहरूको विद्यालय भर्ना र दैनिक उपस्थितिमा सुधार गर्ने लक्ष्य थियो ।

दिवाखाजा लगायतका बाल स्वास्थ्य तथा पोषणलाई नेपालका विभिन्न कानून तथा नीतिहरूमा समावेश गरिएको छ । यस क्रममा नेपालको पन्ध्रौं योजनाले एक विद्यालय एक स्वास्थ्य कार्यकर्ताको व्यवस्था गरिने उल्लेख छ भने कतिपय प्रदेशहरूले यो कार्यक्रम स्थानीय कार्यविधि बनाएर क्रमशः लागु गर्न थालिसकेको छ । यस योजनाले बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणमा तथा स्वच्छता खाद्यसम्पन्नतालाई नीतिगत प्राथमिकता दिए पनि कसरी विद्यालयहरूसँग जोड्ने भन्ने रणनीतिहरूले स्पष्ट पारेको देखिदैन । राष्ट्रिय योजना आयोगको संयोजकत्वमा तयार गरिएको बहुक्षेत्रीय पोषण योजना दोस्रो सन् २०१८ (२०२२ ले विभिन्न क्षेत्रबीचका कार्यक्रम एकीकृत गर्ने, यस सम्बन्धी नीति तथा रणनीति निर्माण र कार्यक्रममा समन्वय संयन्त्र बनाए पनि एकातिर क्षेत्रगत उत्तरदायित्वमा रहने हुनाले समन्वयात्मक कार्य प्रभावकारी हुन सकेको देखिदैन भने विद्यालयसँग यस बहुक्षेत्रीय पोषण योजनाको भरपर्दो सम्बन्ध स्थापित हुनसकेको छैन । यसले पोषणमा बढी महत्व दिने हुँदा बालबालिकाको स्वास्थ्य पोषण, दिवाखाजा र सरसफाई एवम् स्वच्छतालाई अन्तरसम्बन्धीत तथा आवश्यकताका आधारमा एकीकृत गर्न प्रयास हुने देखिदैन । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणमा सुधार गरी सिकाइमा सुधार गर्नका लागि जुका नियन्त्रण, सूक्ष्म पोषक तत्व तथा दृष्टि, स्वास्थ्य तथा पोषण शिक्षा प्राप्त गरी विद्यालयका सबै विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार गर्ने उद्देश्य राखी विभिन्न रणनीतिहरू प्रस्ताव गरिएका थिए। यी उद्देश्य प्राप्तिका लागि सञ्चालन गरिने हुँदा कार्यक्रमको नतिजामा एकरूपता देखिएको छैन विशेषतः विद्यालय र स्थानीय सरकार एवम् स्वास्थ्य संस्थाको सक्रियता स्वेच्छिक सहकार्यमा यी कार्यक्रमको प्रभावकारिता निर्भर भएको देखिन्छ ।

सरसफाई र स्वच्छता

विद्यालयमा हुने सरसफाई र स्वच्छताको अभ्यास तथा शिक्षाले बालबालिकाको स्वास्थ्यमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने स्पष्ट देखिन्छ । यसले बालबालिकाको भावी जीवनका लागि सरसफाई तथा स्वच्छताको अभ्यासमा सहयोग गर्नका लागि साथै परिवार तथा समुदायमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । बालबालिकाको स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाईमा पहुँच हुनु उनीहरूको संविधान प्रदत्त हक पनि हो भने दिगो विकास लक्ष्य नं. ४ र ६ अन्तर्गत सबै विद्यालयहरूमा सुरक्षित तवरले व्यवस्थित खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छताको प्रावधान हुनु पर्ने गरी सूचकाङ्कहरू पनि तोकिएका छन । तत्कालीन शिक्षा विभागले २०७४ मा तयार गरी २०७६ मा परिमार्जन गरिएको विद्यालयहरूमा शुद्ध खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यविधि २०७४ ले उल्लेख गरे अनुसार सबै विद्यालयहरूमा हुनुपर्ने माथि उल्लेख गरिएका सुविधाहरू साथमा छात्राछात्रका सङ्ख्याको आधारमा अलगअलग शौचालय,

हरियाली स्वच्छता वातावरणका साथमा अपाङ्गता तथा फरक क्षमताका सबै बालबालिकाहरूलाई सहज हुने गरी व्यवस्थापन हुनु पर्ने, विद्यालयमा महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन शिक्षाको प्रबन्ध पनि अनिवार्य हुनुपर्ने छ । स्वच्छता लगायतका माथि उल्लेखित सुविधाहरूमा गुणस्तरीयता, दिगोपना, विद्यालयहरूमा व्यवस्थापन भएका र भविष्यमा व्यवस्थापन गरिने सबै कार्य विधि २०७४ को पुनरावलोकन गरी तदनुकूलको संस्थागत व्यवस्था आवश्यक देखिन्छ । सबै तहका विद्यालयहरूमा छात्र र छात्राका लागि अलग-अलग शौचालय निर्माण गर्ने कार्य विगत केही वर्षदेखि लागु भएको हो र हाल प्रायः सबै विद्यालयमा यो सुविधा उपलब्ध छ । तर पनि विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा धेरै विद्यालयमा केही समस्या देखिएको छ भने अधिकांस विद्यालयमा अझै अपाङ्ग मैत्री भएका छैनन् । विद्यालयमा महिनावारीको समयमा सुरक्षित तथा सहज रूपमा स्यानिटेरी प्याडको वितरण तथा परिवर्तन गर्ने अलगअलग कोठाहरू छैनन् भने धेरै विद्यालयहरूमा महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी शिक्षा तथा परामर्श दिने गरिएको छैन । सबै विद्यालयहरूमा यस पालिकाभित्र वातावरणीय सरसफाई, हरियाली वातावरण स्वच्छताको सुविधा प्रदान गर्न सकिएको छैन । केही विद्यालयमा खाजाघरको अभाव देखिएको छ । विपद व्यवस्थापन सम्बन्धीत केही कार्य गरिए पनि महामारी तथा स्वास्थ्य सङ्कट बारे थप कार्य प्रभावकारी रूपमा गरिनु पर्ने छ ।

समग्रमा यस नगरपालिका अन्तर्गत विद्यालय दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रमको सन्दर्भमा भएका असल अभ्यासहरूमा पालिकाले विद्यालयहरूमा भान्सा निर्माण गर्नु, भान्सेको व्यवस्थापन गर्नु, छात्राहरूलाई निःशुल्क स्यानेटरी प्याड वितरण गर्नु, जुकाको औषधी र आइरन चक्की वितरण गर्नु, सरसफाई र पोषणसम्बन्धी जनचेतना फैलाउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आदि रहेका छन् ।

अवसर तथ चुनौती

१. दिवाखाजा, स्वास्थ्य तथा पोषण र सरसफाई स्वच्छताका लागि आवश्यक प्रबन्ध सुनिश्चित गर्ने,
२. विद्यालय दिवा खाजाका लागि स्थानीय उत्पादनमा आधारित स्वच्छ तथा गुणस्तरीय खानाको व्यवस्थापन गर्ने,
३. दिवा खाजा कार्यक्रमको प्रभावकारी अनुगमन र मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास गर्ने,
४. विद्यालय खाजा, स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाई स्वच्छतासम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने,
५. कक्षा १० सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवाखाजाको व्यवस्था गर्ने ।

४.४.२ उद्देश्य

१. विद्यालयका बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ पोषणयुक्त आहारको सुनिश्चितता गर्नु,
२. विद्यालयका बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाई सम्बन्धी सकारात्मक व्यवहारको विकास गर्नु ।

४.४.३ रणनीति:

- योजनाका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्न रणनीतिहरू अवलम्बन हुनेछन्,
१. विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक मापदण्ड र कार्यविधि तयार गरी लागु गरिनेछ,
 २. बालबालिकाका लागि विद्यालयमै स्वच्छ तथा पोषिलो खाजा तयारीको लागि भान्साघर, खाजा खानेकोठा, बालमैत्री खानेपानी धारा लगायतका सुविधा विस्तार गरिने छ,
 ३. छात्राका लागि स्यानेटरी प्याड परिवर्तन गर्ने कोठाको व्यवस्था सहितका शौचालय व्यवस्थापन गरिने छ,
 ४. विद्यालयहरूमा प्राथमिक उपचारसम्बन्धी बाक्स, फोलिक एसिड, आइरन, जुकाको औषधि, स्यानिटेरी प्याड जस्तासामग्री स्थानीय स्वास्थ्य कार्यालयको समन्वयमा नियमित वितरणलाई प्रभावकारी बनाइनेछ,

५. विद्यालयमा खाद्य सुरक्षा सरसफाई तथा स्वच्छता, किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छता र पोषणसम्बन्धी कार्य योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ,
६. दिवाखाजाको लागि स्थानीय कृषि उत्पादनलाई प्राथमिकता दिइने छ,
७. दिवा खाजा कार्यक्रममा स्थानीय अभिभावकको सहभागिता अभिवृद्धि गरी विद्यालय खाजा व्यवस्थापन समितिलाई थप उत्तरदायी बनाइने छ,
८. दिवाखाजालगायतका स्वास्थ्य पोषण तथा सरसफाई र स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रमको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिने छ,
९. कक्षा १० सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवाखाजाको व्यवस्था गरिने छ ।

४.४.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

सबै विद्यालयमा सबै विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार, मनोसामाजिक कुशलतामा अभिवृद्धि तथा सिकाइमा गुणस्तरीय, सुरक्षित तथा अपाङ्गमैत्री एवं मनोरञ्जनात्मक सिकाइ वातावरणमा सर्वसुलभता, पहुँच टिकाउ तथा स्थायित्व सहित समान सहभागिता हुने ।

मुख्य उपलब्धि तथा नतिजाहरू

१. विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण रणनीति २०७६ को प्रभावकारी कार्यान्वयन हुने,
२. स्थानीय उत्पादनमा आधारित स्वच्छ दिवा खाजा पूर्ण रूपमा लागु हुनेछ,
३. विद्यालय स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न संस्थागत प्रबन्ध हुनेछ,
४. कक्षा १० सम्म अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि दिवाखाजाको व्यवस्था भएको हुनेछ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष	२०८२/ ८३	२०८३/ ८४	२०८४/ ८५	२०८५/ ८६	२०८६/८ ७
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका प्रतिशत	१००					
२	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका प्रतिशत	१००					
३	दिवा खाजा प्राप्त गर्ने कक्षा	१००					

४	वार्षिक रूपमा विद्यार्थीको नियमित स्वास्थ्य परिक्षण गर्ने विद्यालयको सङ्ख्या	१००						
५	स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेका विद्यालय सङ्ख्या	१००						
६	नर्सिङ्ग सेवा तथा सुविधा पुगेका विद्यालय सङ्ख्या			१	२	३		
७	स्यानिटरी प्याड प्राप्त गर्ने विद्यार्थी प्रतिशत	१००						

४.४.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्रस	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट					बाँकी ५ वर्षको बजेट	कैफियत	
		कूल बजेट	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५			२०८६
१	विद्यालय पोषण कार्यक्रम		२	२	२	२	२	१०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार र गै.स.सं. हरू
२	विद्यालय स्वच्छता तथा सरसफाई		४	४	४	४	४	२०	
३	महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन		२	२	२	२	२	१०	
४	नियमित स्वास्थ्य परीक्षण, प्राथमिक उपचार किट र अभिमुखीकरण		२	२	२	२	२	१०	
	जम्मा बजेट (लाखमा)		१०	१०	१०	१०	१०	५०	

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपद न्यूनीकरण तथा उत्थानशीलता

महामारी, प्राकृतिक प्रकोप, युद्ध वा द्वन्दको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा (Education in Emergency and Crisis Situation) को रूपमा लिने गरिन्छ । यसको मूल उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न सङ्कटकालीन

अवस्थामा बालबालिका लगायत शिक्षासँग सम्बद्ध व्यक्ति, परिवार तथा समुदायको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित सङ्कटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाध रूपमा क्रियाशील हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो। यस अवधारणा अन्तर्गत सम्भावित जोखिमको पूर्व तयारी [Preparedness] आपतकालीन अवस्थामा क्षति कम हुने गरी तत्कालको व्यवस्थापन गर्ने [response] र आपतकाल पश्चात क्षतिको आपूरण (recovery) गर्ने कार्यढाँचा समेटिएको हुनु पर्दछ।

आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारणा बाल अधिकारको रूपमा स्वीकार गरिए पछि यसलाई थप प्रभावकारी बनाउने कार्य प्रारम्भ भएको हो। अधिकारका क्षेत्रमा भएका अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय तथा स्थानीय कानूनहरू, विश्वव्यापी घोषणाहरू, अन्तर्राष्ट्रिय एवम् राष्ट्रिय घोषणा तथा प्रतिबद्धताहरूबाट परिलक्षित यस अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न विभिन्न स्थानीय सरकारहरू आ-आफ्नो नीति, कानून तथा योजनाहरूमा आपतकालीन अवस्थामा शिक्षालाई समावेश गर्ने गरेका छन्। यस नगरपालिकामा पनि प्रकोप व्यवस्थापन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिकाको अधिकारलाई कुण्ठित हुन नदिने गरी नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्थाका अतिरिक्त आवधिक योजना, शिक्षा क्षेत्रको दीर्घकालीन योजना र बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरिएको छ। विशेषतः द्वन्दको परिवेशमा शिक्षा क्षेत्रमा परेको प्रभाव, भूकम्प तथा विभिन्न समय र स्थानमा घटेका प्राकृतिक प्रकोपका घटनाहरूका साथै कोभिड- १९ लगायतका महामारीहरूका प्रभावका कारण बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा पुगेको अवरोधबाट पाठ सिकी यस शिक्षा योजना (२०७९-२०८८) मा आगामी १० वर्षका लागि नीति तथा कार्यक्रम प्राथमिकता र कार्यान्वयन ढाँचा समावेश गरिएको छ।

शिक्षा योजनाले आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण अवस्थामा प्रकोप जोखिमन्यूनीकरण र व्यवस्थापन, महामारी, द्वन्द, विस्थापन तथा बसाइसराई जस्ता पक्षलाई समेट्नु पर्दछ। प्रकोप जोखिमन्यूनीकरण व्यवस्थापन अन्तर्गत भूकम्प, बाढीपहिरो, हावाहुरी,असिना, आगलागी, चट्याङ, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, खडेरी, दुर्घटना, अति चिसो वातावरण आदि प्रकोपहरूको बारेमा पूर्वसावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूका बारेमा जानकारी तथा सिप विकास, र प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई बचाउन आवश्यक तयारी पर्दछन्। त्यसै गरी महामारी अन्तर्गत झाडापखाला, हैजा, भाइरल ज्वरो, टाइफाइड, बर्डफ्लू, एनफ्लूएन्जा, क्षयरोग, कुष्ठरोग, ठेउला, स्वाइन फ्लू कोभिड लगायतका सरुवा रोग तथा महामारीहरूबाट बच्न पूर्वसावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी र महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयारी पर्दछन्।

४.५.१. वर्तमान अवस्था

हाल कार्यान्वयनमा रहेको विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले विपद जोखिमन्यूनीकरण र प्रतिकार्यलाई अन्तरसम्बन्धीत विषयको रूपमा विशेष प्राथमिकता दिँदै मुख्यतः सुरक्षित पुनर्निर्माण तथा भूकम्प प्रभावित विद्यालयको मर्मतसम्भार, सुरक्षित निर्माण तथा प्रवलीकरणमा केन्द्रित रहने उल्लेख गरेको हुँदा यस नगरपालिकाको शिक्षा नीतिले सुरक्षित सिकाइ वातावरणका लागि भौतिक तथा मानवीय व्यवस्थापन एवम् कार्यान्वयनका मापदण्ड तयार गर्ने, सरोकारवालाहरूलाई विपद व्यवस्थापनसम्बन्धी सैद्धान्तिक एवम् व्यावहारिक ज्ञान दिई विपदको पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, न्यूनीकरण र पुनर्लाभ सम्बन्धी कार्यक्रमलाई विद्यालय तथा शिक्षालयको वार्षिक कार्यतालिकामा राख्ने, विद्यालयमा हुन सक्ने हेपाइ, हिंसा, असुरक्षा, भय, त्रास, गाली बेइज्जती, विभेद लगायतका गैरसंरचनात्मक विपद तथा जोखिमहरूको न्यूनीकरणका लागि विद्यार्थी, शिक्षक र समुदायका सदस्यहरूको सहकार्यमा कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै विद्यालयहरूलाई बालमैत्री, छात्रामैत्री, अपाङ्गतामैत्री तथा सुरक्षित, हिंसारहित र भयरहित सिकाइ केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने कार्य तय गरेको छ।

कोभिड १९ ले शिक्षा क्षेत्रमा पारेको नकारात्मक प्रभावलाई सम्बोधन गर्न विभिन्न कार्यहरू विगत वर्षदेखि नै सञ्चालन गरिँदै आएका छन्। यस महामारीबाट शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित राख्न यस नगरपालिकाले विशेषतः शिक्षण सिकाइमा पारेको असरलाई

कम गर्न र वैकल्पिक माध्यमबाट बालबालिकाले सिक्न पाउने अवसरलाई निरन्तरता दिन केही नीतिगत र कार्यक्रमिक प्रयासहरू गर्दै आएको छ ।

आपतकालीन अवस्थाहरूले आगामी दिनहरूका लागि शिक्षाको संरचना, भौतिक पूर्वाधार, सिकाइ वातावरण, सिकाइका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधन, आपतकालीन अवस्थामा सिकाइ निरन्तरताका लागि आवश्यक हुने व्यवस्थापकीय तथा पेसागत क्षमता र आपतकालीन अवस्थाको तयारी, प्रतिकार्य र पुनरुत्थानको भरपर्दो प्रणाली विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको देखिन्छ ।

समग्रमा विपदको अवस्थामा पनि विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिन यस नगरपालिकाले भर्चुअल कक्षाको व्यवस्था गर्नु, विद्यार्थीलाई मनोवैज्ञानिक परामर्श सेवा प्रदान गर्नु, जनचेतना फैलाउनु, आदि रहेका छन् ।

अवसर तथा चुनौतिहरू:

१. विपदको अवस्थामा पनि विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिनु,
२. अकल्पनीय घटनालाई योजनामा समेट्ने तथा स्रोत व्यवस्थापन गर्ने,
३. सङ्कटहरूको वर्गीकरण गरी उक्त समयमा सिकाइ निरन्तरताको योजना बनाउने,
४. विपदको समयमा निर्वाद रूपमा भर्चुअल कक्षा सञ्चालन गर्नु,
५. विद्यार्थीलाई मनोवैज्ञानिक परामर्श प्रदान गरी उनीहरूलाई स्वेच्छिक रूपमा सिकाइमा सक्रिय गराउनु ।

४.५.२ उद्देश्य

१. सम्भावित सङ्कटपूर्ण अवस्थामा पनि विद्यार्थीको सिकाइलाई निरन्तरता दिनु ।

४.५.३ रणनीति

१. स्थानीय तह तथा विद्यालयहरूले सम्भावित सङ्कटलाई मध्यनजर गरी सम्भावित शैक्षिक क्षेतिलाई कम गर्न योजना निर्माण गर्ने,
२. विपद प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुनर्स्थापना गरिनेछ,
३. विद्यार्थी, शिक्षक र अभिभावकको लागी विपद प्रतिकार्य र पुनर्स्थापनाका लागि तालिमद्वारा क्षमता विकास गरिनेछ,
४. प्राकृतिक प्रकोप तथा जोखिमन्यूनीकरणका लागि हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन शिक्षा तथा दिगोविकास कार्यक्रमलाई कार्यान्वयनमा ल्याइनेछ ।

४.५.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. आपतकालीन तथा सङ्कटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको सुरक्षा सहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने ।

नतिजा

१. विद्यालयमा विपद प्रतिकार्य योजना निर्माण भइ विपदको अवस्थामा पनि सिकाइ निरन्तर हुने,
२. आवश्यक भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन हुने ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	बाँकी ५ वर्ष
१	विपद पूर्वतयारी योजना तयार पारेका विद्यालयहरूको सङ्ख्या प्रतिशतमा	५	१०	२०	३०	४०	७५
२	हरित विद्यालय सङ्ख्या प्रतिशत	१०	३०	४०	५०	६०	७५
३	सङ्कटकालमा वैकल्पिक सिकाइमा सहभागी विद्यार्थीहरूको प्रतिशत	१०	२०	३०	४०	५०	७५
४	विपद व्यवस्थापन तथा मनोसामाजिक विषयमा तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत	५	१०	२०	३०	४०	७५
५	भौतिक संरचना सुरक्षित रहेको विद्यालयहरूको प्रतिशत	४०	५०	६०	७०	८०	१००
६	हिंसारहित र बालमैत्री वातावरणको सूचकमा सुधार देखिएको विद्यालयहरूको सङ्ख्या	३०	५०	६०	७५	८५	१००

४.५.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्र.सं.	मुख्य क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट (५ वर्ष)						बाँकी ५ वर्ष १० वर्ष	कैफियत
		१	२	३	४	५	जम्मा		
१	सुरक्षित विद्यालय नीति पुनरावलोकन तथा मापदण्ड निर्माण	२	२	२	२	२	१०	१०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार तथा गै.स.सं.
२	विपद प्रतिकार्य क्षमता विकास	२	२	२	२	२	१०	१०	
३	विद्यालयमा विपद व्यवस्थापन समिति गठन, अभिमुखीकरण र क्षमता विकास	४	४	४	४	४	२०	२०	
५	हरित, सफा, शान्त र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्धन	४	४	४	४	४	२०	२०	

६	स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने	३	३	३	३	३	१२	१२	
७	उद्धार कार्यका लागि स्वयंसेवक तयारी र	२	२	२	२	२	१०	१०	
८	वडा स्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन	१	१	१	१	१	५	५	
९	विपदमा आवश्यक पर्ने सामग्री तथा व्यवस्थापकीय योजनाको तयारी गर्ने	४	४	४	४	४	२०	२०	
१०	विपद प्रतिकार्य योजना निर्माण	३						३	

४.६ विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकास

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, सरसफाई र पिउनका लागि खानेपानी, शौचका लागि शौचालय, बस्नका लागि उपयुक्त फर्निचर जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन्। शिक्षा नियमावली २०५९ अनुसार एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी बन्न प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तह (कक्षा १-५) का प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रतिविद्यार्थी ०.७५ वर्ग मिटर र आधारभूत तह (कक्षा ६-८) तथा माध्यमिक तहका लागि प्रति विद्यार्थी १.०० वर्ग मिटर बराबरको क्षेत्रफल तोकिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवन लगायतका सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद जोखिममुक्त बनाउदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवम् बालमैत्री, हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले आत्मसात गरेको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति, यस नगरपालिकाको शिक्षा सम्बन्धी नारा तथा हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना प्रस्ताव गरिएको छ।

यस खण्डमा यस नगरपालिका भित्र रहेका विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा चुनौतीहरू पहिचान गरी आगामी दश वर्षका लागि विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार विकासका उद्देश्य, रणनीति, नतिजाहरू, प्रमुख लक्ष्य उल्लेख गरिएको छ।

४.६.१ वर्तमान अवस्था

यस नगरपालिकामा कूल ७४ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। सञ्चालित विद्यालयहरूको भौतिक अवस्था अनुसूची १ मा उल्लेख गरिएको छ।

अवसर र चुनौतिहरू:

१. विद्यालयको पूर्वाधार विकासलाई गुणस्तरीय बनाउनु,
२. सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवम् विस्तारका लागि मापदण्ड अनुसारको गुरुयोजना विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु,
३. पूर्वाधार विकासका लागि स्रोतको पहिचान र व्यवस्थापन गर्नु,
४. पूर्वाधारहरूलाई बालमैत्री, अपाङ्गता मैत्री र लैङ्गिक मैत्री बनाउनु,

५. भौतिक पूर्वाधार निर्माणमा जवाफदेहिता र उत्तरदायित्व बोध गर्नु,
६. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास तथा कार्यान्वयन गरी सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्नु,
७. सहयोगी संस्था (गैर-सरकारी संस्था, निजी क्षेत्र, र अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदार) हरूसँग साझेदारी गरी विद्यालय पूर्वाधारको विकास गर्नु,
८. स्थानीय तहको स्रोत परिचालन गरी पारदर्शी र जावाफदेही ढङ्गले विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्नु,
९. विद्यालयको भौतिक विकासमा समुदायको सहभागिता बढाउनु,
१०. सबै विद्यालयहरूको भौतिक क्षेत्रमा योजनाबद्ध र दिगो विकास गर्नु,
११. सङ्घ प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वयमा विद्यालयहरूलाई भौतिक पूर्वाधारयुक्त बनाउनु ।

४.६.२ उद्देश्य:

१. सबैका लागी गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्नु,
२. सुक्षित बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्नु,
३. प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वयमा विद्यालयहरूलाई भौतिक पूर्वाधारयुक्त बनाउनु ।

४.६.३ रणनीति:

१. विद्यालयको तह र विद्यार्थी सङ्ख्याको आधारमा पूर्वाधार विकासका लागि मापदण्ड निर्धारण गरिनेछ,
२. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि विभिन्न सङ्घ संस्था एवं सरोकारवालाहरूसँग लागत साझेदारी गरी विद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरिनेछ,
३. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि एकीकृत योजना निर्माण गरी लागु गरिनेछ,
४. प्रकोपबाट प्रभावित भएका विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारहरूलाई यथाशीघ्र वैकल्पिक व्यवस्था गरी स्तरोन्नति गरिनेछ,
५. पूर्वाधार विकासका लागि विद्यालयको भौतिक सूचक तयार गरिनेछ,
६. अभिभावक र सरोकारवालासँग विद्यालयका भौतिक सम्पतिहरूको संरक्षण तथा प्रर्धनसम्बन्धी नियमित अन्तरक्रिया गराइनेछ,
७. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
८. विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक मैत्री बनाइनेछ,
९. नगरपालिका अन्तर्गत भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता र मापदण्ड सहितको १० वर्षे मास्टर प्लान तयार गरी लागु गर्ने ।
१०. विद्यालयको विभिन्न भौतिक संरचनाहरूको नियमित अनुगमन गरिनेछ,
११. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वयमा विद्यालयहरूलाई भौतिक पूर्वाधारयुक्त बनाइनेछ ।

४.६.४ उपलब्धि, नतिजा तथा प्रमुख क्रियाकलापहरू:

उपलब्धि तथा नतिजा

- एकीकृत योजना अनुसार सुरक्षित भौतिक पूर्वाधारको विकास गरी गुणस्तरीय सिकाइ वातावरण सिर्जना भएको हुने,
- विद्यालयका भौतिक संरचना बालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री र सुरक्षित हुने,

- सबै विद्यालयहरूमा पर्याप्त भौतिक संरचना निर्माण भएको हुने,
- यस नगरपालिका अन्तर्गत भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकता र मापदण्ड सहितको १० वर्षे मास्टर प्लान लागु भएको हुने,
- पूर्वाधारसूचक अनुसारका विद्यालयका भौतिक पूर्वाधारहरू निर्माण भएको हुने,
- सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वयमा विद्यालयहरूलाई भौतिक पूर्वाधारयुक्त भएका हुनेछन्।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य प्रतिशतमा

क्र. सं.	सूचक	आधार वर्ष २०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	बाँकी ५ वर्ष
१	भूकम्प प्रतिरोधी विद्यालय	३०	५०	६०	७५	८५	९५
२	नयाँ निर्माण गर्नुपर्ने कक्षा कोठा सङ्ख्या	५	२०	३०	५०	७५	९५
३	सवलीकरण गर्नुपर्ने कक्षा कोठा सङ्ख्या	१०	३०	५०	६५	८५	९६
५	बाढी पहिरो लगायतका प्रकोप न्यूनीकरणका लागि कार्य गर्नुपर्ने विद्यालय सङ्ख्या	५	२५	३५	५४	७८	९४
६	शौचालय, खानेपानी, खेलमैदान, कम्पाउन्ड वाल जस्ता पूर्वाधारहरू सुधार भएको विद्यालय	२०	४०	६०	७०	८५	९५

४.६.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्र.सं.	प्रमुख क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट रु हजारमा					बाँकी ५ वर्ष	कैफियत
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६		
१	भूकम्प प्रतिरोधी विद्यालय	८०	१००	१००	१००	१००	५००	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र गै.स.सं. हरू
२	सवलीकरण गर्नुपर्ने कक्षा कोठा	३०	५०	६०	७०	८०	२५०	
३	बाढी पहिरोलगायतका प्रकोप न्यूनीकरण	१०	२०	२०	३०	३०	१५०	

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि:

सूचना तथा सञ्चार प्रविधि समाजका विविध आयामहरूमा अपरिहार्य भए जस्तै शिक्षा क्षेत्रमा समेत अपरिहार्य बनिसकेको छ । शिक्षा क्षेत्रमा सूचना तथा प्रविधिको प्रयोगलाई नियाल्ने हो भने यसको प्रयोग शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापकीय पक्षमा र शिक्षणसिकाइको दुवै पक्षमा भइरहेको छ । शिक्षण सिकाइको पक्षबाट हेर्दा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको कुशल र प्रभावकारी प्रयोगले सिकाइ सुधार गर्न सिकाइलाई सान्दर्भिक बनाउन सिकाइप्रति विद्यार्थीहरूलाई अभिप्रेरित गर्न तथा विद्यार्थीहरूले स्व:अध्ययनका लागि प्रयोग भएको पाउन सकिन्छ । व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक पक्षबाट हेर्दा तथ्याङ्क व्यवस्थापन गर्न अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न तालिम सेमिनार तथा सम्मेलन आयोजना गर्न तथा शैक्षिक सुशासन कायम गर्नको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई प्रयोग गरिएको छ ।

शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासक्रम हेर्दा शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको योजना २०१३-२०१७ ले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सम्बन्धमा मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू विकास गरेको थियो । ती मार्गदर्शक सिद्धान्तहरू आजको सन्दर्भमा समेत उत्तिकै सान्दर्भिक रहेका छन् । उक्त गुरु योजनाले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरूमा सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई आधारभूत साक्षरताका रूपमा विकास गरी डिजिटल डिभाइड कम गर्ने शिक्षामा समतामुलक पहुँच पुऱ्याइ गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने र शिक्षाको सेवा प्रवाह तथा प्रणालीमा सुधार गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने रहेका थिए । यसका लागि उक्त गुरुयोजनाले पहिचान गरेका चारवटा क्षेत्रहरूमा सूचना तथा सञ्चारका लागि संरचना तयार गर्ने, मानवीय स्रोत विकास गर्ने, डिजिटल सामग्री विकास गर्ने, शैक्षिक पद्धति तथा व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने थिए । यस गुरुयोजनाको सन्दर्भ हाल समेत रहेको पाउन सकिन्छ ।

कोभिड १९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रभावकारी प्रयोगको आवश्यकतालाई थप पुष्टि गरेको छ । विभिन्न प्रकारका विपद र महामारीमा पनि शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिले महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्न सक्दछ । यस सन्दर्भमा भइरहेका क्षमताको आधारमा अनलाइन तथा अफलाइन लगायतका भर्चुअल माध्यम प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि प्रयाप्त सक्षमता र संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकिएको छैन यस्तो अवस्थामा सबैका लागि पहुँच पुग्ने गरी शिक्षामा सूचना र सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु चुनौतिपूर्ण कार्य रहेको छ ।

४.७.१ वर्तमान अवस्था:

राष्ट्रिय रूपमा विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास र वर्तमान अवस्थाको विश्लेषण गर्दा आवश्यक नीति, कानून तथा रणनीतिहरूको व्यवस्था र तिनको कार्यान्वयन शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरुयोजना तथा यसको कार्यान्वयन र विद्यालय क्षेत्र विकास योजनाका कार्यक्रम लक्ष्य र प्रगतिको समीक्षा गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपालले ब्रोडब्याण्ड नीति २०७१ ल्याएको छ । जसले विद्यालय लगायतमा कनेक्टिभिटी सुरक्षा लगायतका विषयमा नीतिगत स्पष्टता प्रदान गरेको छ । त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति २०७२, ले सूचना र सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुऱ्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको गुरुयोजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू तय गरेको छ । डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसमा सूचना र सञ्चार प्रविधि शिक्षा, Geospatial / GIS शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको सूचना र सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने र सबैका लागि सूचना प्रविधिसम्बन्धी साक्षरता प्रदान गर्ने उल्लेख गरेको छ ।

नेपाल सरकारले २०७७ सालमा स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्द्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी नीति उल्लेख गरिएको छ । उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय र शिक्षण संस्थामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी संरचना तयार गर्ने कनेक्टिभिटी पुऱ्याउने तालिम शिक्षण सिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरेको छ ।

त्यसै गरी विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रममा पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका क्रियाकलाप समावेश गरिएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास योजनामा समावेश गरेका मुख्य क्रियाकलापहरूमा सिकाइमा सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक सामग्री विद्यालयलाई उपलब्ध गराउने विज्ञान, गणित र अंग्रेजी विषयमा विद्युतीय सामग्री निर्माण गर्ने पूर्वाधार विकास र शिक्षण सिकाइ

सामग्री प्रदान गर्ने, नमुना विद्यालयहरूमा सूचना प्रविधिको सिकाइ केन्द्र स्थापना गर्ने, एकीकृत लेखा सफ्टवेयर कार्यान्वयन गर्ने, र एकीकृत शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास गर्ने रहेका थिए । यसका अलवा प्रदेश सरकारबाट समेत शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई विशेष जोड दिँदै विभिन्न विद्यालयहरूमा सुविधा सम्पन्न कम्प्युटर ल्याव स्थापना गर्ने कार्य अगाडि बढाइएको छ । यसका अलवा शिक्षा तालिम केन्द्रले प्रदान गर्ने शिक्षक तालिम अहिले भर्चुअल माध्यमबाट समेत सञ्चालन गर्ने गरेको छ ।

यस नगरपालिकाले पनि विद्यालय शिक्षालाई प्रविधिमय बनाउन आवश्यक पहल विभिन्न समयमा गरेको छ । आधारभूत (कक्षा ६-८) र माध्यमिक विद्यालयहरूमा कम्प्युटर ल्याव स्थापना, एक विद्यालय एक डिजिटल पुस्तकालय/ई-लाइब्रेरी विकास अवधारणा, सबै विद्यालयमा नेट-इन्टरनेटको व्यवस्थापनमा जोड दिएको छ । तथापि भौगोलिक विकटता, विद्युतको असुविधाको कारणले प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन भने गर्न सकिएको छैन ।

चुनौति र अवसर

१. सबै विद्यालयहरूमा कम्प्युटर ल्याव स्थापना गर्ने,
३. एक विद्यालय एक डिजिटल पुस्तकालय स्थापना गर्ने,
४. सबै विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको पहुँच सुनिश्चित गर्ने,
५. सूचना प्रविधिसम्बन्धी दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन गर्ने,
६. विद्यालयहरूलाई प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक बजेट व्यवस्थापन गर्ने ।

४.७.२ उद्देश्य

१. सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नु,
२. सिकाइका लागि ई लाइब्रेरी र ई लर्निङलाइ प्रभावकारी बनाउनु ।

४.७.३ रणनीति

१. सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको व्यवस्था गरी सुरक्षित भौतिक र प्राविधिक प्रबन्ध मिलाइनेछ ,
२. विद्यालयमा रहेका सबै शिक्षकलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी आधारभूत तालिम प्रदान गरिनेछ,
३. नगरपालिका तथा विद्यालयबाट छनौट तथा नियुक्त गरिने शिक्षकहरूको लागि आधारभूत सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सीप परीक्षण अनिवार्य गरिनेछ,
४. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीहरूको डिजिटलप्रति विद्यार्थीहरूलाई सहजै उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइनेछ,
५. सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासको लागि नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारसँग आवश्यक सहकार्य र समन्वय गरिनेछ,
६. सबै विद्यालयहरूले **IEMIS** अन्तर्गतका कार्यहरूलाई समयमा नै समपन्न गर्ने गरी क्षमता विकास गरिनेछ,
७. सबै विद्यालयहरूमा कम्प्युटर प्रयोगशाला स्थापना गरी ई-पुस्तकालय सञ्चालन गरिनेछ ।

४.७.४ उपलब्धि, नतिजा र क्रियाकलाप

उपलब्धि

- विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास र विस्तारले प्रभावकारी ढङ्गबाट सिकाइमा सहजीकरण भएको हुनेछ,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगबाट विद्यार्थीहरूको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुने,
- विभिन्न कक्षा तथा विषयका लागि अन्तर्क्रियात्मक डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच हुने,
- सबै विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेका हुने,
- सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन हुने,
- डिजिटल डिभाइड कम गर्दै विभिन्न किसिमका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबैको सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा पहुँच पुगेको हुने,
- शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग भएको हुने,
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली (IEMIS) सम्बन्धी कार्य विद्यालयहरू स्वयमले समयमा नै सम्पन्न गरेको हुने,
- सूचना प्रविधिको प्रयोगले विद्यालयको व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार आउने ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य प्रतिशतमा

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	बाँकी ५ वर्ष
१	इन्टरनेट जडान भएका विद्यालयको सङ्ख्या	५०	६०	७०	८०	९०	१००
२	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको उपयोग भएका विद्यालय सङ्ख्या	१०	३०	५०	६०	८०	१००
३	मुख्य विषयमा डिजिटल पाठ्यसामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	१०	४०	५०	७०	८०	१००
४	व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	२०	५०	६०	७०	९०	१००
५	विद्युतको पहुँच पुगेका विद्यालय सङ्ख्या	३०	५०	७०	८५	९५	१००

- ४.७.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्र.सं.	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्ष को अनुमानित बजेट लाखमा					बाँकी ५ वर्ष को बजेट	कैफियत
		१	२	३	४	५		
१	इन्टरनेट जडान	२०	४०	५०	६०	८०	१५०	
२	शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधि	२०	४०	४०	५०	८०	२५०	
३	मुख्य विषयमा डिजिटल पाठ्य सामग्री प्रयोग	२०	५०	६०	७०	८०	२५०	
४	माध्यमिक तहमा ICT को व्यवस्थापन	३०	७०	८०	९०	१००	३५०	

परिच्छेद ५ अन्य उपक्षेत्रहरु

५.१ छात्रवृत्ति

विद्यालय शिक्षामा विद्यार्थीहरूको सहभागिता वृद्धि गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन तथा विद्यालय बाहिर रहेका, आर्थिक, सामाजिक रूपले पिछडिएका वर्गलाई विद्यालय शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन अगाडि सारिएको उत्प्रेणामूलक कार्य नै छात्रवृत्ति हो । जसको सहयोगले लक्षित समुदाय अर्थात गरिब, सुविधा बिहीन, अपाङ्ग तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा टिकाइ राख्न मद्दत गर्दछ । छात्रवृत्ति लगायत विद्यार्थीलाई प्रदान गरिने सहयोगले न्यून आय भएका परिवार, सहिद परिवार, सुविधा विहीन तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिताका लागि सहयोग गरी समता तथा समावेशिताको अवस्था सुधारमा योगदान गर्दछ । यस्तो सहयोगले आर्थिक अभावका कारणले विद्यालय पोशाक, स्टेशनरी लगायतका सामग्रीहरू, दिवा खाजा आदि उपलब्ध हुन नसकी विद्यालयमा हुने अनुपस्थिति दर तथा बिचैमा विद्यालय छाड्ने दर घटाउन सहयोग गर्दछ । यसबाट सबै बालबालिकालाई विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न र आधारभूत तहसम्म अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्दछ । यसबाट विद्यालयमा विद्यार्थीको उपस्थिति दर र सक्रिय सिकाइ सहभागितामा वृद्धि भइ सिकाइ उपलब्धि दर तथा शिक्षाको गुणस्तर सुधारमा महत्त्वपूर्ण योगदान पुग्दछ । विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नका लागि प्रदान गरिने छात्रवृत्ति तथा प्रोत्साहन मूलतः गरिबी केन्द्रित हुन आवश्यक छ । यस प्रावधानले सुविधा विहीन तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूलाई पनि समेट्न सक्छ ।

५.१.१ वर्तमान अवस्था:

नेपाल सरकारले सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूका लागि विभिन्न प्रकारका छात्रवृत्तिहरू प्रदान गर्दै आइरहेको छ । यस नगरपालिका अन्तर्गत आधारभूत तह कक्षा ८ र माध्यमिक तह काक्षा १० मा अध्ययनरत जम्मा ८० जना ले कूल ८ लाख

३४ हजार विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति तथा कक्षा १-८ सम्म जम्मा २९०५ जनाले गैरआवासीय छात्रवृत्ति शैक्षिक सत्र २०७९ मा सुविधा लिएका छन् ।

अवसर र चुनौति

१. विद्यार्थीको आर्थिक अवस्था अनुसार छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्नु,
२. छात्रवृत्ति वितरण र यसको प्रभावकारिताको अनुगमन र मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउनु,
३. छात्रवृत्तिसहित सामुदायिक आवासीय विद्यालय व्यवस्थापन गर्नु,
४. Online मा आधारित छात्रवृत्तिसम्बन्धी कार्य गर्न इन्टरनेटको व्यवस्था गर्नु,
५. सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गरी MBBS पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्नु ।

५.१.२ उद्देश्य:

१. विद्यालय तहको छात्रवृत्ति वितरणलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी बालबालिकाहरूको सहभागिता तथा सिकाइमा सुधार ल्याउनु,
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
३. सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गरी MBBS पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्नु ।

५.१.३ रणनीति:

१. लक्षित वर्ग पहिचान गरी छात्रवृत्ति वितरण गरिने छ,
२. स्थानीय तहबाट कक्षा १० उत्तीर्ण गर्ने उत्कृष्ट तथा विपन्न विद्यार्थी पहिचान गरी निःशुल्क प्राविधिक तथा उच्च शिक्षाको अवसर प्रदान गरिनेछ,
३. निःशुल्क प्राविधिक उच्चशिक्षा अध्ययनको अवसर पाएका विद्यार्थीलाई अध्ययन पश्चात ५ वर्ष आफ्नो क्षेत्रमा रोजगारीको अवसर प्रदान गरिने छ,
४. आवासीय विद्यालयसम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ,
५. सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गरी MBBS पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिने छ ।

५.१.४ उपलब्धि, नतिजा, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि तथा नतिजा

१. आर्थिक अभावमा रहेका बालबालिकाहरूलाई समेत शिक्षाको अवसर प्राप्त हुने,
२. लक्षित वर्ग पहिचान गरी एकीकृत छात्रवृत्ति वितरण प्रणालीको विकास र कार्यान्वयन भएको हुनेछ,
३. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा विपन्न वर्गको पहुँच सुनिश्चित भएको हुनेछ,
४. सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययन गरी MBBS पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिएको हुने छ ।

प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र. स.	सूचक	आधार वर्ष २०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	बाँकी ५ वर्ष
१	छात्रवृत्तिबाट लाभान्वित भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या	५०					
२	वितरणको अनुगमन तथा सामाजिक उत्तरदायित्व अभ्यास भएका विद्यालयहरूको प्रतिशत	२०	३०	४०	५०	६०	९५
३	प्राविधिक शिक्षा अध्ययनका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम	२०	४०	५०	६०	९०	९५

५.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्र.सं.	मुख्य क्रियाकलाप	५ वर्ष को अनुमानित बजेट						अनुमानित बजेट (बाँकी ५ वर्ष)	कैफियत
		१	२	३	४	५			
१	सामान्य छात्रवृत्ति कार्यक्रम	२०	३०	५०	६०	७०	९०	सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय सरकार तथा गै.स.सं. हरू	
२	प्राविधिक शिक्षा छात्रवृत्ति कार्यक्रम	२०	४०	६०	७०	८५	९५		

परिच्छेद ६

सुशासन तथा व्यवस्थापन

६.१ विद्यालय सुशासन तथा व्यवस्थापन

शिक्षा पद्धतिमा निर्णय तथा सो को कार्यान्वयनको समग्र प्रक्रियाले शासकीय प्रबन्ध (governance) लाई जनाउँदछ । यसमा संरचना तथा प्रक्रिया दुवै पर्दछन् । विद्यालय क्षेत्रको योजनाका सन्दर्भमा शासकीय प्रबन्ध अन्तर्गत योजनाको प्रभावकारी ढङ्गले कुशलतापूर्वक कार्यान्वयन गरी बालबालिकाको सहभागिता र सिकाइमा सुधार गर्न आवश्यक संरचना, भूमिका तथा कार्य प्रक्रिया समावेश हुन्छन् । यस्ता संरचना तथा कार्य प्रक्रियाहरूले सहभागिता तथा सहमतिमा निर्णय गर्नु तथा निर्णय कार्यान्वयन गर्नु, निश्चित दृष्टिकोण वा उद्देश्यमा आधारित हुनु, कार्यसम्पादनमा प्राथमिकता दिई उत्तरदायी हुनु, कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता तथा

कार्यकुशलता कायम गर्न, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही पारदर्शी हुनु र विधिको सर्वोच्चता तथा समतालाई प्रोत्साहन गरी सुशासन (good governance) को प्रत्याभूति गर्नुपर्दछ । शिक्षामा तीनै तहका सरकार, विद्यालय तथा समुदाय, गैरसरकारी निकाय तथा विकास साझेदारीहरूको भूमिका रहने भएकाले भूमिकाअनुसार सुशासन कायम गर्न यी सबैको योगदान रहन्छ ।

शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संस्थागत संरचनासहित क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवारी सहितको प्रबन्ध र उपयुक्त अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्नु पर्दछ । सुशासन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी उल्लिखित तीन पक्षहरूको उचित व्यवस्थापनका लागि योजनाका उद्देश्य, अपेक्षित नतिजा र कार्यक्रमको स्वरूप संवैधानिक प्रावधानअनुसारको सङ्घीय संरचनामा विभिन्न तहका सरकारको दायित्व तथा ज्ञान, प्रविधि, मूल्य-मान्यता र दृष्टिकोणमा आएको परिवर्तनलाई विचार गर्नु पर्दछ । नेपालको संविधानमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहका सरकारका एकल र साझा अधिकारका सूचीसहित शिक्षाको शासकीय प्रबन्ध तथा व्यवस्थापन हुने व्यवस्था भएको छ । त्यसै गरी योजना कार्यान्वयन तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग, समता र समावेशिताको प्रवर्धन, नतिजाप्रतिको जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व जस्ता पक्षहरूलाई प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

यस परिच्छेदमा सुशासन प्रवर्धन गरी शिक्षा क्षेत्रको यस योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षित नतिजा हासिल गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरिएको छ । वर्तमान अवस्थाको समीक्षाका आधारमा यस योजनाका अपेक्षित नतिजा प्राप्तिका लागि प्रस्तावित कार्यक्रमहरूको कुशल तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक संस्थागत संरचना, क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणाली स्थापित गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

६.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथासंस्थागत क्षमता विकास:

६.१.१ वर्तमान अवस्था

यस नगरपालिकाको शैक्षिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी र व्यवस्थित रूपमा अगाडि बढाउन दक्ष र सक्षम जनशक्तिका साथै स्रोत साधनको आवश्यकता पर्दछ । जनशक्तिको उचित व्यवस्थापन र संगठनात्मक सुदृढीकरणले संस्थाको कार्य सम्पादनमा वृद्धि हुने गर्दछ । वर्तमान बदलिँदो परिवेशअनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचना अनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व शिक्षामा भएको सङ्ख्यात्मक विस्तार, ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास, सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्धन गर्नु आवश्यक छ । वर्तमान अवस्थामा यस नगरपालिका भरिका ७५ वटै विद्यालयहरूमा शिक्षा क्षेत्रको व्यवस्थापन गर्नका लागि नगर कार्यपालिकाको कार्यालयमा शिक्षा, युवा तथा खेलकूद शाखा रहेको छ । शिक्षा शाखामा शिक्षा प्रशासन, शिक्षा सेवाका अधिकृतस्तर तहको १ जना र शिक्षा प्रशासन शिक्षा सेवा सहायक स्तर पाँचौ तहको १ जना, चौथो तहको सहायक कम्प्युटर अपरेटर १ जना र श्रेणी विहीन १ जना गरी जम्मा ४ जनाको दरबन्दी रहेको छ । शिक्षा सम्बन्धी समष्टिगत नीति निर्धारण, शिक्षासम्बन्धी मापदण्ड र स्तर निर्धारण, पालिकास्तरीय योजनाको विकास, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विद्यालय, नगर शिक्षा समिति र नगरपालिका बीच समन्वय स्थापित गरी आवश्यक सहजीकरण गर्नु शिक्षा शाखाको प्रमुख दायित्व रहेको छ । विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय तहमा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ । विशेष गरी संघीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले प्रदेश र स्थानीय कानूनहरू विकास हुन बाधा भई शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गर्न नसकेको कुराहरू सत्य सावित नै छ ।

अवसर तथा चुनौति

१. शैक्षिक व्यवस्थापनमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने ,
२. विद्यालयका समग्र गतिविधिहरूलाई पारदर्शी, जवाफदेही र उत्तरदायी बनाउने ,

३. शैक्षिक सुशासनका लागि स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग गर्ने ।

६.१.२ उद्देश्य

१. सुशासनाको लागि दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्नु,
२. सुशासनाको लागि पेशागत तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु,
३. आवश्यक स्रोत साधनको उचित व्यवस्थापन गर्नु,
४. शैक्षिक तथा प्रशासनिक जवाफदेहिता अभिवृद्धि गरी शैक्षिक सुशासनकायम गर्नु,
५. शैक्षिक सुशासनका लागि स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग गर्नु ।

६.१.३ रणनीति

१. स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गरिनेछ,
२. संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्ति व्यवस्थापन गरिनेछ,
३. कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गरिनेछ,
४. प्रधानाध्यापक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति अध्यक्षलाई थप जिम्मेवार बनाइ क्षमता विकास गरिनेछ,
५. कार्यक्रमको प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन गरिनेछ,
६. विद्यालय प्रशासन, शिक्षक, विद्यार्थी र अभिभावकहरु विच निरन्तर समन्वय र सम्बन्ध स्थापित गरिनेछ,
७. शैक्षिक सुशासनका लागि स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग गरिने छ ।

६.१.४ उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप लक्ष्य

उपलब्धि

१. शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको व्यवस्थापन भएको हुनेछ,
२. शिक्षा क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि भई जवाफदेहिता, उत्तरदायित्व र जिम्मेवारीमा वृद्धि भएको हुनेछ,
३. आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन भई प्रभावकारी रूपमा कार्यसम्पादन भएको हुनेछ,
४. शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ,
५. शैक्षिक सुशासनका लागि स्थानीय स्रोत साधनको अधिकतम प्रयोग गरिएको हुनेछ ।

६. प्रमुख नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र. सं.	सूचक	आधार वर्ष २०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	बाँकी ५ वर्ष
१	माध्यमिक विद्यालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सङ्ख्या	३	१०	१२	१५	१९	१९

२	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक सङ्ख्या	५	४०	५०	६०	६१	६१
३	लेखा परीक्षण तथा सामाजिक परीक्षण सम्पन्न गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	१००	१००	१००	१००	१००	१००
४	विद्यालय सुधार योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने विद्यालय सङ्ख्या	१२	३०	४०	६०	८०	९९
५	प्रचलित कानुनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय सङ्ख्या	१९					

७. ६.१.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्र. सं.	मुख्य क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट ५ वर्ष						५ वर्षको बजेट	कैफियत
		१	२	३	४	५	जम्मा		
१	क्षमता विकास तालिम	५	५	५	५	५	२५	२५	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र गै.स.सं.
२	सामाजिक परीक्षण	२	२	२	२	२	१०	१०	
३	विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयन								
४	शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यक्रम	३	३	३	३	३	१५	१५	
५	शिक्षा सुशासन तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	२	२	२	२	२	१०	१०	

६.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, क्रियाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति, प्रक्रिया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वहरू पर्दछन्। नेपालमा सङ्घीय संरचनाअनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भई तीनै तहका सरकार क्रियाशील भएको तीन वर्ष कटिसकेको छ भने केही कानुनी प्रबन्धसहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण गरिएको भएतापनि राज्य प्रणालीलाई सङ्घीय संरचनाअनुरूप सक्षम बनाउन आवश्यक कार्यान्वयन प्रबन्ध गर्नुपर्नेछ। कार्यान्वयन प्रबन्ध तयार गर्दा यसको दिगोपना, प्रभावकारिता तथा कार्यकुशलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ।

६.२.१ वर्तमान अवस्था

योजना निर्माण पश्चात कार्यान्वयनमा प्रभावकारीपन नभएमा योजना निर्माणको औचित्य रहँदैन । नेपालमा योजना धेरै बन्छन् तर कार्यान्वयनको अभावमा कागजमा परिणत भएर थन्किएका विगतका अनुभवहरुबाट प्रष्ट हुन्छ । यस सन्दर्भमा सङ्घमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले समग्र शिक्षा नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय तथा अन्य विषयगत मन्त्रालयहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्दछ । त्यसै गरी विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरु कार्यान्वय गर्ने गर्दछ । सङ्घीय संरचना अनुसार कार्य सम्पादन गर्नका लागि परिवर्तन भएको उल्लेखित सङ्गठन संरचना तथा जनशक्ति व्यवस्थापन विद्यालय शिक्षामा सुशासन कायम गरी कुशल व्यवस्थापनको लागि पर्याप्त देखिँदैन । नगरपालिकामा कर्मचारी अभाव, स्पष्ट जिम्मेवारी नहुनु तथा कार्य बोझले कार्यान्वयनमा जटिलता आउने गरेको छ ।

अवसर तथा चुनौतिहरु

१. शिक्षा सम्बन्धी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने निकायमा कार्य गर्ने दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु,
२. शिक्षासम्बन्धी कार्य गर्ने केन्द्रीय निकाय, प्रदेशस्तरीय निकाय, स्थानीय तह तथा सङ्घ संस्थाका कार्यहरुलाई एकद्वारा प्रणालीमा ल्याउनु,
३. स्थानीयस्तरबाट शिक्षाका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नका लागि स्रोत तथा लगानी व्यवस्थापन गर्नु,
४. शिक्षक अभिभावक सङ्घ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय गराउनु ।

६.२.२ उद्देश्य

१. शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु,
२. शिक्षक अभिभावक सङ्घ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय गर्नु ।

६.२.३ रणनीति

१. सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण भई प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत संलग्न गरी वार्षिक शिक्षा बजेट तथा कार्यक्रम तय गरिनेछ,
२. कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यकता अनुसार कानून, कार्यविधि तथा निर्देशिका विकास गरिनेछ,
३. योजना कार्यान्वयनको लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाको अतिरिक्त अन्य समिति तथा उपसमिति निर्माण गरिनेछ,
४. शिक्षकहरुलाई समय-समयमा शैक्षिक योजनाको बारेमा अभिमुखीकरण गरिनेछ,
५. एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापनको आधारमा नियमित रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा त्यसका नतिजा बारे समीक्षा गरिनेछ,
६. विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक सङ्घलाई विद्यालय सुधार योजना विकास र कार्यान्वयनमा सहजीकरण गरिनेछ,
७. वित्तीय व्यवस्थापन, खरिद प्रक्रिया, शिक्षक व्यवस्थापन तथा शिक्षकको कक्षाकोठामा समय तथा कार्य सुनिश्चितताको आवश्यक मापदण्ड तयार गरिनेछ,
८. वडा कार्यालयमार्फत अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा छलफल गरी शैक्षिक गतिविधिको बारेमा अवगत गराइने छ,
९. विद्यालय व्यवस्थापन समितिसँग अन्तरक्रिया गरी निर्धारित कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि प्रधानाध्यापकहरुलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

६.२.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि

१. शिक्षा योजनको प्रभावकारी कार्यान्वयन भएको हुनेछ,
२. शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भइ बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुनेछ,
३. शिक्षक अभिभावक सङ्घ र विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई सक्रिय गरिएको हुनेछ ।

नतिजा तथा परिमाणात्मक लक्ष्य

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य बाँकी ५ वर्ष	कैफियत
			२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६		
१	SESP अनुसार कार्यान्वयन भएका कार्यक्रमहरूको प्रतिशत	प्रतिशत	५०	६०	७०	८०	९०	१००	
२	पालिकाको वार्षिक बजेटमा योजना समायोजन भएको अनुपात	प्रतिशत	१०	३०	४०	५०	८०	९५	
३	योजना कार्यान्वयनमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास तालिम	पटक	३	५	८	९	१२	२४	
४	स्थानीय शिक्षा योजनामा विद्यालय र समुदायको सहभागिता दर (% मा)	प्रतिशत	५०	७०	८०	९०	९६	१००	
५	शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन	पटक	५०	६०	७५	८५	९६	१००	
६	विद्यालय सुधार योजना अनुसारका क्रियाकलापहरूको सङ्ख्या	प्रतिशत	२०	५०	८०	८५	९५	१००	

६.२.५ प्रमुख क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न लाग्ने अनुमानित बजेट (रु लाखमा)

क्र. सं.	मुख्य क्रियाकलाप	अनुमानित बजेट ५ वर्ष						५ वर्षको बजेट	कैफियत
		१	२	३	४	५	जम्मा		
१	कानून, कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र गै.स.सं.
२	समिति तथा उपसमिति निर्माण तथा अभिमुखीकरण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	
३	शैक्षिक तथ्याङ्क व्यवस्थापन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	
४	सरोकारवालाहरूसँग अन्तर्क्रिया तथा छलफल	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०	

परिच्छेद ७ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा गति प्रदान, समृद्ध राष्ट्र निर्माण तथा र उन्नत समाज विकासका लागि सरकार तथा समुदायले बालबालिकाको शिक्षामा प्राथमिकताका साथ लगानी गर्नु आवश्यक हुन्छ । भविष्य लागि गुणस्तरीय मानव संसाधनको विकास गर्न शिक्षामा लगानी गरिन्छ । त्यसैले बालबालिकाको शिक्षामा गरिने लगानी व्यक्ति, समाज र राज्यको दीर्घकालीन विकासका लागि सहयोग गर्दछ । राज्य निर्माणको दीर्घकालीन सोचलाई मूर्त रूप दिन शिक्षामा राज्यले प्राथमिकताका साथ लगानी गर्न आवश्यक हुन्छ । शिक्षामा राज्यको लगानीले प्रमुख तीन पक्षलाई ध्यान दिनु पर्दछ ती तीन पक्षहरूमा; पहिलो-राज्यका सबै बालबालिका र नागरिकलाई शैक्षिक अवसर र सहभागिता, दोस्रो- सहभागी भई सकेकालाई उचित र गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता र तेस्रो-स्रोतको समतामूलक वितरण र उपयोग रहेका छन् ।

नेपालको संविधानमा वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धमा सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपुरक अनुदान, विशेष अनुदान र आन्तरिक ऋणको व्यवस्था सम्बन्धमा उल्लेख गरेको पाइन्छ । समानीकरण अनुदानको हकमा प्राकृतिक तथा वित्त आयोगको सिफारिसमा सङ्घीय सरकारबाट स्थानीय तथा प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने गरेको छ । विशेष अनुदान र समपुरक अनुदान राष्ट्रिय योजना आयोगबाट व्यवस्थापन हुँदै आएको छ । सशर्त अनुदान सम्बन्धित विषयगत मन्त्रालयबाट आवश्यक प्रकृया पूरा गरी स्थानीय र प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने अभ्यास रहेको छ । सङ्घीय सरकारबाट हस्तान्तरण हुने उल्लिखित विभिन्न किसिमका अनुदान बाहेक प्रदेश सरकारबाट तथा स्थानीय तहको आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेट पनि नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्न सक्दछ ।

शिक्षामा आवश्यक पर्ने स्रोत पहिचान गरी तिनलाई एकीकृत गर्नु र उपयुक्त तरिकाले वितरण तथा उपयोग गर्नु शिक्षामा लगानीको प्रबन्ध गर्दा ध्यान दिनुपर्ने महत्वपूर्ण पक्ष हुन् । शिक्षामा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत कहाँबाट जुटाउने, कुन कुन क्षेत्रमा स्रोतको विनियोजन गर्ने, विनियोजित स्रोतको प्रवाह कसरी गर्ने ? उपलब्ध स्रोतको उपयोग कुन ढङ्गबाट गर्ने भन्ने विषयमा जति ध्यान पुग्दछ, शैक्षिक लगानीको पक्ष उत्तिकै नै सक्षम र व्यवस्थित हुन्छ ।

यस सन्दर्भमा शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धमा वर्तमान अवस्थाको समीक्षा गरी यसमा देखिएका चुनौतीहरू उल्लेख गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरूको सामना गर्दै वित्तीय व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि यसका उद्देश्य तथा रणनीतिहरू प्रस्तुत गरी स्रोतको आँकलन तथा लगानीका क्षेत्र र लागत अनुमान गरिएको छ ।

७.१. वर्तमान अवस्था:

शिक्षामा लगानी बढाउनु पर्छ भन्ने विषयमा सैद्धान्तिक रूपमा राजनीतिक तहमा र नेपालका नीतिगत दस्तावेजहरूमा सहमति देखिन्छ । यस नगरपालिकाले पनि शिक्षा क्षेत्रमा आफ्नो कूल बजेटको ४३ प्रतिशत अंश शिक्षामा लगानी गरेको छ । यसरी सबैको धारणा लगानी बढाउने कुरामा एकै हुनुलाई लगानी वृद्धि गर्ने महत्वपूर्ण आधार मान्न सकिन्छ ।

यस नगरपालिकाका सामुदायिक विद्यालयमा भएको लगानी सार्वजनिक लगानी मात्र हो । शिक्षामा घरपरिवारको लगानी पनि उल्लेख्य भएको पाइन्छ । निजी विद्यालयमा शुल्क लगायत सबै खर्च घरपरिवारबाटै हुने गर्दछ भने सामुदायिक विद्यालयहरूमा पनि घरपरिवारको लगानी विद्यार्थीको स्टेसनरी तथा ड्रेस लगायतमा हुने गरेकोले बालबालिकाको शिक्षामा उनीहरूको उल्लेख्य लगानी भइरहेको छ । तर पनि विद्यालय उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा ल्याउन र टिकाउन पनि थप लगानी आवश्यक देखिन्छ । शिक्षामा गरिने लगानीलाई मानवीय सन्तुष्टिसँग जोड्ने पनि गरिन्छ । शिक्षामा गरिने लगानी मानव संसाधन विकासका लागि गरिने लगानीका रूपमा लिइने गरेको पाइन्छ । यी दीर्घकालीन प्रभाव पार्ने विषयक्षेत्रका अतिरिक्त वस्तुपरक सूचकका आधारमा पनि शिक्षामा लगानीको उपलब्धि हेर्ने गरिन्छ । साक्षरता दर, विद्यालयमा भर्ना दर, उत्तीर्ण दर, विद्यार्थी शैक्षिक उपलब्धि जस्ता पक्षमा भएको प्रगतिलाई शिक्षामा गरिएको लगानीको प्रतिफलको रूपमा लिन सकिन्छ । कतिपय विद्यालयहरूले विद्यालयको आर्थिक स्रोतको

दिगो व्यवस्थापन गर्नका लागि विभिन्न क्रियाकलापहरू गरेको पाइन्छ । यस्तो कार्यले विद्यालयको शैक्षिक प्रवर्द्धन गर्नका लागि मद्दत पुगेको छ । विद्यालयहरूले दरिलो आर्थिक व्यवस्थापन गर्नका लागि विभिन्न सङ्घसंस्था तथा व्यक्तिहरूबाट दान, चन्दा लगायत अचल सम्पतिहरू ग्रहण गर्ने गरेको पाइन्छ । शैक्षिक तथा भौतिक व्यवस्थापनका लागि समेत लगानी भएको पाइन्छ ।

अवसर तथा चुनौतीहरू

१. सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तह बीचको शिक्षाको लगानी मापदण्ड र वित्तीय स्रोत हस्तान्तरणको उपयुक्त माध्यम निर्धारण गरी तीनै तहका सरकारलाई शिक्षामा लगानीको लागि जिम्मेवार बनाउने,
२. विद्यालयमा आवश्यक पर्ने वित्तीय स्रोत पहिचान गरी परिचालन गर्ने,
३. शिक्षामा आधुनिक प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने,
४. विद्यार्थीको सिकाइ गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न आवश्यक पर्ने स्रोत व्यवस्थापन गर्ने,
५. आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधाविहीन, तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूको पहुँच र गुणस्तरीय सिकाइ सुनिश्चित गर्न पर्याप्त लगानी गर्ने,
६. वित्तीय व्यवस्थापकको कार्यकुशलता बढाउन व्यक्ति र संस्थाको क्षमता विकास गर्ने,
७. वित्तीय गतिविधिलाई पारदर्शी, जवाफदेही, सरलीकृत गरी वित्तीय सुशासन कायम गर्ने ।

७.२ उद्देश्य

१. योजना अवधिका लागि विद्यालय शिक्षामा आवश्यक विभिन्न स्रोतको प्रक्षेपण र कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी कार्यान्वयन गर्नु,
२. शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु ।

७.३ रणनीति

१. मापदण्डका आधारमा खर्च गर्ने र सोको प्रतिवेदन पेश गर्ने पद्धति अवलम्बन गरिनेछ,
२. विद्यालय शिक्षाको लागि कानूनमा तोकिए अनुसारको आर्थिक दायित्व तीनै तहका सरकारहरूबीचको लागत साझेदारीमा हुनेछ र यसका लागि यस नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रमा आफ्नो स्रोतबाट थप लगानी गर्नेछ,
३. सरकारबाट प्रदान गरिने स्रोतको उपयोग गर्ने प्रमुख इकाइ विद्यालय भएकाले लक्षित गुणस्तर सुनिश्चित गर्न विद्यालयलाई जवाफदेही बनाइनेछ,
४. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार गरी वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई थप सबल ।

७.४ प्रमुख उपलब्धि

१. शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकास आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन भएको हुने,
२. वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ भएको हुने छ ।

७.५ प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

स्रोतको अनुमान, विश्लेषण र प्रस्तावित बजेट

सामान्यतया स्रोतको अनुमान र विश्लेषण गर्दा दुई मुलभूत प्रक्रिया बीचमा सामञ्जस्य गर्ने प्रयास हुन्छ । नागरिकका अपेक्षा, संवैधानिक प्रत्याभूति, शिक्षाका नीति तथा कार्यक्रमलाई उचित रूपमा सम्बोधन गर्न स्रोतको आँकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसरी आँकलन गरिएको स्रोत कति हुन्छ र हामीसँग सामर्थ्य के कति छ? त्यो पनि सँगसँगै विश्लेषण गरिन्छ । यस प्रकार आवश्यकता र सामर्थ्य बीचमा सामञ्जस्यता कायम गरी योजनाका कार्यक्रमहरू र तिनको प्राथमिकता निर्धारण गरिन्छ । यी दुई पक्षलाई आधार मानी यहाँ अनुमान र विश्लेषण गरिएको छ ।

संवैधानिक प्रावधान अनुसार आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क गर्ने दायित्व राज्यको रहेको छ । प्रत्येक बालबालिकालाई शिक्षाको हक हुने र प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई आधारभूत शिक्षा अन्तर्गत नै आवश्यक बजेटको व्यवस्था राज्यले गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तै शिक्षामा सबैका पहुँच र सहभागिताको सुनिश्चितताका लागि विशेष गरी आर्थिक

रूपले विपन्न, विभिन्न कठीन परिस्थितिमा रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरूलाई थप प्रोत्साहित गर्न आवश्यक छ । अनिवार्य र निःशुल्क आधारभूत शिक्षा तथा निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाका अतिरिक्त अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षा, विद्यालयहरूमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा, पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, भौतिक पूर्वाधार, विपद व्यवस्थापन, दिवा खाजा लगायत विद्यालय स्वास्थ्य, पोषण तथा सरसफाई स्वच्छता लगायतको खर्चका लागि लगानी सुनिश्चित गर्नु आवश्यक छ । साथै योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन तथा व्यवस्थापकीय कार्यलाई व्यवस्थित गर्न र विभिन्न तहमा क्षमता विकासमा थप लगानी आवश्यक छ । उल्लेखित आवश्यकता समेतका आधारमा शिक्षा क्षेत्रका लागि आगामी ५ वर्षका लागि निम्नानुसारको स्रोतको आंकलन गरिएको छ ।

क) संघीय सरकारबाट विद्यालय शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूमा प्राप्तहुने अनुमानित बजेट (रु. लाखमा)

क्र.सं.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप						बाँकी ५ वर्षको जम्मा
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	
१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	१००	११०	१२०	१३०	१४०	६५०
२	आधारभूत शिक्षा	१३००	१४००	०	१४३०	१४४०	७०००
३	माध्यमिक शिक्षा	११००	१११०	०	११२५	११२८	५६००
४	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	०	२००	३००	४००	५००	६००
५	अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा	१४	१८	२३	२५	३०	१००

ख) प्रदेश सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूमा प्राप्तहुने अनुमानित बजेट

क्र.सं.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप						बाँकी १० वर्षको जम्मा
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	
१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	६०	७०	८०	९०	१००	४३०
२	आधारभूत शिक्षा	९०	९५	९६	९७	१००	४९०

३	माध्यमिक शिक्षा	७०	८०	९०	९०	९०	५००
४	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा	०	५०	६०	७०	८०	२८०
५	अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा		१०	२०	३०	४०	१००

ग) स्थानीय सरकारबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापहरूमा प्राप्तहुने अनुमानित बजेट

क्र.स.	अनुदान प्राप्त क्रियाकलाप						बाँकी १० वर्षको जम्मा
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	
१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा	२०	३०	४०	५०	५०	२२०
२	आधारभूत शिक्षा	४५०	४६०	४७०	४८०	४९०	२३००
३	माध्यमिक शिक्षा	४००	४१०	४२०	४३०	४४०	२१००
४	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा		४०	५०	६०	७०	२५०
५	अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा		२०	२२	२३	२५	१३०

घ) अन्य सङ्घसंस्थाहरुबाट शिक्षा क्षेत्र अन्तर्गतका क्रियाकलापमा प्राप्त हुने अनुमानित बजेट

क्र. स.	सहयोग उपलब्ध गराउने गैससहरु						बाँकी ५ वर्षको जम्मा बजेट	कैफियत
		२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६		
१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा		२०	३०	४०	५०	२००	
२	आधारभूत शिक्षा		२५	३०	४०	५०	२००	
३	माध्यमिक शिक्षा		२०	२२	२५	२८	१५०	
४	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा		२४	२८	३०	३२	१५०	
५	अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त शिक्षा		१०	१२	१५	१७	१००	

७.६ योजनाको वार्षिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

माथिको तालिकामा तयार भएको बजेटको लागि श्रोतको अनुमान गर्दा सङ्घ, प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट प्राप्त हुने प्रस्तावित बजेट तथा विभिन्न सङ्घ संस्थाबाट कार्यान्वयन हुने क्रियाकलापको समेत हिसाब गरी बजेटको अनुमान गरिएको छ । यसरी योजनामा पाँच वर्षका लागि आवश्यक पर्ने श्रोतको हिसाब गर्दा अपुग हुने बजेट समेत उल्लेख गरी सोका लागि श्रोत पूर्तिका विकल्पको समेत प्रस्तावना गरिएको छ ।

७.७ योजना कार्यान्वयनका लागि वार्षिक रणनीति कार्यान्वयन योजना

योजना कार्यान्वयन गर्दा वार्षिक रुपमा तय भएका योजना तथा कार्यक्रमलाई वार्षिक रुपमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको नीति तथा कार्यक्रमका आधारमा वार्षिक रुपमा श्रोत सुनिश्चतताका आधारमा वार्षिक रणनीति तथा कार्यान्वयन योजना निर्माण गरिएको छ । योजना निर्माण गर्दा स्थानीय तहको पाँच वर्षे वजेट सहितको वार्षिक योजनामा उल्लेखित क्रियाकलापलाई केन्द्रित भई वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन रणनीति तयार गरिएको छ ।

परिच्छेद ८

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोत र साधनहरूको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ ? शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिका अनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सफल भएका छन् वा छैनन् भन्ने सुनिश्चितताको लागि एउटा संयन्त्र निर्माण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य तथा प्रगतिका बारेमा समय तालिका अनुसार निरीक्षण, पर्यवेक्षण, निगरानी, पूर्णनिरीक्षण, रेखदेख, जाँचबुझ भौतिक रूपमा वा अन्य कुनै साधनको प्रयोग गरी गर्ने गराउने काम अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति तथा वर्तमान अवस्थाको जानकारी गराउँछ । यसरी नै मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता, उपयुक्तता, सान्दर्भिकताको लेखाजोखा तथा जाँचबुझ गरी उक्त कार्यक्रमहरूको प्रतिफल तथा प्रभावको बारेमा जानकारी प्राप्त गरिन्छ । अनुगमन कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा गरिन्छ भने मूल्याङ्कन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको सञ्चालनका चरणहरू साथसाथै कार्य सम्पन्न भएपछि पनि गरिन्छ । स्थानीय स्तरमा संचालन भएको शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई जवाफदेही, पारदर्शी, नतिजामुखी र उत्तरदायीपूर्ण बनाउनको लागि अनुगमन तथा मूल्याङ्कन अनिवार्य छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट लगानीलाई सही रूपमा प्रयोग गर्न सहयोग पुग्छ ।

यस नगरपालिकाको १० वर्षे शैक्षिक योजनाहरूको निर्माण तथा कार्यान्वयनका क्रममा आवश्यक ऐन तथा नियमावलीका आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको वर्तमान अवस्था, चुनौती तथा समस्याहरू, उद्देश्य, रणनीति एवं यस शिक्षा क्षेत्रको योजनामा स्थानीय स्तरमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकासका लागि नगरपालिका भित्रका सबै वडाहरूमा सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय, संस्थागत तथा निजी विद्यालयहरू, बालविकास तथा सिकाइ केन्द्रहरूमा सञ्चालित सबै कार्यक्रमहरूको कार्यक्रम अनुगमन, ढाँचा, साधन, विषय र प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिएको छ ।

८.१ वर्तमान अवस्था

अवलोकन तथा मूल्याङ्कनलाई योजनाको अभिन्न अङ्गका रूपमा लिँदै हाल विद्यमान रहेको नगर शिक्षा संयन्त्रलाई आवश्यकता अनुसार चुस्त र दुरुस्त बनाउदै आवश्यक मानवीय तथा भौतिक व्यवस्थापनमा जोड दिँदै पालिका प्रमुखको अध्यक्षतामा रहेको नगर शिक्षा समितिबाट आवश्यक रूपमा बैठक बसी कार्य प्रगति समीक्षा हुने गर्दछ । त्यसै गरी नगरपालिकाको शिक्षा शाखाबाट पनि शैक्षिक गतिविधि तथा नगरपालिका भित्र रहेका विद्यालयहरूको अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन तयार पार्ने कार्य गरिएको छ । अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विद्यालय क्षेत्र विकास योजना, चालू आवधिक योजना, नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रमलाई आधार लिई सोको विवरण आवश्यकताका आधारमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई, सामाजिक विकास मन्त्रालय, शिक्षा तथा मानव श्रोत विकास केन्द्र तथा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयमा पुऱ्याउने प्रबन्धमा गरिएको छ ।

अवसर तथा चुनौतीहरू

१. मापनयोग्य सूचकहरूको निर्धारण गरी सोसँग सम्बन्धित दक्षता र सीप भएका जनशक्ति तयार गर्ने,
२. अनुगमन कार्यलाई नियमित र प्रभावकारी बनाउन पर्याप्त स्रोत साधनको प्रबन्ध गर्ने,
३. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोग गर्ने,
४. पाँच वर्षपछि योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कन गरी प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्ने,
५. क्षेत्राधिकार सहितको स्पष्ट अनुगमन संयन्त्र निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने,
६. पालिकाभित्र रहेका विद्यालयबाट योग्य तथा दक्ष शिक्षकहरूको सहयोगमा कार्यक्रम अनुगमन गर्ने,
७. स्थानीयस्तरमा विज्ञ समूह गठन गरी उक्त समूहमार्फत विद्यालय अनुगमनको थालनी गर्ने,

८. विद्यालय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यमा शिक्षा क्षेत्रका साझेदार सङ्घसंस्थाहरु, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अविभावक सङ्घलाई उत्प्रेरित गर्ने ।

८.२ उद्देश्य

१. स्रोत साधनको उपयुक्त प्रयोग तथा त्यसको प्रतिफल मापन गर्नु,
२. योजनाको निर्माणदेखि प्रयोग तहसम्मको मूल्याङ्कन गरी आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणमा सहयोग गर्नु ।

८.३ रणनीति

१. ५ वर्ष पछि योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कन गरी प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्ने,
२. संघीय सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारबीच समन्वयात्मक रूपमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने प्रणालीको व्यवस्था लागु गरी शैक्षिक कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ,
३. नगरपालिका स्तरीय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समिति गठन गरी समग्र शैक्षिक कार्यक्रमको अनुगमन गरिनेछ,
४. शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गरी IEMIS का सूचकको आधारमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ,
५. जननिर्वाचित प्रतिनिधि र शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाबाट नियमित रूपमा अनुगमन गरिनेछ,
६. विद्यालय तहमा प्रधानाध्यापक तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरुको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयन गरिनेछ,
७. स्थानीय विज्ञ समूहलाई थप जिम्मेवार बनाई विद्यालयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गरिनेछ
८. विद्यालय अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसँगै शिक्षकहरुलाई कक्षाकोठामै सहयोग पुऱ्याउने पद्धतिको विकास गरिनेछ,
९. विद्यालयको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षासँग सम्बद्ध निकायहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम, गोष्ठी, कार्यशाला जस्ता कार्यक्रमको आयोजना गरिने छ ।

८.४ प्रमुख उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धि तथा नतिजा

१. योजना कार्यान्वयनका क्रममा आएका समस्या तथा चुनौतिहरु समयमै सम्बोधन भई अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने,
२. ५ वर्ष पछि योजनाको मध्यावधि मूल्याङ्कन गरी प्रगति प्रतिवेदन तयार गरिएको हुने,
३. आवश्यकतामा आधारित योजना निर्माणका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त हुने,
४. सूचकमा आधारित अनुगमन प्रणाली लागु हुने,
५. अनुगमनका आधारमा नतिजा सुधार हुने,
६. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास हुने,
७. विद्यार्थी उपलब्धि तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षण थप व्यवस्थित र नियमित गरी त्यसका नतिजाका आधारमा थप सुधार गर्ने प्रणाली विकास हुने ।

१	कानून,कार्यविधि र निर्देशिका निर्माण	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०	सङ्घ, प्रदेश, स्थानीय सरकार र गै.स.सं.
२	समिति तथा उपसमिति निर्माण तथा अभिमुखीकरण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	५००	
३	सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	७५०	
४	वार्षिक समीक्षा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	
५	विद्यालयको कार्य सम्पादन परीक्षण र लेखा परीक्षण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	२५०	
६	नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	१०००	

सन्दर्भ सामग्री

१. नेपालको संविधान २०७२, कानून किताब व्यवस्था समिति
२. उच्च स्तरीय कार्यदलका प्रतिवेदन २०५५, शिक्षा मन्त्रालय, काठमाडौं
३. उच्च स्तरीय कार्यदलका प्रतिवेदन २०५८, शिक्षा मन्त्रालय, काठमाडौं
४. चौधौं (त्रिवर्षीय) योजना (२०७३) राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, काठमाडौं
५. विद्यालय क्षेत्र सुधार कार्यक्रम मूल दस्तावेज (२०६६-२०७२) शिक्षा मन्त्रालय, काठमाडौं
६. विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (२०७३-२०८०), शिक्षा मन्त्रालय, काठमाडौं
७. राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, थापाथली काठमाडौं
८. शिक्षा ऐन (संशोधन सहित), २०२८, कानून किताब व्यवस्था, समिति, काठमाडौं
९. शिक्षा नियमावली (संशोधन सहित), २०५९ कानून किताब व्यवस्था समिति, काठमाडौं
१०. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
११. निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन, २०७५
१२. दिगो विकास लक्ष्य २०१७-३० राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाडौं
१३. उच्च स्तरीय कार्यदलको प्रतिवेदन शिक्षा मन्त्रालय, काठमाडौं
१४. नेपाल सरकारको कार्यक्रम बजेट २०८०/८१, काठमाडौं
१५. १६ औं योजनाको आधारपत्र
१६. भरतपुर महानगरपालिकाको १० बर्षे शिक्षा क्षेत्र योजना (२०७९-२०८८)
१७. Emis रिपोर्ट पुर्चौडी नगरपालिका
१८. सरोकारवालाहरूसँगको छलफल